

Filipescu Bone

55

624

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XVII

1972

BUCUREȘTI

XVII

Filiale Bucuresti

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XVII

1972

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil),
N. ADĂNILOAIE și A. IORDĂNESCU (redactori respon-
sabili adjuncți), V. MACIU, ȘT. PASCU, membrii cores-
pondenți ai Academiei Republicii Socialiste România,
D. ALMAȘ, L. BĂNYAI, D. BERCIU, D. BERINDEI,
I. DRAGOMIRESCU, C. GÖLLNER R. MANOLESCU,
GH. MATEI, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, A. PETRIC,
GH. SMARANDACHE, FL. STÂNCULESCU, I. ȘEN-
DRULESCU, C. ȘERBAN, VENERA TEODORESCU,
C. VELICHI (membri); ELVIRA PREDA (secretar de
redacție).

SUMAR

Studii și articole

Cuvînt înainte	5
ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI Valențele educative ale istoriei	7

Istoria României și istorie universală

VIRGIL CÂNDEA Umanismul românesc	13
DAN BERINDEI Reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza	25
CAROL GÖLLNER Acțiuni comune în combaterea Pactului dualist între anii 1867—1892	33
AUREL IORDĂNESCU Hellenismul	39
DUMITRU ALMAȘ Problema națională între 1848 și 1918	55
MIHAIL BERZA Medalion istoric: Nicolae Iorga — 100 de ani de la naștere	63

Metodica predării istoriei

FLOREA STĂNCULESCU Integrarea noutăților științifice la lecțiile de istorie	65
LOUIS ROMAN Materiale și concluzii referitoare la istoria României. Formarea națiunii române. Dezvoltarea culturii naționale pînă la 1848.	75

Metodologia cercetării istorice și metodice

AUREL IORDĂNESCU Criteriile de alegere a unui subiect de lucrare istorică sau meto- dică și condițiile desfășurării cercetării	83

Discuții și opinii

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU „Întemeierea” Țării Românești și a Moldovei. Tradiția „des- călecatului” din Transilvania	91

MARIA VASILESCU, CONSTANTIN DINU Unele probleme ale planificării și predării istoriei (anul II de liceu)	95
Materiale auxiliare informative și orientative	
<i>Izvoare istorice comentate</i>	
AUREL IORDĂNESCU Aristoteles: Constituția Cartaginei.....	99
MINODORA PEROVICI Milionul — cartea minunatelor călătorii ale lui Marco Polo	103
MIRCEA N. POPA Eliberarea sclavilor negri din Statele Unite ale Americii.....	106
ION ȘENDRULESCU Tratatul de alianță dintre România și Antantă (4/17 august 1916)	108
<i>Planuri și scheme de lecții comentate. Tablouri sinoptice, scheme genealogice</i>	
CONSTANTIN DINU și ALEXANDRU IORDACHE Planuri de lecții la istoria evului mediu (anul II de liceu)	111
GHEORGHE SMARANDACHE Statele din sud-estul Europei între anii 1870—1914	117
ION NICOARĂ Revoluțiile burgheze din perioada ascendentă a capitalismului	122
ION IONAȘCU Basarabii în tabele genealogice	128
<i>Lexic de terminologie istorică</i>	
CONSTANTIN ȘERBAN Obștea satească	132
<i>Noutăți în cercetarea istorică și metodică</i>	
LUCIA GEORGIAN și CONSTANTIN DINU Tendințe actuale în predarea istoriei în școală	135
Calendar istoric	
CONSTANTIN ȘERBAN Calendar Istoric (ianuarie-martie)	139
Consultații — Poșta redacției	143

CUVÎNT ÎNAINTE

Odată cu apariția volumului XVII al publicației Societății noastre „Studii și articole de istorie”, ținem să atragem atenția cititorilor noștri că s-a produs o cotitură în ce privește profilul general al acestei publicații.

Conducerea Societății și Comitetul de redacție, analizând aspectele eficienței publicației de până acum, a constatat că, dacă ea a contribuit într-o largă măsură la îndeplinirea scopului Societății de științe istorice — ridicarea nivelului științific și profesional al membrilor săi, în majoritate covârșitoare slujitori ai școlii de cultură generală — n-a reușit încă să găsească o mai largă răspîndire printre profesorii de istorie.

Aceasta s-a datorat în parte și faptului că știința istoriei se bucură astăzi de numeroase publicații — referindu-ne numai la periodicele care apar în țară —, cuprinzînd informațiile noi de istorie veche, medie, modernă și contemporană a României și ale celei universale, de natură să sprijine pregătirea științifică a profesorilor de istorie. Numai Secția de științe istorice a noii Academii de Științe Sociale și Politice publică 8 periodice — reviste sau anuare —, afară de alte publicații de cuprins restrîns, dar necesare îmbogățirii cunoștințelor științifice ale unui profesor de liceu — cum ar fi „Analele de istorie”, care se ocupă de istoria contemporană a României — sau chiar și alte publicații patronate și susținute de Consiliul Culturii și Educației socialiste.

Dar avînd în vedere atît profilul lor foarte specializat, ca și costul lor, ele nu sînt întotdeauna la îndemîna profesorilor de istorie.

De aceea, ținîndu-se seama de această situație, s-a ajuns la hotărîrea restructurării publicației noastre, conform cu indicațiile cele mai noi ale conducerii superioare de partid privind îmbunătățirea activității politico-ideologice a tuturor oamenilor muncii, pentru a se putea pune, la dispoziție profesorilor de istorie din învățămîntul de cultură generală o publicație al cărei conținut să fie legat în mai mare măsură de cerințele activității la catedră.

Publicația noastră va avea deci un cuprins în concordanță cu materia prevăzută pentru fiecare trimestru, incluzînd în prima parte materiale în sprijinul informării generale a profesorilor (articole de istorie românească și universală, articole de sinteză, studii de metodică specială), iar în a doua parte materiale auxiliare cu caracter informativ și orientativ ca: izvoare istorice comentate, planuri și scheme de lecții comentate, bibliografie curentă, bibliografie tematică pe lecții și probleme, discuții asupra programelor și manualelor, asupra modalităților de modernizare a învățămîntului, consultații în legătură cu diferite probleme de specialitate, scurte informații privind cele mai noi descoperiri ale cercetării din domeniul istoriei și al metodicii etc.

Sperăm că astfel, restructurată, publicația noastră se va bucura de întreg sprijinul membrilor Societății și, credem, al tuturor profesorilor de istorie din învățămîntul de cultură generală.

STUDII ȘI ARTICOLE

VALENȚELE EDUCATIVE ALE ISTORIEI

Acad. PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI

Istoria ca disciplină științifică și ca obiect important de învățămînt prezintă un caracter educativ pregnant, prin care se integrează în contemporaneitate. Nu odată s-a precizat — în acești ani de prefaceri revoluționare ale societății românești — rolul ei în formarea omului nou, luptător activ și conștient pentru desăvîrșirea socialismului în țara noastră.

Istoria a fost definită în mod științific de către Karl Marx și Friedrich Engels care au elaborat concepția materialismului dialectic și istoric. Cea dintîi definiție a materialismului istoric a dat-o Karl Marx în celebra *Prefață* a lucrării *Contribuții la critica economiei politice*. Clasică definiție consta în explicarea fenomenelor de suprastructură prin legarea lor de dezvoltarea forțelor de producție și de raporturile dintre ele, deosebind modurile de producție în evoluția lor asiatică, antică, feudală și burgheză-modernă¹.

După Karl Marx, întreaga viață spirituală a societății, adică: gîndirea, morala, politica, instituțiile culturale, juridice, artistice și tot complexul unei organizații omenești sînt determinate și condiționate de modul cum se produc bogățiile, de modul cum se împart aceste bogății, de raporturile economice între indivizi și popoare. S-a stabilit, astfel, și periodizarea întregii istorii a omenirii în clasicele orînduiri.

Concepția materialismului istoric a fost dezvoltată și îmbogățită de V.I. Lenin în diferite opere ale sale. El a demonstrat că teoria marxistă este o metodă de cercetare a societății și un exemplu de cum trebuie îmbinată teoria cu practica.

¹ Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Edit. de stat pentru literatură politică 1954, p. 10.

Gîndirea leninistă apare în diferite opere ale sale. Așa, de pildă, în lucrarea sa, apărută în 1894, *Ce sunt prietenii poporului și cum luptă ei împotriva social-democrației*, Lenin spune: „Marx a pus capăt concepției după care societatea ar fi un agregat mecanic de indivizi care ar îngădui orice modificări inițiate de voința autorităților și care ar apare și s-ar transforma în mod întîmplător, situînd pentru prima oară sociologia pe un teren științific, stabilind noțiunea formațiunii social-economice ca totalitate a relațiilor respective de producție, stabilind că dezvoltarea acestor formațiuni constituie un proces istoric natural”².

În bogata sa operă, ca istoric, Lenin subliniază de mai multe ori necesitatea de a se cunoaște bine trecutul unei națiuni, ceea ce democrații revoluționari de la noi din 1848 înțeleseseră. Cu privire la importanța cunoașterii istoriei, a trecutului unui popor N. Bălcescu arăta că istoria este cea dintîi carte a unei națiuni, căci ea cuprinde fapte, pilde de eroim care trebuie neîncetat chemate în memoria poporului nostru, pentru a-i sluji de termen de comparație între starea lui prezentă și trecutul său glorios, iar N. Kogălniceanu accentua menirea istoriei, socotind-o drept cartea de căpetenie a unui popor, în care acesta trebuie să învețe ce a făcut și ce mai are de făcut, istoria fiind măsura sau metrul prin care se poate ști dacă un popor progresează sau dacă regresează.

În istoriografia românească veche pentru întîia oară am încercat aplicarea materialismului istoric la istoria României, în *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor. O nouă concepție*³.

Concepția marxist-leninistă cu privire la importanța istoriei a devenit concepția de bază a tuturor partidelor comuniste; ea se reliefează astăzi cu atît mai mult acolo unde partidele comuniste au preluat puterea și au trecut la organizarea societății socialiste, cum este cazul și cu țara noastră.

* * *

Programul amplu, de profundă fundamentare marxist-leninistă, al educației comuniste a poporului — reieșit din *Expunerea* prezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu și adoptat în unanimitate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. — reprezintă o sinteză a gîndirii marxist-leniniste creatoare, a spiritului activ, original și novator ce caracterizează politica partidului nostru în toate problemele construcției socialiste, ale vieții internaționale, stimulînd capacități creatoare și forțe de acțiune menite să asigure cea înaltă structură psihică comună constructorilor noii societăți socialiste — *conștiința socialistă*.

Documentele recente de partid, adoptate și amplu dezbătute de întregul nostru popor, constituie pentru școală, pentru educatori, și în mod deosebit pentru cei care predau istoria, un bogat tezaur de idei, un prețios îndreptar în munca de educare a tineretului școlar în spiritul concepției marxism-leninismului; ele reprezintă un imbold și o îndatorire de a ridica procesul instructiv-educativ pe o treaptă superioară.

² *Opere complete*, vol. 1, Edit. politică, 1962, p. 138.

³ Apărută la Iași, 1926. Menționată în *Istoria poporului român*, sub redacția acad. A. Oțetea, Buc. Edit. științifică, 1970, p. 382.

Poate niciodată nu s-a reliefat cu mai multă pregnanță importanța disciplinei istoriei, valoarea ei educativă, ca în ultimele documente de partid.

În ansamblul disciplinelor școlare, istoria ca atare sau în cadrul științelor sociale este, prin excelență, o disciplină cu o deosebită pondere în cultivarea conștiinței socialiste, în formarea culturii generale, atât de necesară viitorului intelectual.

În acest context, un admirabil document l-a constituit *Mesajul* pe care l-am ascultat la deschiderea celui de-al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine de către tovarășul Nicolae Ceaușescu:

„Istoria oferă concluzii și învățăminte despre marile procese ale dezvoltării societății, ale existenței popoarelor de-a lungul timpului, punînd în evidență atât ceea ce a fost valoros, progresist, și a servit mersului înainte al societății, cât și piedicile ridicate de-a curmezișul evoluției și care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor națiuni. Rezultatele cercetărilor istorice sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înțeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acționa în spiritul cerințelor progresului.

De asemenea, istoria este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecționarea organizării societății de azi, relațiile dintre state și națiuni, concurența pașnică dintre toate popoarele lumii“⁴.

Interpretarea materialist-dialectică a fenomenelor istorice este un factor esențial în realizarea valențelor educative ale acestei discipline. Înfățișînd elevilor istoria societății omenestii de la începuturile sale pînă la revoluția tehnico-științifică a epocii noastre, profesorul îi va ajuta să sesizeze semnificația social-umană a evenimentelor și fenomenelor istorice, să cunoască legile dezvoltării societății, să lupte conștient și perseverent pentru idealurile înalte ale comunismului.

Avînd în vedere unitatea procesului didactic, caracterul inseparabil al instruirii de întregul proces educativ, Secretarul general al partidului nostru subliniază necesitatea ca întregul personal didactic să se considere angajat, prin însăși funcția ce o îndeplinește, în opera socială de formare a cetățeanului societății noastre socialiste. „Atît învățătorul, cât și profesorul, inclusiv profesorul universitar, trebuie să fie un educator în sensul cel mai larg al cuvîntului. El trebuie să asigure atît predarea cunoștințelor de specialitate pe baza celor mai noi cuceriri, cât și înarmarea tînărului cu cunoștințe sociale, educarea lui, pentru a deveni un bun cetățean al patriei, un bun constructor al socialismului și comunismului“⁵.

Se cere deci școlii și slujitorilor ei să fie la înălțimea misiunii lor istorice, să realizeze o cotitură adîncă spre îndeplinirea integrală a menirii lor sociale fundamentale: formarea tinerilor ca viitori cetățeni destoinici, înzestrați cu temeinice cunoștințe și hotărîți să contribuie, cu toată capacitatea lor, la înflorirea țării, la ridicarea ei pe culmile civilizației socialiste.

⁴ Din *Mesajul* adresat participanților la cel de-al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine, în „Știința”, nr. 8900, 7 sept. 1971.

⁵ N. Ceaușescu, *Cuotintare la mîningul consacrat deschiderii anului de învățămînt universitar* – octombrie 1971, Buc., Edit. politică, p. 25.

Aceasta conferă cadrelor didactice o înaltă răspundere politică, cetățenească, un câmp vast de afirmare a talentului lor pedagogic. Ele sînt chemate să vegheze cu grijă, în școală și în afara ei, la formarea profilului intelectual și moral al elevilor, la educarea lor în spiritul înțelegerii îndatoririlor sociale, ale normelor etice proprii societății noastre socialiste — învățîndu-i să prețuiască munca și pe cei ce muncesc, marile realizări ale zilelor noastre, învățîndu-i să-și iubească patria socialistă.

Deci, îndatoriri calitativ mai înalte și de o mare răspundere, izvorîte din magistralul program de educație comunistă elaborat de partid.

Pe această linie, una din obligațiile de seamă ale profesorului de istorie rămîne evocarea tradițiilor de muncă și luptă ale poporului și partidului, cu scopul de a instrui și educa generațiile de tineri în spiritul stimei pentru făuritorii istoriei, pentru făuritorii bunurilor materiale și spirituale — masele populare.

Subliniind rolul maselor populare de-a lungul epocilor istorice în asigurarea progresului, profesorul de istorie trezește în sufletul tineretului școlar sentimentul solidarității umane, simțul răspunderii pentru transmiterea către generațiile viitoare ale marilor realizări milenare ale umanității.

Țin să relievez, încă odată, că nu este disciplină mai aptă să cultive patriotismul decît istoria propriului popor. Trecutul de luptă al poporului nostru, tradițiile sale progresiste se confruntă la tot pasul cu prezentul — prezent care constituie un registru bogat de fapte demne de relevat, ce stau alături de faptele de eroism ale înaintașilor noștri.

Istoria face să crească conștiința poporului român de ceea ce a însemnat în trecut, să fie în tot mai mare măsură mîndru de ceea ce este și realizează în prezent și să prevadă ce poate fi în viitor. Fără acest trecut n-ar putea exista nici prezentul și n-am putea pune bazele viitorului.

Istoria noastră națională, este plină de fapte înălțătoare care demonstrează că poporul nostru a fost mereu în decursul timpului „un puternic factor de progres și civilizație, în această parte a lumii, aducîndu-și contribuția la tezaurul creației materiale și spirituale a popoarelor“⁶.

Tineretul trebuie învățat să prețuiască capacitățile poporului nostru care s-a dovedit înzestrat, apt să-și însușească cuceririle științei și civilizației universale, să contribuie la îmbogățirea lor, să se impună cu creații valoroase, originale; tineretul trebuie învățat să revendice, fără ostentație, locul pe care poporul nostru l-a avut și îl are în istoria și civilizația omenirii.

A slăbi interesul pentru cunoașterea istoriei, a istoriei propriului popor mai ales, înseamnă a te înstrăina de tradițiile sale de luptă pentru libertate socială și independență națională, de creațiile sale materiale și spirituale, înseamnă a nesocoti un bogat izvor de învățămînte.

Istoria ca știință, ca obiect de studiu, oferă, totodată și un nesecat izvor de învățămînte. Ea constituie o întregire și o înălțare a vieții fiecărui om.

⁶ N. Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Buc., Edit. politică, 1968, p. 340.

O lecție de istoria patriei trebuie să fie în același timp o lecție de umanism din care să răzbată solidaritatea spirituală a întregii omeniri. Ea trebuie să se adreseze nu numai minții ci și inimii, trebuie să convingă, ea trebuie trăită profund.

Istoria contribuie mult la educația politică-cetățenească a tineretului școlar în spiritul patriotismului socialist, al mândriei pentru marile realizări îndeplinite de poporul nostru sub conducerea partidului, al unei înalte conștiințe civice și etice, ea contribuie la stimularea interesului pentru problemele actuale ale vieții interne și internaționale, la cultivarea internaționalismului socialist, a frăției și prieteniei între toți cetățenii patriei noastre, la educarea tineretului în spiritul păcii și prieteniei între popoare.

Elementul central în conținutul educativ al istoriei este însă, așa cum am văzut, educația patriotică, modelarea sufletului, caracterului, a conștiinței viitorilor cetățeni, iar principalul for în care se realizează valențele educative ale istoriei, de la care se cultivă patriotismul noilor generații, este școala.

„Este necesar să punem un mai mare accent pe cunoașterea de către tineret a trecutului de luptă a partidului și poporului. Să prezentăm permanent stările de lucruri din trecut, să reamintim cum a trăit clasa muncitoare, tineretul în trecut, pentru că numai așa tinerii vor putea să înțeleagă mai bine realizările de astăzi, condițiile pe care le au”⁷.

Pentru aceasta, însă, i se cer profesorului de istorie pasiune și convingeri comuniste, angajare totală pentru a contribui la realizarea, prin școală, a obiectivelor majore ale societății noastre socialiste multilateral dezvoltate.

⁷ N. Ceaușescu, *Expunere la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative* – 9 iulie 1971, Buc., Edit. politică, p. 71.

UMANISMUL ROMÂNESC

VIRGIL CÂNDEA

1. *Ce este umanismul*

Umanismul este un curent de gândire care își face apariția în Europa apuseană și centrală a secolului al XV-lea. După cum ne spune însuși numele-lui, noul mod de cugetare pune în centrul atenției sale *omul*, cu personalitatea, geniul creator și interesele lui. Umanismul este, deci, o doctrină *antropocentrică*. Cum o asemenea atitudine contravenea gândirii dominante a epocii, care era cea creștină, prin esența ei teocentrică, umaniștii s-au situat de la început în cîmpul *laic*. În sfîrșit, unde puteau găsi adepții noului curent izvoare literare, scrieri filozofice, opere de artă sau lucrări științifice (deci de cosmologie, astronomie, geografie, geometrie, medicină etc.) care să ofere dublul avantaj de a ignora doctrina creștină și de a se preocupa cu precădere de om? În *literatura clasică greco-romană*. Umanismul a determinat, așadar și un mare curent de revalorificare a acestei literaturi și a acestei culturi. Umaniștii nu erau numai gînditori cu tendințe innoitoare, dar și *filologi* în sensul lingvistic (poligloți, lexicografi, critici de texte) și literar al termenului (istorici ai literaturii, editori și comentatori de texte, mari bibliofili).

Readucîndu-l pe om în primul plan al gîndirii; redînd libertate de creație geniului uman, sever dirijat pînă atunci de teologie; reintroducînd în circulație operele literare, artistice și științifice ale Antichității, umaniștii au determinat direcția de cugetare principală a *Renășterii*. Marii reprezentanți ai acestei epoci, fie ei gînditori ca Pico della Mirandola, scriitori ca Erasmi din Rotterdam, pictori ca Albrecht Dürer sau Rafael Sanzio, savanți ca Galileo Galilei sau Nicolaus Copernic sînt, deopotrivă, umaniști. La drept vorbind, mulți dintre exponenții umanismului nu pot fi cu ușurință clasificați după opere, deoarece, tocmai datorită curiozității și talentului lor plurivalent, ei erau în același timp scriitori, artiști, savanți, sau oameni politici. Leonardo da Vinci este, în acest sens, deosebit de exemplificativ.

Apariția umanismului are explicații în istoria social-politică, economică și religioasă a Europei apusene și centrale. Noul curent este o reflectare pe

plan ideologic a crizei prin care trecea societatea feudală și a ridicării continue a burgheziei. Dezvoltarea orașelor, mereu mai puternice prin neguțătorii și meșteșugarii lor, mereu mai dornice să-și apere drepturile față de seniorii feudali, cărora le smulgeau însemnate privilegii politice și economice, a dus la formarea unei clase noi, cu alte idealuri și cu alt mod de a înțelege și de a-și organiza viața: burghezia. Majoritatea umaniștilor apuseni au aparținut acestei clase și aceasta ne explică în bună măsură modul lor de a gândi.

Umaniștii erau împotriva autorităților tradiționale, fie ele laice sau religioase. Principala lor preocupare fiind problemele omului, ei se străduiau să afirme și să ridice demnitatea acestuia prin învățămînt, prin asigurarea libertății lui de exprimare și creație. În linii mari, umaniștii împărtășeau următoarele convingeri: „Omul este măsura tuturor lucrurilor“, cum afirma filozoful antic Protagoras; noblețea omului nu este dată de familie, singe sau blazon, ci de calitățile personale cultivate prin educație; tot așa, nici titlurile, nici bogăția, nici hainele nu conferă distincție, pentru că, după cum scria Petrarca, „*Verus nobilis non nascitur, sed fit*“ („Adevăratul nobil nu se naște astfel, ci devine“)¹; nefiind siguri de viața de apoi, se cuvine a o folosi bine pe cea de față și a ne bucura de ea. Umaniștii erau, cum vedem, sensibili la filozofia lui Epicur care voia, pe de o parte, să elibereze pe om de teama zeilor, iar pe de alta, să-i procure o fericire interioară întemeiată pe folosirea rațională și moderată a bucuriilor vieții.

Cum arătam mai sus, umaniștii iau ca modele operele antice, fapt care produce o adevărată revoluție în litere și arte. Așa cum a observat un specialist în problemele umaniste, acest curent „nu reprezintă numai un gust pentru Antichitate, ci un adevărat cult al ei, împins atît de departe încît se străduiește să o reproducă. Iar umanistul nu este numai omul care îi cunoaște pe antici și se inspiră de la ei, ci care este atît de fascinat de prestigiul lor încît îi copiază, îi imită, îi repetă, le adoptă modelele și modele, exemplele și zeli, spiritul și limba. O asemenea mișcare împinsă pînă la limitele sale logice nu tindea la altceva decît la suprimarea fenomenului creștin“².

Intr-adevăr, frecventarea operelor antice contribuie la tendințele anti-religioase ale umaniștilor care nu se sfiesc să pună în discuție probleme interzise pînă atunci de rigoarea doctrinară ecleziastică. Dar, în același timp, umaniștii se străduiesc să cunoască pe clasici în textele originale, pe care le caută în vechi biblioteci, le copiază sau le tipăresc în ediții *princeps*. Ei sînt excelenți latinști și eleniști ca, de exemplu, celebrul Guillaume Budé. Dornici să restituie forma exactă a operelor antice, ei creează norme, devenite clasice, ale criticii de texte și aceasta se adaugă la criticismul lor împotriva vechilor credințe sau instituții, criticism devenit astfel o trăsătură durabilă a gândirii europene.

Umaniștii sînt mari deschizători de orizonturi și întreaga cultură a lumii le este tributară în evoluția ei ulterioară. Scepticismul, raționalismul, avîntul mecanicii și fizicii, al filologiei și istoriografiei, constituirea unei etici laice

¹ Cf. Philippe Monnier, *Le Quattrocento. Essai sur l'histoire littéraire du XVe siècle italien*, nouv. éd., t. I, Paris, 1931, p. 44

² *Ibidem*, p. 124.

sau a unor arte în care omul și natura ocupă un loc mereu mai larg, cugetarea materialistă și ateismul însuși trebuie să considere umanismul între primele lor capitole. De la apariția lui, curentul însuși n-a făcut, sub diferite forme, decît să se dezvolte, amplificîndu-și fundamentele ideologice, în asemenea măsură încît există astăzi un *umanism socialist*.

2. Perioada și căile de pătrundere a umanismului în țările române

Situate, datorită unor împrejurări politice și culturale proprii, în urma mișcării de idei din Europa apuseană și centrală, dar fără a ignora aceste idei sau a neglija contactele cu ele, țările române au cunoscut curentul de gîndire umanist în faze diferite, iar în unele cazuri, mai tîrziu.

În Transilvania, receptarea acestui curent a fost favorizată de contactele cu lumea catolică, italiană și germană, în special. Se cunoaște sensibilitatea regelui Matei Corvin la valorile Renașterii italiene, ca și frecvențele relații comerciale, culturale sau religioase ale comunităților săsești cu regiunile Europei centrale. Tineri orășeni unguri, sași, uneori români, își făceau studiile în universități din Apus; mecenatul devenise și în Răsărit o tradiție și cronicarul de curte al lui Matei Corvin era istoricul umanist italian Antonio Bonfini, bine cunoscut pentru informațiile lui despre poporul nostru.

În Moldova și Țara Românească, orientate spre cultura și tradiția bizantină, umanismul avea să apară în formele sale caracteristice abia în secolul al XVII-lea. Este adevărat că încă din secolul precedent cunoaștem cărturari români care se adăpau de la cultura apuseană a timpului, citeau în latină sau italiană; cei mai frecvent citați în acest sens sînt Luca Stroici, înalt dregător moldovean³, sau Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583—1585)⁴. Dar fenomenul se răspîndește mai tîrziu în rîndurile cărturarilor noștri și pe căi specifice umanismului sud-est european în general. Arătăm mai sus că în Apus, apariția umanismului este direct legată de formarea burgheziei; în Europa de est și sud-est, cultura rămîne, însă, pentru mult timp încă apanajul aproape exclusiv al aristocrației și al clerului, așa încît nu ne vom mira să întîlnim între promotorii umanismului românesc înalți dregători sau chiar cărturari din lumea monastică, de pildă un Daniil Panonianul. Fenomenul nu este propriu țărilor noastre; și în alte părți ale Europei au existat umaniști care „s-au recrutat nu numai din burghezie”⁵. Dar, fără îndoială, formarea mai tîrzie a păturii orășenești și gravitarea în cercul de cultură post-bizantin au putut întîrzia receptarea umanismului la noi.

Oricît ar părea de curios, un rol însemnat în primele manifestări umaniste din cultura românească l-a avut Contrareforma.⁶ Se știe că, în urma loviturilor primite din partea protestantismului, Biserica apuseană a încercat să

³ B. P. Hasdeu, *Luca Stroici*, în „Ateneul român”, 1861, sept.—oct., p. 157—178.

⁴ A. I. Ciorănescu, *Rugăciunea lui Petru Cercel*, în „Revista Fundațiilor”, 2 (1935), nr. 9, p. 660—666.

⁵ S. D. Skazkin, *Contribuții la metodologia istoriei Renașterii și umanismului*, citat de P. P. Panaitescu în *Inceputurile și biruințele scrisului în limba română*, Buc., 1965, p. 203.

⁶ G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. 1, Buc., 1969, p. 129—132.

se apere folosind armele adversarului. Aceasta a dat loc la o serie de „reforme“ catolice, între care aceea a școlilor care încep să imite programul și metodele umaniștilor, bineînțeles în spirit catolic. Astfel, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului următor, inițiativele misionare și educative catolice în Europa răsăriteană se înmulțesc. Între noii elevi ai colegiilor înființate în Polonia, ca acelea din Bar, între cei influențați de cultura Contrareformei care se întâlnea la noi venind din trei părți — Polonia, Ungaria și Dalmația — aveau să fie și cărturari de seamă, umaniști în multe din creațiile lor, despre care vom trata mai departe. În aceeași perioadă, activitatea misionară catolică în țările române se intensifică. Misionarii, adesea sirbi sau bulgari convertiți⁷, nu aduceau cu ei numai doctrina catolică, ci și un înalt sens despre cultură, acela profesat în școlile apusene de umaniști care, chiar criticați, erau, pentru reușitele lor, admirați.

Pentru domnitorii români capabili de inițiative culturale și dispunând de mijloacele de a le realiza, așadar, un Matei Basarab în Țara Românească și un Vasile Lupu în Moldova, crearea unor școli în spirit apusean, deci în care să se predea, alături de vechile discipline, și limbile clasice, părea a fi un act potrivit cu programul lor de redresare generală a unor țări greu încercate de războaie, foamete sau răscoale, în deceniile precedente. Acestui fapt îi datorăm *Schola graeca et latina* înființată de Matei Basarab la Tîrgoviște⁸ și Colegiul de la Iași ctitorit de Vasile Lupu⁹. Ambele avuseseră un folositor precedent în Colegiul înființat în 1632 la Kiev de Petru Movilă, mare cărturar educat în Polonia și frate de domni români.

La aceste prime contacte cu umanismul se adaugă opera Cantacuzinilor și a Brincovenilor. Legăturile politice românești cu statele europene antiotomane (Imperiul habsburgic, Rusia, Polonia) se intensifică o dată cu marile infringeri ale Semilunii în Europa centrală (ca aceea de la Viena, 1683). Familiile înalților dregători și neguțătorii români au mereu mai strîns raporturi cu cercurile politice și comerciale constantinopolitane, dalmatine, venețiene, în care educația umanistă fusese primită din lumea italiană. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea o educație în Italia, mai cu seamă la Padova, era pentru un tânăr român cea mai bună diplomă, care îi putea deschide calea multor reușite sociale. Constantin Cantacuzino, viitorul Stolnic, se duce acolo și se întoarce cu faima unui cărturar format în Apus. Brincoveanu trimite tot la Padova bursieri. Învățați veniți din aceste țări, laici sau clerici, ca Bandini, ne vizitează țara.¹⁰ Treptat, și, firește, la nivelul claselor înlesnite, se operează modificări în gusturi, mode sau gândire. Fenomenul este aparent în arhitectură, în lucrul literar, în atitudinea față de adevărurile de autoritate ale Bisericii și în moravuri. Bibliotecile personale bogate și variate, cu lucrări

⁷ Cf. Ivan Dujcev, *Il cattolicesimo in Bulgaria nel secolo XVII*, Roma, 1937, p. 36 și urm.

⁸ V. Papacostea, *Originile învățămîntului superior în Țara Românească*, în „Studii” 14 (1961), p. 1152 și urm.

⁹ P. P. Panaitescu, *L'influence de Pierre Mogila dans les Principautés Roumaines*, în „Mélanges de l'Ecole roumaine en France”, 5, 1926.

¹⁰ Cf. V. A. Urechică, *Codex Bandinus*, în „Analele Academiei Române”, S. II, Mem. ist., 16 (1893–1894), p. 179–183.

în limbile de cultură ale Apusului, greaca și latina, devin o mândrie a aristocrațiilor și clericilor. A vorbi latinește cu un diplomat străin, ca Dimitrie Cantemir cu Rafael Leszczyński la Iași, în 1699, și încă despre un subiect profund (îndatoririle prieteniei, cu referiri la Cicero) nu mai era o dificultate pentru tinerii învățați români¹¹. În corespondența sa cu Hrisant Notaras, patriarhul Ierusalimului, Stolnicul Cantacuzino face frecvente citate din clasici. Feciorii lui Brincoveanu ar fi devenit, în mod sigur, grație educației lor, cărturari de valoare, dacă tragicul sfârșit din 1714 nu le-ar fi curmat evoluția promițător începută. Cultura românească adoptase, deci — cum vom vedea, în felul propriu ei, ca tot ce adoptăm din cultura universală — curentul umanist.

3. Umaniști în țările române

Istoria umanismului are de adăugat un capitol extrem de generos — necris încă — despre destinul acestui curent în țările române. El va trebui să înregistreze, firește, nume remarcabile de umaniști transilvăneni, ca Toma Pellei, un adept al lui Erasm, Nicolaus Olahus, cărturar de origine română, Johannes Honterus, apostolul Reformei între sași, Gaspar Heltai, Iohannes Sommerus, saxon care și-a desfășurat activitatea la noi, Filip More din Ciula (Hunedoara), Martin Hacıus din Hațeg, Mihai Valahul din Ciac (Bihor) sau Mihai Halici care semna „nobil român, cetățean din Caransebeș”¹².

Acești umaniști au avut un incontestabil rol cultural regional, iar legăturile lor cu alți cărturari din Moldova și Țara Românească nu trebuie neglijate. Dar în cazul de față, dincolo de ispita înfățișării umanismului pe teritoriul țării noastre, ne interesează mai ales modul în care acest curent s-a manifestat în cultura românească, modul în care el a pregătit căile angajării acestei culturi pe un făgaș modern, abandonând directivele și criteriile secularei tradiții medievale.

Potrivit cercetărilor de pînă acum, primul umanist român în deplina posesie a mijloacelor sale, deci cunoscător de limbi clasice, cititor de opere antice, obișnuit cu motivele literaturii scumpe umaniștilor apuseni, pare să fie Udriște Năsturel. Cunoaștem legătura sa de rudenie — cumnat — cu Matei Basarab și înaltele lui rosturi la curtea munteană a timpului. Multe din cărțile publicate sub oblăduirea domnitorului au prefete întocmite de Udriște, care semnează uneori, cu umanist îndemn, *Uriil*. Unde și-a dat el liber curs iubirii sale pentru temele clasice pare să fie în *Prefața* unei cărți tipărite la Tirgoviște, în 1649, din îndemnul sorie sale, doamna Elina Basarab, un *Penticostar*. Udriște scrie astfel anonim — *Prefața* fiind semnată de sora sa —, un concentrat dar substanțial *Tratat despre dărnicie*, întemeiat nu, cum ne-am așteptat, pe texte biblice, ci, dimpotrivă, pe autoritatea autorilor antici. Aristofan, Simonide din Keos, Homer, Aristotel, Strabon, Theognis din Megara, Suetoniu, Platon sau Plutarh sint citați direct sau prin aluzii.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, Buc., 1930, p. 115 și urm.

¹² I. S. Firu, G. Hajos și C. Göllner, *Umanismul și raționalismul în Țările române*, în *Istoria gândirii sociale și politice în România*, Buc., 1964, p. 53—57.

Dar Udriște scria această *Prefață* în *slavonă*, pentru călugării mănăstirii Hilandar de la Muntele Athos care ceruseră să se tipărească *Penticostarul*. Deși într-o epocă în care limba română își făcea un loc mereu mai larg în scris și în cult, Năsturel mai credea că o legătură cu literele umaniste ar fi posibilă în cultura noastră prin intermediul slavonei în curs de dispariție. Și aceasta o credea tocmai el, care dăduse o atit de frumoasă traducere românească a romanului hagiografic de inspirație orientală *Varlaam și Ioasaf...* Alți cărturari contemporani lui, clerici de origine țărănească, un Teofil, un Ștefan, mitropoliți ai Țării Românești, începuseră acțiunea de introducere în cult a limbii românești¹³.

Am mai avut însă, în același secol al XVII-lea, alți umanști români prin Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir.

Cel dintii, educat poate la Școala „Frăției ortodoxe” din Lioy, își expune ideile umaniste într-o cronică de spirit nou, totalmente diferită de analistica româno-slavă precedentă: *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron-vodă* (deci pînă în 1592). În afara altor merite istoriografice sau literare, Ureche are meritul de a pronunța răspicat unul dintre marile cîștiguri ale umanismului românesc: „De la Rim ne tragem, și cu ale lor cuvinte[le] ni-s amestecate”. El afirmă, așadar, în cîmpul ideilor românești, cu autoritate, un adevăr care, desigur, circula deja, anume acela al *originii noastre latine*. Adevăr merit, cum știm, unei deosebite răspîndiri și funcțiuni politice sau culturale în veacurile următoare.

I s-au recunoscut lui Ureche — altminteri scriitor strîns legat prin limbă sau stil de tradiția literară precedentă — și alte merite umaniste. În afara originii noastre latine, desigur datorită cunoașterii acestei limbi clasice, el vede repede legătura între română și latină; el observă unitatea populațiilor românești din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Cu alte cuvinte, *el are o limpede viziune a vechii Dacii* despre care știa din lecturile sale, pentru că face referințe, uneori, la *Letopisețele latinești* (e vorba de umanistul italian Eneas Silvius Piccolomini, ajuns papă ca Pius al II-lea)¹⁴. În sfîrșit, Ureche insistă asupra conceptului de *glorie*, scump umanștilor, cînd evocă biruințele moldovenești asupra otomanilor¹⁵. Locul umanismului în formația și opera lui a fost pus la îndoială, dar cu toate acestea n-am putea încerca o cît de sumară înfățișare a umanismului românesc fără a-l cita.

Mai toți umanștii români de după el l-au cunoscut și l-au urmat. Miron Costin, și el un elev al școlii catolice din Bar, care citează frecvent autori latini, insistă și el, cu mijloace erudite superioare, asupra tezelor lui Ureche: latinitatea românilor, unitatea lor dincolo de provinciile în care erau separați originea latină a limbii noastre. „Cea mai strălucită dovadă a acestui popor — scrie Costin —, de unde se trage este limba lui care este adevărată latină,

¹³ Vezi, pentru ceea ce precede, V. CÂNDEA, *L'humanisme d'Udriște Năsturel et l'agonie des lettres slavonnes en Valachie*, în „Revue des études sud-est européennes”, 6 (1968), nr. 2, p. 239—287.

¹⁴ Cf. și V. CÂNDEA, *Redescoperirea Daciei*, în „Magazin istoric”, 1 (1967), nr. 9, p. 20—24.

¹⁵ *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu. Buc., 1958, *Introducere*, p. 17—18.

stricată, ca și italiana¹⁶. Dar în afara preocupărilor lui istorice și politice — pe care le-a manifestat cu neobosită energie, scriind chiar cărți destinate informării cercurilor cultivate străine despre originea și drepturile poporului român¹⁷ —, Costin își ilustrează umanismul și printr-o nouă, nostalgică viziune despre civilizație și despre ceea ce în Italia vremii lui se chema *gentilezza*. Nu cunoscuse această țară decît din scrieri sau relatări. Dar visa pentru Moldova o asemenea dezvoltare. Prin informația și condeiful cărturarului umanist se comunica cititorului român al vremii tot ce am fi voit să fim, și ce s-ar fi putut împlini la noi, dacă nu ne-ar fi împiedicat, cum tot Costin spunea, „veacul nostru de acum cu mare greeță”¹⁸.

Spătarul Nicolae Milescu desfășoară și el o operă umanistă, dar în scrieri de expresie diferită. Viitorul ambasador — primul — al țarului Rusiei în China își petrecuse cei cîțiva ani cît a fost capuchehaie al lui Grigore Ghica, la Constantinopol, traducînd *Vechiul Testament*. Traducerea însăși este un document de prim ordin asupra umanismului românesc: făcută după mai multe versiuni grecești și latinești ea folosește cu o neașteptată consecvență criteriile criticii de texte. La sfîrșitul manuscrisului întîlnim cea dintîi tablă de sigle din istoriografia filologiei noastre. Dar opțiunile umaniste ale Spătarului sînt mai numeroase. Neglijînd hotărîrile sinoadelor Bisericii ortodoxe care stabilise ce cărți sînt canonice și ce cărți nu trebuie „primite” din *Vechiul Testament*, el ia ca text de bază ediția unor filologi protestanți, aceea din Frankfurt pe Main, 1597, și traduce tot.¹⁹ În felul acesta, datorită lui Milescu, avem în românește *prima tîlmăcire a unui text filozofic*, și anume, *Tratatul despre rațiunea dominantă* (în versiunea lui Milescu *Despre singurul țiitoriu gînd*), scriere atribuită fals scriitorului evreu Iosephus Flavius, mai probabil datorată unui cărturar din epoca elenistică și din cercul de gîndire al filozofului Posidonius. Textul este important nu numai pentru locul pe care îl face rațiunii în gîndire, nu numai pentru bogăția sa de termeni filozofici sau etici, dar și pentru importanța pe care a avut-o în literatura umanistă europeană. Deși incontestabil apocrif, el a fost prelucrat de Erasm din Rotterdam, în 1517 și tradus apoi în cehă, franceză, engleză, italiană, olandeză și engleză²⁰. În anii activității sale literare din Rusia, Nicolae Milescu va mai avea prilejul, cum vom vedea, să reia în scrisul său motive umaniste.

Bine informat de bogata sa bibliotecă de la Mărgineni, Stolnicul Constantin Cantacuzino cultivă din educația sa umanistă aceleași motive în imediat raport cu problemele de atunci ale gîndirii și luptelor politice românești. Cu o răbdare și o metodă pe care, din nefericire, nu le-a putut pînă la capăt folosi, el insistă în a sa *Istorie a Țării Rumânești* asupra originii latine a românilor, asupra vechimii instituțiilor lor, asupra unității populațiilor din cele

¹⁶ *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 271 și *passim*.

¹⁷ *Cronica polonă, Poema polonă*, scrieri despre români redactate pentru informarea cercurilor cărturărăști din Polonia, cf. *Opere*, ed. cit., p. 202—240.

¹⁸ *Viața lumii*, loc. cit., p. 318.

¹⁹ C. I. V. C â n d e a, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în „Limbă și literatură”, 7 (1963), p. 29—76.

²⁰ *Idem*, *Tratatul „Despre rațiunea dominantă”, cea dintîi scriere filozofică publicată în limba română*, în „Viața românească”, 16 (1963), p. 84—89.

trei țări românești; în *Harta* pe care o întocmește insistă asupra urmelor arheologice; în corespondența cu Luigi Ferdinando di Marsigli, cărturar italian din Bologna în slujba Imperiului habsburgic, el ne oferă exemplul unui om de știință european conștient de ceea ce îl leagă, printr-o origine latină comună, de corespondentul său.

Deși angajat prin epocă și prin scrieri unei perioade mai noi a culturii românești, Dimitrie Cantemir rămâne un ilustru reprezentant al umanismului nostru. Înainte de a-și fi redactat operele în latină, la curtea lui Petru cel Mare, el cunoscuse cel puțin două mesaje umaniste: cel european și cel persan. Uităm adesea că umanismul nu este, cronologic, un privilegiu al culturii europene: în literatura chineză despre un motiv al „omului“ se scria deja în secolele VIII-XII. Migrând spre apus, regăsim acest motiv în culturile armeană și georgiană din secolele X—XII. La Constantinopol, în contact atât cu cărturari europeni de la ambasadele franceză sau olandeză, sau cu dascăli greci de la Marea Școală a Patriarhiei, fără să mai pomenim de știutele sale relații în lumea învățaților turci, Cantemir a putut atinge, prin umanismul său, nivelul unei anumite libertăți de cugetare. În tot scrisul său ne vom întâlni frecvent cu această însușire a eruditului principe. În *Divanul*, prima sa operă, el citează degajat autori creștini, greci, latini sau persani, precizând, în cazul celor din urmă, „măcar că pagini erau“. În *Hronicul vechimii moldovlahilor* el desfășoară, cu toată erudiția de care era capabil, o caldă pledoarie pentru latinitatea poporului român. În ultima sa operă, *Cartea sistemii religiei mahomedane*, el apără, cu o simpatie abia voalată, valorile culturii islamice. Credincioși gândirii poporului lor, umaniștii români nu-și dezmințeau idealurile nici când se ocupau, accidental, de culturi străine.

4. Idei reprezentative ale umanismului românesc

Umanismul românesc este, în liniile sale definitorii, tardiv și selectiv. Tardiv, pentru că nu se angajează în noul curent european decât atunci când condițiile politice și culturale îi îngăduie. Selectiv, pentru că din manifestările umaniste românii rețin numai ceea ce convine nevoilor lor imediate, tot așa din cele politice sau culturale.

În istoria umanismului european, umanismul românesc ocupă unul dintre ultimele capitole. Firește, acesta nu este un motiv de îngrijorare pentru că cercetătorii atenți îi vor acorda același interes ca și primei faze a fenomenului.

Ceea ce este important în umanismul românesc este, de fapt, *adoptarea lui critică*. Iar adoptarea critică a oricărui curent străin înseamnă un certificat în plus pentru maturitatea unei culturi.

Umanismul filologic, sau acela *indiferent față de autoritățile ecleziastice* s-a afirmat la noi, cum arătam mai sus, prin Milescu. Un spirit de umanism european, manifestat dincolo de obligațiile sale, a ilustrat Dimitrie Cantemir. Dar ceea ce definește umanismul românesc este atașamentul său față de problemele de atunci, sau de mai târziu, ale poporului nostru. S-a putut, astfel, defini umanismul românesc, drept un *umanism civic* — noi l-am numit

popular²¹. În orice caz, străduința culturii românești, începînd cu sfîrșitul secolului al XVI-lea și în tot secolul al XVII-lea, de a da cărți în limba poporului, adresate „întregii seminții românești“, nu a scăpat nici unui cercetător al culturii noastre vechi. Faptul că învățații noștri umaniști au încercat să dialogheze cu știutorii de carte din timpul lor, vorbindu-le despre originea noastră latină, despre comunitatea lor ca popor cu românii din Moldova și Transilvania, despre romanitatea limbii lor, despre vechimea instituțiilor lor, despre faptul că în trecut țările lor fuseseră independente, toate aceste idei transmise prin „cărți pentru toată seminția românească“ ni se par a fi o caracteristică fundamentală a umanismului nostru. Firește, acest umanism nu era popular prin *expresia* lui, datorată unor cărțurari cu îngrijită pregătire, dar prin *destinația* lui, prin preocuparea difuzării lui prin cărți „de obște“. Este suficient să analizăm titlurile tipăriturilor românești din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea pentru a înțelege marea dorință ca noua învățătură să pătrundă cit mai larg în rindurile poporului și să rodească.

Nu numai această preocupare, dar și *alte note apropiate umanismul românesc de cel venețian*. Promotorii lui nu sînt cărțurari care-și pot îngădui luxul de a comenta îndelung texte clasice, ci înalți dregători pentru care scrierile clasice și reflexia filozofică sînt o rară delectare a ceasurilor de răgaz. Și unii și alții cugetă îndeosebi la problemele imediate ale societății lor. Și unii și alții se gîndesc la posibilitatea de a-și răspîndi ideile prin educarea poporului.

Din această primă categorie, de importanță generală, fac parte ideile cele mai frecvent vehiculate de umaniștii români: idei pe care le puteau toți românii înțelege, ca aceea a originii lor romane, a unității lor de neam, a necesității ca adevărurile să fie tuturor accesibile — după pilda lui Simion Ștefan, mitropolit de Alba-Iulia, care declară că „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni care îmblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sînt bune carele le înțeleg toți“²². Incontestabil, umaniștii au contribuit în mare măsură la introducerea limbii românești în cultura noastră, ca și la răspîndirea unor adevăruri fundamentale în conștiința colectivă a poporului nostru. Este, în acest sens, exemplară, rezonanța peste secole a unei afirmații ca aceea a Stolnicului Constantin Cantacuzino: „Iară noi, rumânii, sîntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție... Însă rumânii înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și din Ardeal, carii încă și mai neași sînt, și moldovenii, și toți ciți și într-altă parte să află și au această limbă... că toți aceștea dintr-o fîntină au izvorît și cură“²³.

Inventarul de idei al umaniștilor noștri coincide cu acela al colegilor lor occidentali și în puncte de semnificație social-politică privind însăși condiția omului de cultură. În *Inchinarea* traducerii sale adresată mitropolitului Ștefan al Țării Românești, Daniil Panonianul afirmă că „bunătatea (citește: virtutea) nu vine nice se trage dă pre moșneani și dă pre strămoși“, ci ea

²¹ Cea dintîi caracterizare aparține prof. Mihai Berza; a doua am expus-o în studiul *Stolnicul Constantin Cantacuzino — omul politic, umanistul* (II), în „Studii“, 20 (1967), p. 58—59.

²² În *Predoslovie la Noul Testament*, Bălgrad, 1648, cf. I. Bălanu și N. Hodoși *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 170.

²³ *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, Buc., 1961, p. 52.

poate răsări chiar „într-un sat prost și dă nemica de întru niște oameni oarecum“, și ea poate fi meritul oricui capabil „să se facă cu nevoița lui și cu multă socotință și luarea aminte minunat întru lucruri și întru îndreptări“²⁴. Nicolae Milescu nota, la fel, în *Descrierea Chinei* că în acea țară „cu cât este cineva mai învățat, cu atita primește mai mare cinste; la ei, de la învățatură pornește orice mărire... Astfel, în China nu se ia în seamă noblețea; la ei cel mai nobil este cel mai învățat“²⁵. Și tot pe acea vreme Dosoftei mitropolitul ridiculiza pe boierii moldoveni care, după moda poloneză, își căutau fanteziste antecedente „unii și cu plată, să-și facă nume de șleahță (de nobil, *n.n.*) pentru cinstea și slava acestei lumi trecătoare, că unii silesc să să răspundă din coruna leșască, alții din Țarigrad, alții din Antiohia și din Rim“²⁶. Tuturor le putea răspunde un text din același secol: „Întru blagorodia (noblețea, *n.n.*) părinților nice un om să nu se laude că toți sintem dintr-un pământ... că blagorodia omului iaste-n bunătatea lui“²⁷. În tot ce precede întâlnim motivul atit de umanist al *innobilării prin virtuți și cultură*. Alături de alte idei umaniste el era, așadar, atent studiat și cu convingere împărtășit de cărturarii noștri din secolul al XVII-lea.

Mai apare la umaniștii români ideea capacității limbii populare — așa numita *vernacula lingua*, iar la noi „limba cea proastă (adică *simplă, n.n.*) de obște“ — de a exprima adevăruri înalte sau de a servi în creațiile literare. Folosirea generală a limbii române în scris de către umaniștii noștri nu corespunde numai nevoii de comunicare cu publicul, sau numai unui moment din dezvoltarea culturii românești când limba populară lua locul slavonei cărturărești, ci și unei prețuiri a acestei limbi vorbite, u. mașă a latinei. Dosoftei versifică *Psaltirea* în românește, iar Miron Costin, într-o notă explicativă la poemul său *Viața lumii* arată că l-a compus „mai mult să să vază că poate și în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce să chiamă stihuri. Și nu numai aceasta, ce și alte dăscălii și învățături ar putea fi pre limba românească“, adaugă umanistul moldovean²⁸. Ideea era predilectă umaniștilor apuseni și știm că Dante a scris o întregă lucrare pentru demonstrarea nobleții limbii vorbite, *De vulgari eloquentia*.

Alte trei idei umaniste apar la cărturarii români de care ne ocupăm: mai întâi o nouă viziune asupra *omului rațional*, asupra căruia insistă, de pildă, Dimitrie Cantemir în *Divanul*. În această lucrare se duce, cum știm, o dispută între Suflet și Corp (sau între Înțelept și Lume) cu privire la modul de viață cel mai potrivit pentru atingerea desăvârșirii și fericirii umane. Multe din tezele Lumii (ale Corpului) pe care le combate Înțeleptul ne ajută să cunoaștem un mod răspîndit de gândire din timpul lui Cantemir, opus învățăturilor Bisericii. Umanistul moldovean prezintă pe om drept o ființă înzestrată cu rațiune (*socoteală*, în terminologia lui) și se străduiește a-i afla, între

²⁴ Daniil Panonianul, în *Predoslovia la Îndreptarea legii*, ed. acad. Andre, Rădulescu (ș.a.), Buc., 1962, p. 34.

²⁵ *Descrierea Chinei*, ed. Corneliu Bărbulescu, Buc., 1958, p. 35.

²⁶ *Psaltirea în versuri publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673* de prof. I. Bianu, Buc., 1887, p. 293—294.

²⁷ *Îndreptarea legii*, ed. cit., p. 573.

²⁸ *Viața lumii*, ed. cit., p. 318

rigorile moralei creștine și ispitele vieții pămîntești, o comportare convenabilă atît pentru mintuirea sufletului cit și pentru confortul trupesc. În această dispută rațiunea însăși are un mare rol ca arbitru; deși apelul la citate de autoritate ocupă un loc mare în lucrare (dar nu numai la scrieri sacre, ci și la autori de renume, greci, latini sau orientali, citați „măcar că păgîni erau“) este vizibil efortul autorului de a obține triumful tezelor. Înțeleptului prin argumente logice, prin convingerea Lumii, prin dovezi de ordin rațional. Este un prim pas către ridicarea rațiunii la funcțiuni ce fuseseră rezervate pînă atunci credinței, și aceasta reprezintă încă o idee nouă, umanistă și laică, în cugetarea noastră medievală²⁹.

În sfîrșit, umanistii români, sinceri patrioți, dornici să contribuie la o dezvoltare multilaterală a poporului lor, acordă o particulară atenție conceptelor de *civilizație și cultură*, convertite în inventarul lor de idei și termeni în *învățătură (procopseală)*, *bune năravuri (moralitate)*, *cetăți iscusite*, *bivșugurile și frumusețurile pămîntului*, *desfătăciunea traiului*, *oameni de omenie și suptiri*. Cantemir apără și mai convingător, și mai nuanțat valorile civilizației și ale culturii. El descrie — ca și mai înainte Stolnicul Constantin Cantacuzino — noblețea civilizației antice, greco-latine, deplînge distrugerea Parthenonului de către venetieni în 1687, laudă științele și artele pe care le numește „podoaba vieții“ (*vitae cultus*), educația și purtările alese.³⁰

Recapitulînd, constatăm că umanismul românesc prezintă următoarele trăsături: el este *mai tardiv decît cel occidental*; apariția lui la noi este *mediată de cercurile de cultură din Transilvania, Polonia sau Italia*, în cazul din urmă și prin Levant; *primii umanisti* sînt formați în *școli apusene*, unele create sub influența Contrareformei, sau în *școli românești* înființate sub influența aceluiași curent.

Promotorii umanismului la noi sînt mai puțin orășeni — pătură socială puțin dezvoltată pe atunci —, cit cărturari de origine aristocratică sau clerici proveniți din țărînime. Caracteristic acestor cărturari este, însă, faptul că ei nu se retrag într-un turn de fildeș al preocupărilor lor intelectuale, ci *crează în sensul aspirațiilor generale ale societății românești a vremii*, și *adresează rezultatele scrisului lor întregului popor, în limba acestuia*.

Umanismul românesc este, într-adevăr, *selectiv* în sensul că el cultivă din inventarul de idei și acțiuni ale umanismului apusean *numai ceea ce cores-pundea nevoilor politice sau culturale de atunci ale poporului român*. De aceea, acest curent se manifestă la noi cu precădere în *istoriografie*, gen ce avea pe atunci o puternică relevanță *politică*, insistînd asupra *originii latine și a unității de neam* a românilor. Nu lipsesc, însă nici *alte motive de gîndire sau literare* caracteristice umanistilor, ca: *indiferența față de vechile adevăruri de autoritate apărute de biserică*, uneori *discutarea lor*, *prețuirea limbilor și literaturilor clasice greco-romane*, *cultivarea limbii populare*, *afirmarea ideii înnobilitării prin cultură*, *o nouă concepție despre om*, *insistența asupra primatului rațiunii*, sau asupra *binefacerilor civilizației și culturii*.

²⁹ V. C â n d e a, *Inceputurile literare ale lui Dimitrie Cantemir*, în *Divanul*, ed. V. Cîndea, Buc., 1969, p. XLIX—L.

³⁰ P. P. P a n a i t e s c u, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Buc., 1958, p. 185—187.

REFORMELE DIN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

DAN BERINDEI

Unirea Principatelor din 1859, eveniment de însemnătate majoră în istoria modernă a României, în temeiul căruia a fost făurit statul național, n-a însemnat nici în fapt și nici în concepțiile făuritorilor ei o simplă ștergere a hotarului anacronic de la Milcov, o simplă unificare administrativă, ci a însemnat baza creării unui stat nou cu menirea de a satisface pături mult mai largi ca cele beneficiare ale regimului Regulamentului organic. „Dorind a fi mai tari — declara în Adunarea ad-hoc a Moldovei, la 29 octombrie 1857, deputatul liberal radical Vasile Mălinescu — ați cerut unirea cu frații munteni... dorind ca legiuirea să fie potrivită trebuințelor și intereselor întregii nații, ați cerut ca legile să se facă de către o obștească Adunare. Atit încă nu-i destul. Trebuie să mergeți mai departe. Trebuie să dați viață noului stat român ce voiți a înființa. Iar viață atuncea îi veți da cînd veți primi principii mari și drepte la reorganizarea sa“.¹ La rîndul său, deputatul Constantin Haralambie exprima în Adunarea ad-hoc a Țării Românești, la 7 decembrie 1857, idei similare, cînd punea întrebarea: „Cine nu știe că dacă nația exprimă dorința și trebuința de a avea un guvern constituțional cu o singură adunare reprezentativă, este ca fiecare membru a soțietății române, trăind în atmosfera unor instituțiuni liberale, să-și poată dezvolta liber facultățile sale morale și intelectuale, ca fiecare să se poată bucura, sub protecțiunea legilor, de a sa viață, onoare, familie și proprietate?“². În sfîrșit, aceeași poziție față de sensul Unirii a exprimat-o, cu vigoare și rar talent, Mihail Kogălniceanu, în memorabila ședință de la 5 ianuarie 1859 a Adunării electivă a Moldovei, cînd, adresîndu-se noului ales, el îi arătase că se deschisese „o epocă nouă“ și-i ceruse să fie „omul epocii“ și să reinvie timpurile „glorioase“ ale națiunii, între altele, „prin dezvoltarea instituțiilor“³.

O dată cu dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza s-a deschis pentru Principatele Unite Române un drum larg pentru reformarea și reînnoirea instituțiilor statului, cadrul „legal“ — european — pentru realizarea acestui proces fiind creat, de altfel, de înseși stipulațiile Convenției de la Paris din august 1858. Convenția pusese în vigoare o serie întreagă de principii înaintate: responsabilitatea miniștrilor, inamovibilitatea magistraților, dreptul oricărui cetățean cu un venit de 3000 galbeni de a ocupa tronul (nepunîndu-se vreo condiție de rang, domnia putea fi ocupată și de burghezi), adoptarea oricărui impozit numai în temeiul unui vot favorabil al Adunării, egalitatea

¹ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României* (se citează *Acte și documente*), vol. VI, partea I, Buc., 1896, p. 134.

² Dan Berindei, A. Stan și E. Alexiu, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Buc., 1961, p. 653—655.

³ *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*. Culegere, sub redacția acad. P. Constantinescu-Iași și Dan Berindei, Buc., 1966, p. 229—230.

cetățenilor în fața legii și a impozitelor și accesul egal la funcțiile publice, desființarea privilegiilor, a scutiților și a monopolurilor etc.⁴ De asemenea, Convenția recomandase prin articolul 46 să se treacă „fără întârziere” la „revizuirea legii care reglementează raporturile dintre proprietarii pământului și cultivatori”⁵

Domnitorul, el însuși om al progresului, „domnul nou” pe care-l ceruse Kogălniceanu, a înțeles să se înconjoare de sftnici care înțelegeau necesitatea reinnoirii instituțiilor publice și chiar și atunci când — datorită sistemului electoral reacționar în ființă — a fost nevoit să încredințeze guvernul conservatorilor, el a înțeles să aleagă cel puțin dintre aceștia pe cei care acceptau, fie și limitat, un program de reforme. Atitudinea acestor conservatori „de guvernământ” se concretiza, între altele, în titulatura oficiosului lor din 1859—1861: „Conservatorul progresist”, periodic cu titlu aparent contrazicător, care în fapt reflecta o realitate, și anume, că această grupare de foști boieri înțelegea că nu putea închide cu totul calea reformelor. Ei se străduiau doar să le limiteze amploarea și mai ales se străduiau să-și conserve puterea politică. Stipulațiile electorale ale Convenției, care au avut un net caracter reacționar — în temeiul lor, corpul electoral din cele două țări fiind limitat la câteva mii de oameni — au favorizat pe acești „conservatori progresiști” și chiar au constrins pe domnitor la o conlucrare cu ei în anumite perioade, mai ales pînă cînd Unirea a fost desăvîrșită pe plan politic și administrativ și s-a putut înlocui unirea personală, realizată prin dubla alegere, printr-o unire instituționalizată pe ansamblul vieții statale. Dar tot atît de evident a reieșit din primii ani următori dublei alegeri că noul domnitor înclina îndeosebi spre elementele politice liberale, care militau pentru un program de reforme mai accentuat, inclusiv pentru reforma-cheie, a relațiilor agrare.

Dubla alegere a fost în mod firesc punctul de plecare pentru un întreg ansamblu de reforme, care au cuprins în rețeaua lor viața social-economică, politică și culturală. Reformele au avut, pe de o parte, menirea de a unifica, de a suda cele două țări, de a servi ca temei de organizare unitară noului stat, și pe de altă parte, ele au avut un aspect de democratizare — în limitele orînduirii capitaliste — și au contribuit la înlăturarea sechelelor feudale. Reformele au avut un larg cîmp de desfășurare și au transformat în mod evident cele două țări într-un stat unitar și modern. În perspectiva istorică, aceste reforme, de la cele mărunte la cele majore, apar ca avînd o însemnătate tot atît de mare ca și actul propriu-zis al Unirii, concretizat în dubla alegere, punct de plecare în procesul de formare și organizare a statului modern român.

Aplicarea unui program de reforme, care-și găseau în mod firesc punctul de plecare în programele de reinnoire anterioare anului revoluționar 1848 și mai ales în programele revoluționare pașoptiste⁶, deoarece biruitorii de la 5 și 24 ianuarie 1859 erau tocmai cei ce se găsiseră cu un deceniu mai înainte

⁴ *Acte și documente*, vol. VII, p. 306—314.

⁵ *Ibidem*, p. 313.

⁶ Vezi Dan Berindei, *Le problème de l'édification d'un État national roumain jusqu'en 1848 et pendant les événements révolutionnaires*, în „Romanian Studies”, Leiden, vol. I (1970), p. 45—68.

pe baricadele revoluționare, a fost stăvilită, de la început, de doi factori: caracterul incomplet al Unirii realizate la începutul anului 1859 și dispozițiile restrictive ale stipulațiilor electorale ale Convenției de la Paris, care limitau în fapt forța politică a purtătorilor de cuvânt ai unei reale innoiri. Se mai adăuga la aceasta și un factor economic: urmările crizei economice din anii 1857—1858 și criza comercială care se împletea cu aceasta. În sfârșit, forțele progresiste nu apăreau unitare, ci fărâmițate în fracțiuni, în grupări divergente pe unele planuri, iar domnitorul însuși — care, după expresia unui bun cunoscător al situației, consulul francez Victor Place, nu era „nici alb, nici roșu”⁷ — era lipsit de un partid propriu, de o forță politică capabilă să-i dea puterea de a acționa cu suficientă fermitate. În condițiile de instabilitate politică generate de această situație și concretizate în dese schimbări de guverne — pe drept cuvânt, un contemporan considera că ministerele se schimbau „ca blidele”⁸ — în mod evident, procesul de innoire a fost stinjenit în dezvoltarea sa și el s-a realizat de aceea în cadrul unei puternice lupte social-politice, în etape succesive și cu limite.

Principala reformă spre care s-a tins în prima parte a domniei lui Alexandru Ioan Cuza — cînd el a domnit timp de trei ani în mod separat în cele două țări — a fost aceea a unificării politico-administrative, a creării *statului unificat pe plan administrativ*. Meritul realizării Unirii depline a celor două principate a revenit în primul rînd lui Cuza, pe drept cuvînt numit „domnul Unirii”. Luînd sub directa sa priveghere activitățile de natură externă ale Principatelor Unite, domnitorul a dat în acest domeniu dovada unor calități deosebite. Într-o primă etapă, a fost obținută recunoașterea dublei alegeri, deci sancționarea de către concertul puterilor europene a actului istoric de la 5 și 24 ianuarie, obiectiv atins pe deplin la 25 august 1859. S-a trecut apoi, aproape imediat, la o a doua etapă, aceea de a înlocui unirea personală printr-o unire reală, concretizată pe plan administrativ-politic. Ca document fundamental în sprijinul desăvîșirii Unirii Principatelor a existat memorandumul pregătit de cabinetul domnesc în vara anului 1860. Negocierile dintre puteri au durat o perioadă destul de îndelungată, constituindu-se în partea lor finală o conferință a reprezentanților lor, desfășurată la Constantinopol. La 24 noiembrie 1861 agentul Principatelor Unite pe lângă Poartă înștiința pe domnitor că firmanul prin care Unirea administrativă era recunoscută fusese trimis spre București. Deși unificarea deplină n-a fost posibilă decît în urma recunoașterii diplomatice din partea puterii suzerane și a puterilor garante, Alexandru Ioan Cuza a ținut să dea evenimentului un caracter de *reformă internă* și proclamațiile date de el cu acest prilej au evidențiat clar această poziție. „Unirea este îndeplinită! — arăta el națiunii la 11 decembrie 1861 — Naționalitatea română este întemeiată! Acest fapt măreț, dorit de generațiunile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat

⁷ Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942, p. 105.

⁸ N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea : Ștefan Scarlat Dăscălescu*, în „Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române”, seria III, tomul XIII (1932), p. 45.

cu căldură de noi, s-a recunoscut de Inalta Poartă, de puterile garante, și s-a înscris în datinele națiunilor⁹. Deci nu era vorba decît de o *recunoaștere* din partea puterilor.

Acțiunea desfășurată pe plan diplomatic¹⁰ în favoarea desăvîrșirii Unirii, fusese de altfel coroborată cu un număr de măsuri, reforme de dimensiuni mai mici dar semnificative, privind realizarea efectivă a unității administrative, cel puțin pe anumite planuri, înainte chiar de sancțiunea puterilor¹¹. Serviciile de vămi ale celor două țări au fost contopite într-o singură direcție generală, cursul monedelor a fost unificat, administrațiile telegrafelor au fost, de asemenea, contopite. Municipality și poliția din Focșani, oraș situat în ambele țări, au fost unificate. Bucureștii s-au impus drept firească capitală a Principatelor Unite, Kogălniceanu numind orașul „inima României” (Bucureștii adoptase încă din 1859 în stema sa vulturul și zimbrul). Autoritățile din cele două țări au stabilit legături directe, fără a mai folosi canalul Ministerelor de externe. Pînă și actul istoric din ianuarie 1859 a fost „unificat”, hotărîndu-se să fie sărbătorită numai ziua de 24 ianuarie. Pe tărîm legislativ, Comisia Centrală, care a intrat în activitate citeva luni după dubla alegere, a depus o laborioasă acțiune unificatoare. În sfîrșit, în domeniul militar, beneficiîndu-se și de unele stipulații ale Convenției, s-a procedat încă din vara anului 1859 la stringerea laolaltă a celor două armate în tabăra de la Florești, s-au luat măsuri de unificare a uniformelor, s-a creat un stat major unic, s-a uniformizat instrucția, s-au unificat intendențele și administrațiile militare, a fost numit un singur ministru de război pentru ambele țări și cînd s-a organizat un regiment de geniu, acesta a fost alcătuit dintr-un batalion muntean și altul moldovean. O dată cu recunoașterea de către puterea suzerană și de puterile garante a unirii administrativ-politice, s-a format Adunarea României, în care au intrat deputații celor două Adunări și a fost alcătuit un guvern unic la 22 ianuarie 1862¹², legile fiscale au fost unificate, legea procurorilor a fost extinsă și în Moldova, s-a înființat direcția centrală a poștelor pentru întreaga țară, s-au unificat serviciile sanitare, s-a creat direcția generală a arhivelor statului, centrîndu-se, în general, instituțiile la București¹³.

Dacă în prima parte a domniei lui Cuza nu s-au realizat decît progrese mărginite în ceea ce privea reforma agrară și reforma electorală, în schimb a fost adoptat un număr de reforme pe linia constituirii statului burghez. Procesul de instaurare a noii orînduiri era în epocă atît de avansat încît în Adunarea ad-hoc a Moldovei, cu excepția spinoasei chestiuni agrare, toate rezoluțiile privind reorganizarea statului pe baze moderne întruniseră unani-

⁹ „Monitorul”, nr. 271 din 11 decembrie 1861.

¹⁰ Vezi Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrșirea Unirii (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960 și N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. Ioan Cuza*, loc. cit.

¹¹ Vezi *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 318—319.

¹² Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor”, seria nouă, II (1959), nr. 1, p. 158.

¹³ Vezi *Istoria României*, vol. IV, p. 343, 347—348.

mitatea sau marea majoritate a voturilor, deși marea proprietate deținuse aproape jumătate din mandate¹⁴. Descriind motivele pentru care nobilimea nu se mai putea opune valului de înnoiri în momentele instaurării noului regim burghez, Marx remarcă: „vechii stăpini feudali au decăzut, ajungând în situația unor fabricanți de vite, de lână, cereale, sfeclă, rachiu etc., în situația unor oameni care, ca oricare comercianți, fac comerț cu aceste produse industriale! Oricît s-ar crampona de vechile lor prejudecăți... ei devin niște burghezi...”¹⁵. Presiunea maselor care făuriseră Unirea, s-a exercitat puternic în toți acești ani, reprezentînd motorul permanent al istoriei, puternicul instrument de făurire a noului stat. Desigur că reformele care au fost adoptate serveau intereselor burgheziei, clasa care ocupa pozițiile dominante, dar, în mare măsură ele erau menite să satisfacă, desigur în limitele orînduirii capitaliste, masele care susțineau procesul de înnoire. Egalitatea în fața legii și a impozitelor, desființarea privilegiilor, îmbunătățirea și modernizarea aparatului judiciar, organizarea serviciilor de statistică, o nouă lege a recrutării prin care — cel puțin formal — obligațiile militare erau generalizate, reorganizarea serviciilor de lucrări publice, au reprezentat reforme adoptate în prima parte a domniei lui Cuza¹⁶, multe dintre ele constituind concretizarea unor rezoluții ale Adunării ad-hoc moldovene sau a stipulațiilor Convenției de la Paris. Reforma fiscală a fost materializată prin instituirea impozitului personal și a contribuției pentru drumuri, generalizată asupra tuturor bărbaților majori, printr-o nouă lege a patentelor, prin instituirea impozitului funciar și alte măsuri care au făcut ca la sfîrșitul anului 1861, în pragul deplinei lor unificări administrativ-politice, Principatele Unite Române să fie dotate cu un sistem fiscal modern¹⁷. S-ar mai putea adăuga, pe plan cultural, importanta inițiativă a guvernului moldovean al lui Mihail Kogălniceanu, care a instituit, în toamna anului 1860, prima Universitate a țării, cea ieșeană.

Evenimentele unificatoare, care au avut loc la sfîrșitul anului 1861 și la începutul anului 1862, au creat premisele necesare pentru a se trece la reformele fundamentale și, în primul rînd, la reforma agrară. Dar, atît timp cît regimul electoral restrictiv și reacționar, stabilit prin Convenția de la Paris, nu era înlăturat sau amendat, era evident că nu se putea ajunge la o reformă agrară prin care, în limitele orînduirii capitaliste, să fie satisfăcute justele doleanțe ale țărănimii clăcașe. Dezbaterile înverșunate care au avut loc în vara anului 1862 în jurul proiectului de reformă agrară conservator, adoptat de majoritate, dar nesancționat de domnitor, au dovedit că maleabilitatea de care dădea dovadă o bună parte dintre conservatori în privința adoptării unui program general de reforme, nu concorda cu acceptarea de

¹⁴ Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, X (1959); vezi și Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, în „Studii”, XIX (1966), nr. 1.

¹⁵ K. Marx — Fr. Engels, *Opere*, vol. 6, Buc., 1959, p. 269.

¹⁶ *Istoria României*, vol. IV, p. 322—323.

¹⁷ *Ibidem*, p. 323.

către ei a unei reforme agrare în sensul programelor revoluționare de la 1848¹⁸. De aceea, în anii următori unificării administrative nu s-a putut trece imediat la reforma agrară, ci s-a continuat încă un timp să se adopte reforme pe linia organizării moderne a statului, deoarece acestea nu întâmpinau opoziția înverșunată a conservatorilor, încă stăpîni pe majoritatea mandatelor din Adunare, datorită sistemului electoral restrictiv. Reorganizarea departamentelor, legile pentru construirea căilor ferate, constituirea Consiliului superior al Instrucțiunii Publice, un regulament de navigație, organizarea corpului inginerilor civili, reorganizarea Școlii de silvicultură și o serie de măsuri premergătoare unei secularizări a averilor mănăstirești au reprezentat, în această perioadă, concretizările planului de reforme¹⁹.

O dată cu ultimele luni ale anului 1863, după ce guvernul a fost incredințat lui Mihail Kogălniceanu, s-a trecut în etapa hotărîtoare a înlăturării reformelor. Inceputul l-a făcut noul guvern într-o direcție în care știa că nu urma să întâmpine opoziții pe plan intern, aceea a secularizării. La 13 decembrie 1863, la propunerea guvernului, Adunarea a votat secularizarea averilor mănăstirești cu 93 de voturi contra 3. Era o măsură de însemnătate majoră, în temeiul căreia era recuperat peste un sfert din teritoriul național închinat pînă atunci așa-numitelor Locuri sfinte²⁰. Înființarea Școlii superioare de științe și a Școlii superioare de litere — amîndouă inițiativele premergînd crearea, la mai puțin de un an, a Universității bucureștene —, o nouă lege a pensiilor, crearea Curtii de Conturi, legea organizării armatei — adoptată cu o mică majoritate de Adunare —, legea contabilității, legea consiliilor județene, Codul penal și legea instrucțiunii publice, crearea Consiliului de Stat au fost concretizări ale guvernului Kogălniceanu în cadrul procesului de modernizare a statului²¹.

Aducerea în dezbatere a reformei agrare a dus la izbucnirea unui violent conflict între guvern și majoritatea Adunării. A urmat dizolvarea Adunării, pe calea loviturii de stat. Poporul i s-a supus spre adoptare prin plebiscit Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris și o nouă lege electorală. Lovitura de stat a sporit puterea domnitorului Cuza, și totodată a înlăturat monopolul politic al conservatorilor asupra majorității în Adunare. Sancțiunea poporului prin plebiscit și recunoașterea noii stări de lucruri de către puterea suzerană și puterile garante a creat posibilitatea decretării legii rurale în sensul programului pașoptist, desființîndu-se relațiile feudale în agricultură și procedîndu-se la o improprietărire a țărănimii clăcașe. Prin legea rurală din 14 august 1864, peste 400.000 familii de țărani au fost improprietărite cu locuri de muncă, iar aproape alți 60.000 săteni au primit locuri de casă și de grădină. Cu tot caracterul ei limitat, legiuirea a pus capăt dominației relațiilor feudale în agricultură și a deschis drum larg noilor relații capitaliste. Ea a reprezentat unul din cele mai însemnate evenimente ale istoriei

¹⁸ Vezi Dan Berindei, *Problema reformei agrare în Principate la mijlocul veacului trecut. Legea rurală din 1864*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 3.

¹⁹ *Istoria României*, vol. IV, p. 348.

²⁰ C. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în „Studii”, XII (1959), nr. 2, p. 149—157.

²¹ *Istoria României*, vol. IV, p. 359, 362—363.

României din secolul al XIX-lea. Prin reforma din 1864 se întregea pe plan social actul istoric din ianuarie 1859 prin care se crease statul național²².

Ultimii ani ai domniei lui Cuza au fost apoi caracterizați prin adoptarea altor măsuri, care în ansamblu s-au încadrat procesului de modernizare. A fost adoptat sistemul metric, a fost decretat Codul civil, s-au afirmat drepturile autocefale ale bisericii române față de patriarhia din Constantinopol, s-au luat măsuri împotriva jurisdicției consulare, s-a promulgat legea instrucțiunii publice, după ce, încă din iulie 1864, cum s-a amintit, se crease Universitatea de la București.

Reformele realizate în cei șapte ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza au pus bazele organizatorice ale statului modern român. Pe plan economic, social, politic și cultural s-au înregistrat profunde schimbări. Dintre reforme, cea agrară se impune atenției ca o înfăptuire majoră, cu implicații profunde, pe planuri multilaterale. În ansamblu, domnia lui Cuza are o însemnătate primordială prin aceea că a pus bazele statului unitar, dar totodată și a statului modern. Slăbiciunea relativă a burgheziei, puterea economică și în parte politică pe care fosta boierime și-a păstrat-o au făcut ca reformele să aibă evidente limite, ca ele să fie incomplete, dar, cu toate acestea, este neîndoielnic că temeiurile României moderne și implicit ale României contemporane stau în perioada de aprigă înfruntare dintre *nou* și *vechi*, dintre forțele *înaintate* și cele *reacționare* din anii 1859—1866. Reformele realizate în timpul „domnului Unirii” au deschis drum larg mersului înainte națiunii române, au creat premisele viitoarelor cuceriri ale poporului român pe calea sa ascendentă spre progres.

²² Pentru reforma agrară din 1864: N. Adăniloaiac și Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967.

ACȚIUNI COMUNE ÎN COMBATEREA PACTULUI DUALIST ÎNTRE ANII 1867—1892

CAROL GÖLLNER

Românii, maghiarii, germanii și alte naționalități, care trăiesc împreună de secole în patria noastră, au dus nenumărate lupte în comun, au participat împreună la răscoala lui Gheorghe Doja, a lui Horia, Cloșca și Crișan, la toate bătăliile de clasă îndreptate de-a lungul timpului împotriva exploatării sociale și naționale. Năzuințele acestea comune ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare din patria noastră se dezvăluie grăitor istoricului atunci când acesta se apleacă asupra filelor îngălbenite. Numeroși martori oculari ai evenimentelor de seamă din trecutul nostru zbuciumat vorbesc în scrierile lor despre munca, solidaritatea și lupta frățească a țăranilor și muncitorilor români, maghiari, germani și de alte naționalități pentru o viață mai bună, liberă, în patria lor comună. Frăția dintre oamenii muncii este, deci, opera unei conviețuiri multisekulare, a unei vaste experiențe care a dovedit că dacă limba, unele trăsături psihice îi diferențiază, factori infinit mai puternici i-au apropiat: viața de zi cu zi, viața de oameni ai muncii trudind umăr la umăr pe aceleași pământuri, având aceleași aspirații de a-și făuri în libertate un trai mai bun.

Vom exemplifica această realitate, în următoarele rânduri, prin acțiuni comune în combaterea Pactului dualist (1867), caracterizat pe bună dreptate de profesorul Alexandru Roman ca *unio duarum nationum contra plures*. Acest Pact a stîrnit un protest unanim în Transilvania, Banat și România.¹

„Oare voiește acum regimul serios împăcarea internă a imperiului... — se întreabă în anul 1867 „Gazeta Transilvaniei“ — pe baza unității imperiului și cu îndestularea tuturor popoarelor, ori pe baza împărțirii imperiului — a dualismului — cu asuprirea popoarelor, cu supremația unor popoare peste altele... Ce păcat au făcut popoarele, de exemplu, românii ca să merite a fi sacrificați hegemoniei și supremației maghiare?“² „De ce nu se recunoaște românilor nici dreptul de a-și susține revendicările legitime?“³

Întrebarea n-a primit, firește, răspunsul așteptat: Dispozițiile legii din 26 octombrie 1863 au fost date uitării și cîrmuitoarii din Viena și Budapesta trec, după cum afirmă „Neue Freie Presse“ „cu aerul aristocrat“ peste dispozițiile legii și „nu permit ardelenilor de a vorbi în casa proprie... Gura Transilvaniei a fost încheștată“. În parlamentul din Budapesta, unde datorită legii electorale cenzitare sînt prezenți 370 deputați unguri și numai 40 deputați români și sași, acestora din urmă le revine rolul de spectatori. Aici, în parlamentul

¹ Șt. Pascu, C. Göllner, *Lutte des Roumains de la Monarchie des Habsbourgs contre le dualism*, în „Revue roumaine d'histoire“, 1968, nr. 1, p. 39.

² „Gazeta Transilvaniei“, 11/23.I.1867; „Kronstädter Zeitung“, 21.I.1867 scrie: De o viață națională independentă de acum înainte nu se mai vorbește.

³ *Ibidem*, 15/27.I.1867.

de la Budapesta, remarcă „Gazeta Transilvaniei“, „românii, sașii și secuii avură de un an încoace tot o soarte“⁴.

Folosindu-se de această împrejurare, conducătorii politici din Pesta revendică de asemenea uniunea necondiționată a Transilvaniei cu Ungaria și aplicarea legilor votate în anul 1848 de dieta ungară din Bratislava.⁵ Cu acel prilej se nesocotise deja voința poporului român. „Uniunea“ forțată, de fapt anexarea Transilvaniei la Ungaria, și reactualizarea legilor din 1848 ascut contradicțiile naționale în Transilvania. Ziarul „Românul“ din București⁶ previne de aceea Curtea imperială, arătând importanța problemei naționale în Austria, de a cărei rezolvare depinde, în măsură precumpănitoare, prosperarea viitoare a monarhiei. Este și punctul de vedere al ziarului englez „Times“ care relevă dificultățile ivite în urma compromisului impus de clasele dominante maghiare popoarelor subjgate. Ziarul remarcă și caracterul arbitrar al revendicărilor lui Deak de recunoaștere, acum în 1867, a legislației de acum douăzeci de ani.⁷ „Românii — scrie ziarul „Times“ — sint gata să-și apere cu energie drepturile lor naționale⁸. Aceleași observații critice întâlnim și în unele ziare vieneze⁹, potrivit compromisului.

Atitudini asemănătoare se desprind și din presa română și germană din Transilvania. Cu excepția tiradelor prounioniste ale ziarului „Siebenbürger Blätter“, înființat la 16 ianuarie 1867, burghezia română și săsească este solidară în demascarea caracterului ilegal al compromisului. Ea luptă pentru autonomia Transilvaniei și asigurarea drepturilor naționale.¹⁰

Pentru a contracara repercusiunile nefaste ale compromisului asupra vieții naționale, deputații români Vicențiu Babeș și Iosif Hodoșiu, împreună cu deputații sirbi, Miletici și Manoilovici, au redactat un proiect de lege „pentru reglementarea și asigurarea naționalităților și a limbilor în Ungaria“. În acest proiect definitivat în primele zile ale lunii februarie se specifică: „În Ungaria următoarele popoare ale țării precum: maghiarii, rominii, sirbii, slovacii, nemții, și rutenii se recunosc prin legea fundamentală de națiuni regnicolare, egal îndreptățite, ca naționalitățile politice, cu limbă asemenea egal îndreptățită“. De aici rezultă postulatul dreptului de vot egal — „pluralitatea numerică a sufletelor“ — și reprezentarea în organele legislative conform ponderei naționale, ceea ce ar fi pus capăt hegemoniei nobilimii maghiare.

⁴ „Gazeta Transilvaniei“ 11/23.I.1867.

⁵ „Kronstädter Zeitung“, 7.I.1867.

⁶ „Românul“, 1/12.I.1867.

⁷ „Times“, 14 XII.1866, 16 I. 1867.

⁸ citat după „Hermannstädter Zeitung“, 9.I.1867.

⁹ „Neue Freie Presse“, 201., 27.I.1867 (vezi însemnările lui Rosenfeld în Arh. st. Sibiu, fond. Rosenfeld, K 8/28).

¹⁰ „Hermannstädter Zeitung“, 19I.1867; „Kronstädter Zeitung“, 4 II. 1867; „H. Zeitung“ scrie la 5 febr. 1867 „Die S. Blätter betrachten die sächsische Nation als eine Art Opferlamm das für alle siebenbürgischen Sünden zu büßen und zu sühnen hat“. „Gazeta Transilvaniei“ (11/23 I. 1867) scrie: „Totodată redacțiunea numitei foi „Siebenbürger Blätter“ se încerează cu ambele gazete mai vechi, adică „Hermannstädter Zeitung“ și „Kronstädter Zeitung“ pleznindu-le în față pentru că sint contra uniunii și dualismului, însă mai ales pe „Hermannstädter Zeitung“ o scarmână urit așa numai ca din cer senin“.

Fără a se pronunța cu privire la dreptul de autodeterminare, proiectul revendică „arondarea comitatelor și a districtelor” în așa fel ca ele să fie compuse în cea mai mare parte din una și aceeași naționalitate¹¹. Sint tenențe ale unei federalizări etnice ca etapă premergătoare formării statelor naționale.

Deși revendicările naționale ale românilor și sîrbilor au fost foarte chibzuite, ziarul „Pesti Hirnök” le califică „o adevărată crimă politică” și ca un „reagent chimic” de împărțire a statului național maghiar în fracțiuni naționale“. Urmează epitetele incriminatorii la adresa conducătorilor români „cugete revoluționare” ce urmăresc „Confederația dunăreană” — adică un stat național român. Astfel, autorii proiectului de lege sint amenințați cu măsuri draconice pentru atitudinea lor de apărare a năzuințelor naționale ale popoului român.¹²

Cu toate aceste amenințări, știrile despre lupta națională a românilor „au pătruns pînă jos la clasele muncitoare și pînă la cel mai ascuns cătun de munte, pentru că acei care merg la orașe și mai ales la tîrguri au lățit știrea mai iute decît poșta”¹³.

Știrile din Transilvania au alarmat și opinia publică din România. Oglindind această stare de spirit, ziarul bucureștean „Reforma” menționează că cetățenii din România sint gata să lupte alături de românii transilvăneni pentru emanciparea lor națională: „Colosul putred al despotismului cuceritor — se arată — se va sfărîma înaintea drepturilor popoarelor și ale gîntei și astfel figura României una și nedespărțită, rupînd lanțurile ce o înconjoară astăzi va apărea pe arena lumii, la marginea Danubiului mai radioasă și mai strălucitoare”¹⁴.

Un ecou mare în opinia publică din Transilvania au avut lucrările parlamentului din Pesta. Aici deputații români Ilie Măcelariu, Iosif Hodoșiu și Ioan Rațiu au preconizat la început să se predea președintelui o declarație în sensul *Memorandumului* din 31 octombrie 1866 și să părăsească pe urmă capitala Ungariei. Planul este abandonat totuși din cauza opoziției altor deputați români. Astfel în sesiunea parlamentului deputații români din Transilvania, Banat și Ungaria au desfășurat în comun o activitate susținută pentru apărarea intereselor vitale ale alegătorilor lor. În toate problemele dezbătute cum erau de exemplu proiectul de lege a restaurării autonomiei municipale, libertatea presei și lichidarea averilor regiunilor grănicerești, deputații români au militat pentru autonomia Transilvaniei, ca și pentru interesele vitale economice, politice și culturale ale românilor din Banat și Ungaria. Această colaborare strînsă a deputaților a contribuit la închegarea unor vederi unitare care s-a manifestat concludent cu ocazia dezbaterii uniunii forțate și arbitrare a Transilvaniei cu Ungaria.

¹¹ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, vol. IV, p. 441—442; „Telegraful Român”, 29 I./10 II. 1867, 4 deputați români au refuzat să-l iscălească.

¹² „Pesti Hirnök”, 15 II. 1867.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, 22 II./6 III. 1867.

¹⁴ „Reforma”, 28 I./9 II. 1867, vezi și V. Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867*, comunicare prezentată la Conferința internațională de istorie din Bratislava, 1967 (manuscris).

Deja la începutul acestor dezbateri, la 7 martie, Ilie Măcelariu s-a înscris la cuvînt. La ordinea de zi se afla proiectul de lege cu privire la „restaurarea vieții municipale”. Deși continuu întrerupt, el declară în limba română: „Națiunea mea a luptat de secolii pentru redobîndirea libertății patriei și va lupta totdeauna, pentru că știe că fără patrie nu există libertate. Dar fără întrebuintărea limbii materne, patria și naționalitatea sînt numai o iluzie.” În urma obstrucției, el părăsește ședința parlamentului și protestează în scris împotriva desființării forțate a autonomiei Transilvaniei¹⁵.

Fără a lua în considerare aceste obiecțiuni formulate de deputații români și sași din Transilvania, parlamentul din Pesta împuternicește ministerul să ia pentru Transilvania măsuri „după propria lui părere și pe propria lui răspundere.”¹⁶ În parlament s-a impus punctul de vedere al episcopului primat al Ungariei. Acesta propăvăduia dualismul ca un „bastion împotriva patimilor naționale române deslănțuite”.¹⁷ Dualismul în concepția înaltului demnitar bisericesc era deci menit să constituie o piedică de netrecut pentru formarea Dacoromaniei.

Fără avizul *Reichsratului*, fără asentimentul poporului român și al dietei croate, toată legislația compromisului a fost aprobată la 30 martie de parlamentul maghiar și la 2 aprilie de Camera magnaților.

Această știre a provocat un val de proteste în Transilvania. Poporul român se solidariza prin mișcări cu atitudinea deputaților săi.¹⁸ Este semnificativă în acest sens adresa primită de Ilie Măcelariu și Iosif Hodoșiu: „Vocea-ți nu a fost ascultată de majoritatea dietei, cu durere am înțeles, ne pare rău, dar fiți convinși că, cu atît mai adînc a pătruns aceea în inimile noastre, care mai gata sîntem a muri, decît a ne jertfi patria și a mai deveni suferiți pe pămîntul strămoșesc”.¹⁹ Acestor voci li se asociază patriotul italian Vegezzi-Ruscalla din Torino, care își exprimă solidaritatea cu lupta poporului român din Transilvania.²⁰

Dezbaterile din Budapesta au fost numai preludiul măsurilor arbitrare luate în Transilvania. Se semnaleză acte de violență la Tg. Mureș față de adversarii politici,²¹ în județele Hunedoara și Făgăraș nobilii unguri string iscălituri pentru a destitui pe prefecții români Nopcea și T. Pușcariu²², iar corespondența lui I. Rațiu este sechestrată.²³ Convocarea Universității Săsești pentru 14 martie este interzisă,²⁴ adunările electorale sînt oprite.²⁵

Pentru a preveni asemenea măsuri arbitrare, G. Barițiu a încercat să activeze și organele administrației locale pentru lupta politică. La 13 martie

¹⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. IV., p. 140—141; publicat și în „Concordia”, 26II./10 III. 1867

¹⁶ „Hermannstädter Zeitung”, 19III.1867; „Telegraful Român”, 9/21.III.1867.

¹⁷ *Ibidem*, 8 IV.1867.

¹⁸ „Transilvania”, 15/27 III., 19/31 III. 1867.

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, 5/17 IV. 1867.

²⁰ „Concordia”, 16/28 IV. 1867.

²¹ „Gazeta Transilvaniei”, 22 II/6 III. 1867.

²² „Telegraful Român”, 12/24 III, 1867; „Gazeta Transilvaniei”, 19/31 III. 1867.

²³ „Hermannstädter Zeitung”, 27. III, 1867.

²⁴ *Ibidem*, 14/26 III. 1867.

²⁵ „Gazeta Transilvaniei”, 12/24.III.1867

propune în ședința magistratului din Brașov adoptarea unei adrese de protest împotriva uniunii.²⁶ Acțiunea lui Barițiu a fost pozitiv comentată și studenții români din Budapesta îl felicită. Tot în „Gazeta Transilvaniei“ se publică și o adresă a românilor brașoveni către judele primar al orașului, Johann Gött, ca „apărător al drepturilor batjocorite ale națiunii noastre: D-ta le-ai spus în față că țara e a tuturor, și nu numai a domnilor“.²⁷

În acest context se remarcă diferențierea făcută de Barițiu între clasa stăpînitoare și masele națiunii dominante. Luînd în presă poziție față de compromis, îl califică ca „o fuziune încercată de nobili“.²⁸ Ducînd mai departe argumentarea, el manifestă o caldă simpatie pentru masele populare maghiare din Transilvania, potrivit acestui dictat de clasă: „Toți maghiarii cugețatori văd ca și noi, că chestiunea ardeleană nu se poate deslega numai prin niște deduceri juridice, prin citarea și reactivarea unor legi aduse de forța majoră cu călcarea celor mai primitive principii de drept“.²⁹

„La ordinea zilei avem azi chestiunea Transilvaniei — remarca ziarul „Națiunea Română“³⁰ din București. Pentru noi românii nici o altă chestiune nu poate să fie mai importantă decît suferințele fraților noștri din România de peste Carpați“.

În anii ce urmează, militînd pentru aceeași cauză, deputatul Vicențiu Babeș arată în ședința din 2 martie 1872 a parlamentului din Budapesta că „... nu există dispoziții, care lovînd în naționalități, să nu lovească în același timp și în poporul maghiar, de asemenea, pe de altă parte, nu există dispoziții care dacă lovesc în poporul maghiar, să nu jignească și naționalitățile.“³¹

Johann Hintz, secretarul Camerei de comerț din Brașov, subliniază în repetate rînduri ideea unității economice a Transilvaniei și a României.³² „Între românii din Transilvania și frații lor din regatul învecinat există legături intense, directe, seculare — remarcă ziarul „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt“ din Sibiu —, încît aceste două unități etnice, separate prin frontieră, se simt ca o entitate strîns legată. Ceea ce folosește sau prejudiciază unei părți, o bucură sau o interesează, aceasta o simte și cealaltă în egală măsură. Trebuie deci privit ca o realitate faptul că în Ungaria, în cea ce privește problema națională, trebuie să se țină seama nu numai de cele trei milioane și jumătate de români indigeni, ci de toți românii de dincolo și dincoace de Carpați, de aproape 8 milioane suflete.“³³

De acest avertisment ca și de acela al deputatului maghiar Mocsáry Lajos, nu s-a ținut însă cont. Mocsáry — acest „corb alb“ declarase de aceea în anul 1892 în fața alegătorilor săi români de la Caransebeș: „Faptul că rapoarturile noastre naționale de acum par în culori atît de nefavorabile se datorește din partea maghiară exclusiv conducătorilor și nu majorității poporului;

²⁶ „Gazeta Transilvaniei“, 5/17 III.1867; „Hermannstädter Zeitung“, 23. III. 1867.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei“, 15/27 III. 1867.

²⁸ *Ibidem*, 8/20 III. 1867.

²⁹ *Ibidem*, 23 III./3. IV. 1867.

³⁰ „Națiunea Română“, 10/28 IV. 1867.

³¹ L. Bányai, *Pe sîgașul tradițiilor frățești*, Buc., 1971, p. 253

³² C. Gölner, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania*, p. 75 — 81.

³³ „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, 27 X. 1889.

majoritatea națiunii române este nesimțitoare în ceea ce privește ura de rasă, dar simțitoare în ceea ce privește dreptatea.³⁴ Pentru această dreptate militează zadarnic în parlamentul din Budapesta, Vicențiu Babeș, Andrei Mocioni, Mocsáry Lajos și sibianul Johann Wolff.

Cu ocazia campaniei electorale din anul 1881 pentru parlamentul din Budapesta, Wolff ține un discurs programatic mult remarcat, din care desprindem următorul pasaj: „Folosirea limbilor naționalităților din Ungaria este absolut justificată în toate domeniile vieții economice și politice, atât la oraș, cât și la țară. Este foarte periculos de a nu accepta acest principiu echitabil, periculos mai ales pentru acei care nu-l respectă.”³⁵ În acest context merită a fi relevată și atitudinea lui Franz Obert — un intelectual sas de seamă — în virtutea luptelor naționale, atitudine ce rezultă și dintr-o afirmație făcută în anul 1897, în care se subliniază importanța conservării conștiinței naționale și a colaborării cu intelectualii români și maghiari. El arată astfel, că „drepturile omului” ca și dreptul de a vorbi limba maternă sînt incompatibile cu tendințele șovine. Fidel acestei concepții, Franz Obert dezaprobă colaborarea păturilor conducătoare săsești cu grofii maghiari, concretizată în diferitele pacte electorale.³⁶

În acest context intern s-a impus necesitatea înaintării fără întârziere la Viena a *Memorandumului* ce demonstra, cu argumente convingătoare, nedreptățile îndurate de poporul român. Dar în 1892 se repetă ceea ce se întîmplase cu un secol în urmă cu un alt document de mare însemnătate: *Supplex libellus Valachorum*. Semnatarii *Memorandumului* sînt inculpați. Cu toate acestea, la Cluj s-a dezbătut, în 1894, „nu procesul unor persoane, ci procesul intentat națiunii române”. Împotriva acestui proces arbitrar se solidarizează cu vocile de protest ale presei române și presa germană din Transilvania.

³⁴ L. Bányai, op. cit. p. 253.

³⁵ C. Wolff, *Aus dem Leben*, Sibiu, W. Krafft, 1929, p. 33.

³⁶ E. Morres, *Franz Obert, sein Leben und Wirken*, Brașov, 1927.

HELLENISMUL

AUREL IORDĂNESCU

Războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.) a însemnat o răscruce în istoria Greciei antice, sfârșitul lui marcînd începutul crizei polisului grec. Distrugerile de bunuri, provocate de război, ca și pierderile de vieți omenești au provocat, la început în regiunile afectate direct de război și apoi în cea mai mare parte a Greciei, o perioadă de zguduirii sociale, politice și militare continui, care erau tot atîtea simptome ale crizei statului-cetate. Ruinarea micilor proprietari și formarea marii proprietăți funciare; folosirea în tot mai mare măsură a muncii sclavilor în atelierele meșteșugărești, cu urmarea ei firească, șomajul pentru meșteșugari și concentrarea atelierelor; pauperizarea treptată a păturii producătorilor liberi care încearcă să-și găsească un mijloc de existență în mercenariat; luptele, pentru hegemonie ce s-au desfășurat în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. între principalele state grecești, îngăduind un amestec crescînd al regelui persan în treburile interne ale Greciei, toate acestea arătau că forma de stat a polisului, care corespunsese unui anumit stadiu de dezvoltare a forțelor de producție din societatea greacă, nu-și mai justifica existența, ca una care nu mai putea asigura dezvoltarea ulterioară a societății sclavagiste hellenice.

Sporirea volumului producției și intensificarea schimburilor comerciale impuneau crearea unei piețe mai largi, dar taxele vamale numeroase între polisuri frînau schimbul. În același timp, ca rezultat al transformărilor economice petrecute, în majoritatea polisurilor, între păturile sărace și pătura orășenilor bogați se desfășura o puternică luptă de clasă, pe baza unui program care cerea ștergerea datoriilor, confiscarea marilor proprietăți agricole și reimpărțirea pămîntului. De aceea, pentru a-și asigura dominația politică, supremația socială și dezvoltarea în continuare a producerii și desfacerii mărfurilor pe piețe cît mai largi, clasa stăpînitorilor de sclavi a simțit nevoia unui stat puternic care să-i garanteze nu numai exploatarea în interior, dar și o expansiune în afară atît pentru nevoile comerțului, cît și pentru a ușura emigrarea în regiunile cucerite a acelei părți a populației care, nemulțumită, îi punea în primejdie stăpînirea. Pentru aceasta, renunțînd la independența politică, ea a acceptat dominația Macedoniei, unindu-se, sub conducerea lui Filip II (359—336 î.e.n.), în Liga de la Corint, al cărei scop era menținerea ordinii social-politice existente și „războiul de revanșă” împotriva persilor. În felul acesta, *polisul*, deși formal își păstra independența, se subordona statului teritorial reprezentat de monarhia macedoneană.

Expediția de cucerire a Imperiului persan, condusă de Alexandru cel Mare, între 334 și 323 î.e.n., a avut drept rezultat deschiderea Orientului spiritului întreprinzător al grecilor. Dar luptele care s-au desfășurat, după moartea lui Alexandru, între principalii săi generali (între 323—280 î.e.n.) au dus la împărțirea imperiului în trei mari formațiuni politice: Macedonia,

Egiptul și Siria, cunoscute sub numele de *monarhii hellenistice*. De aceea, perioada cuprinsă între moartea lui Alexandru (323 î.e.n.) și căderea ultimului dintre cele trei state hellenistice, Egiptul, sub stăpînirea statului roman (30 î.e.n.), poartă numele de *perioada hellenistică*, iar civilizația dezvoltată în acest răstimp pe teritoriul fostului imperiu al lui Alexandru cel Mare, acela de *civilizație hellenistică*.

I. ESENȚA ȘI CARACTERELE SPECIFICE ALE PERIOADEI HELLENISTICE

De cînd a apărut pentru prima oară (în 1836) sub pana lui J. G. Droysen, noțiunea de *hellenism* a fost înțeleasă și folosită în accepțiuni diferite. Considerînd hellenismul în mod exclusiv ca un fenomen cultural, cu ignorarea bazei lui social-economice, istoricii l-au definit fie ca o nouă formă de civilizație rezultată din fuziunea civilizației grecești cu cea orientală, fie ca o perioadă caracterizată prin pătrunderea și răspîndirea civilizației grecești în Orient. Înțeles astfel, hellenismul apare numai ca o unitate culturală, ignorîndu-se tocmai aspectul lui de unitate social-economică și politică a lumii grecești, rezultat al cuceririi lui Alexandru cel Mare.

De aceea, așa cum bine s-a observat, pentru a-l înțelege în originalitatea lui specifică, trebuie să ținem seama „de faptul primordial că hellenismul... constituie... o perioadă din istoria societății sclavagiste antice și că, prin urmare, ... (el) a fost un rezultat istoricește necesar al întregii dezvoltări anterioare a Greciei antice, cu legile ei specifice orînduirii sclavagiste“ (A. Ranovici). Privit din această perspectivă, *hellenismul constituie o perioadă din istoria Greciei și a Orientului Apropiat și Mijlociu, cuprinsă între anii 323 și 30 î.e.n., reprezentînd dezvoltarea pe o treaptă superioară a societății sclavagiste grecești, în condițiile pătrunderii și răspîndirii civilizației și culturii grecești în Orient*.

Hellenismul a constituit o etapă necesară în istoria societății grecești, determinată de criza polisului, în care, în limitele îngăduite de contradicțiile inerente societăților împărțite în clase antagoniste, au avut loc ca rezultat al unui efort de înnoire, realizări considerabile, marcate prin schimbările calitative intervenite în viața economică, socială, politică și culturală a lumii grecești. În domeniul *economic*, efortul principal s-a desfășurat pe linia lărgirii producției prin folosirea pe scară mai largă a muncii sclavilor, a dezvoltării relațiilor bănești și a economiei de mărfuri, acolo unde mai înainte predominase economia naturală și prin intervenția directă a statului în organizarea vieții economice; în domeniul *social*, hellenismul a însemnat un efort de atragere a maselor la viața orășănească și de a trece popoarele Orientului de la tipul de societate sclavagistă orientală la viața socială de tip grec, zdruncinînd relațiile gentilico-tribale ce încă mai dăinuiau; în domeniul *politic*, el a urmărit înlocuirea despotismului oriental și a polisului cu monarhiile de tip macedonean, iar în cel *cultural* s-a manifestat printr-o largă pătrundere și răspîndire a culturii grecești în țările Orientului, pe baza folosirii dialectului „comun“ grecesc. De aceea, ținînd seamă de toate aceste realizări și cu rezervele mai sus exprimate, *hellenismul poate fi considerat ca o etapă progresistă a istoriei antice*.

Dar, deoarece baza producției lumii hellenistice rămăsese tot sclavagistă, ea nu a cunoscut decît o perioadă scurtă de avînt, cuprinsă între secolele III—II î.e.n., după care, ca rezultat al contradicțiilor interne ale modului de producție sclavagist, a intrat într-o nouă criză, care nu a fost rezolvată decît prin cucerirea romană și prin repetarea procesului pe o treaptă și mai înaltă, aceea a Imperiului roman.

Ceea ce individualizează hellenismul ca o etapă distinctă a istoriei Greciei antice este un ansamblu de *caractere specifice*, întruchipare a schimbărilor calitative intervenite în această perioadă. Astfel:

1. *Statul teritorial înlocuiește polisul ca formă politică hotărîtoare.* Pînă la cucerirea lui Alexandru, întinderea și populația polisurilor era dintre cele mai reduse: Sparta se întindea pe o suprafață de (aproximativ) 8.400 km², cu o populație de 300.000 de locuitori, inclusiv perieci și heloții; Attica cu o suprafață de 2.350 km² avea aproape 200.000 de locuitori, iar Theba (respectiv Beoția), 2.800 km², cu 180.000 de locuitori etc. În comparație cu ele, noile state hellenistice, cu teritoriul lor întins și cu populația lor numeroasă, par adevărați coloși: Egiptul lagid, cu o suprafață de aproape 100.000 km² și cu o populație de 8 milioane de locuitori, Macedonia antigonidă cu 70.000 km² și 4 milioane de locuitori și, mai ales, Asia seleucidă, cu o suprafață inițială de 3 milioane km² și o populație de aproximativ 30 milioane de locuitori. Polisul nu a dispărut, dar însemnătatea lui politică s-a redus la o activitate strict municipală: istoria hellenismului este, înainte de toate, istoria marilor monarhii hellenistice.

2. *Monarhia absolută și, în monarhiile lagidă și seleucidă, de drept divin.* Deși derivată din monarhia macedoneană, în care puterea regelui era limitată de aceea a armatei, noua monarhie, sub influența înfățișării pe care o luase stăpînirea lui Alexandru după cucerirea Imperiului persan și a tradițiilor despotismului oriental, s-a transformat repede în monarhie absolută, sprijinită pe armate de mercenari, în care voința regelui reprezintă legea, întreaga viață politică, administrativă și economică aflîndu-se sub controlul lui sau al funcționarilor, care nu sînt decît delegați ai lui, răspunzători numai în fața lui. Totodată, deoarece în Orient ideea divinității suveranilor era adînc înrădăcinată, Ptolemeii și Seleucizii au fost considerați și ca divinități.

3. *Urbanizarea Orientului* constituie una din trăsăturile dominante ale acestei perioade. Urmînd exemplul lui Alexandru, suveranii hellenistici și, în special, Seleucizii au desfășurat o susținută politică de întemeiere de orașe de tip grec, fie centre militare, fie centre administrative, care au jucat un mare rol în dezvoltarea economică și culturală a Orientului. În numărul mare de orașe, înființate de Alexandru și de urmașii săi (care au depășit numărul de 150) au fost atrași numeroși greci și macedoneni, elemente active și întreprinzătoare, a căror activitate a făcut să apară în întreg Orientul hellenistic, acolo unde mai înainte precumpănise economia naturală, noi relații economice, sprijinite pe producția de mărfuri, și să se răspîndească cultura greacă.

4. *Un dialect grec comun (koinè)* a ușurat, de la un capăt la altul al lumii hellenistice, legăturile între oameni. În adevăr, pe deasupra diferitelor dialecte ce se vorbeau în Grecia, dialectul attic, pe care influența culturală a Athenei îl impusese treptat, curățat de particularitățile locale și îmbogățit

cu numeroase cuvinte ioniene, a devenit limba curentă, limba „comună“, *koinè*, care îngădui nu numai tuturor grecilor și macedonenilor, dar și băștinașilor să se înțeleagă între ei. Adoptată de aparatul administrativ al noilor monarhii limba comună a pătruns cu timpul și în regiunile rurale contribuind la răspîndirea civilizației grecești.

5. *Cosmopolitismul*, care înlocuiește treptat vechiul atașament pe care cetățeanul îl resimțise întotdeauna față de polisul căruia îi aparținea. Decadența treptată a polisului a făcut să se estompeze cu timpul conștiința apartenenței la o anumită comunitate politică, ca și deosebirea atât de categorică pe care grecii o făcuseră pînă atunci între „helleni“ și „barbari“. Emigrarea unui mare număr de greci și de macedoneni în noile regiuni deschise activității lor, încetarea rolului lor politic în monarhiile unde întreaga putere politică se găsea concentrată în minile regelui și a oămenilor lui, regăsirea principalelor trăsături ale vieții grecești în toate regiunile unde se așezau au făcut ca pentru grecii epocii hellenistice patria să fie oriunde întilnește „lumea“ greacă: în acest înțeles el devine „cetățean al lumii“, *kosmopolites*, fără o legătură deosebită cu un anumit centru politic, dar înțelegînd această „lume“ *kosmos*, ca rezultat al răspîndirii civilizației grecești, „lumea greacă“.

6. *Deplasarea centrului de greutate al lumii grecești* spre noile regiuni deschise civilizației hellenice de cucerirea lui Alexandru. Pînă în secolul IV î.e.n., adevăratul centru al culturii grecești, de unde ea se răspîndise, fusese Marea Egee. Principalele centre ale lumii grecești fuseseră: Sparta, Athena, Theba, Miletul, toate așezate pe țărmurile acestei mări. O dată cu cucerirea Orientului și cu înființarea aici de noi centre politice, economice și culturale, rolul vechilor orașe a decăzut treptat, locul lor luîndu-l centrele nou-întemeiate. Alexandria, Antiohia, Pergamul, Rhodosul au devenit nu numai principalele centre politice și economice ale hellenismului, ci și principalele focare ale noii culturi. Dar prin aceasta, însuși centrul de greutate al lumii grecești s-a deplasat spre răsărit.

Toate aceste aspecte noi, rezultate din răspîndirea civilizației grecești în țările Orientului, au contribuit la noua înfățișare luată de lumea hellenistică.

II. VIAȚA POLITICĂ

1. *Sistemul statelor hellenistice*. În urma luptelor desfășurate timp de mai bine de 40 ani (323—281 î.e.n.) între *diadohi*, imperiul lui Alexandru cel Mare s-a împărțit într-o serie de stăpîniri, care, la jumătatea secolului III î.e.n., ajunseseră să constituie un sistem politic, alcătuit dintr-un număr de state, de întindere, formă politică și interese deosebite, care aveau, însă, conștiința participării lor la aceeași civilizație, cea greacă. Sistemul politic hellenistic cuprindea, ca principale reprezentante ale lui: 1. *Monarhiile*: a) *Egiptul lagid* (306—30 î.e.n.); b) *Asia seleucidă* (306—63 î.e.n.); c) *Macedonia antigonidă* (306—148 î.e.n.), și prin desprindere din statul seleucid, d) *Pergamul* (240—133 î.e.n.); 2. *Ligile*, forme noi ale tendințelor de federalizare apărute în Grecia în secolele IV—III î.e.n.: a) *Liga etoliană* (sec. IV—189 î.e.n.) și

b) *Liga acheeană* (281—146 î.e.n.); 3. *Vechile polisuri, Sparta și Athena*, care, deși mult decăzute, simbolizau încă vechea Helladă și 4. *O republică comercială, Rhodosul*, care în secolele III—II î.e.n. a jucat un rol de seamă în concertul internațional.

2. *Monarhia hellenistică*. Trăsătura specifică a perioadei hellenistice o constituie caracterul ei monarhic. Regimul monarhic nu era o noutate în Grecia: perioada mykeniană a fost o perioadă monarhică. Dar o dată cu dezvoltarea *polisului*, vechea monarhie a fost treptat înlăturată, nemairăminind decît în Sparta, dar cu puteri foarte limitate și în Macedonia și Epir, care, însă, pînă în secolul V î.e.n. erau considerate de greci regiuni „barbare”. Criza polisului, începută în secolul IV î.e.n., a repus în discuție problema regimului monarhic, unii gînditori, ca *Isocrates* sau *Xenofon*, încercînd să acrediteze ideea superiorității acestui regim. Mai ales Isocrates, care propovăduia ideea „războiului de revanșă” împotriva perșilor, susținea că în vederea atingerii acestui obiectiv era necesară stringerea tuturor grecilor în jurul unui [rege, pe care el îl vedea în persoana lui Filip II. Datorită acestei propagande, concepția despre monarhia „utilă” (utilă, firește, claselor stăpînitoare) și-a făcut tot mai mult loc în Grecia, iar cînd, prin cuceririle lui fulgerătoare, Alexandru cel Mare a pus bazele unei monarhii absolute și teocratice, ideea monarhică s-a consolidat în așa măsură încît urmașii săi, diadohii, începînd cu anul 306 î.e.n., și-au luat pe rînd titlul de rege, *basileus*, în regiunile a căror administrare o primiseră inițial. În felul acesta, pe ruinele imperiului lui Alexandru ei au înființat un număr de state în care, adaptînd spiritului grec vechile forme monarhice ale Orientului, au creat o monarhie de tip nou, *monarhia hellenistică*. Monarhia hellenistică cuprinde pe lîngă un număr de trăsături comune, derivate din modul ei de constituire, și unele deosebiri determinate de tradițiile locale ale regiunilor în care s-au dezvoltat. Pretutindeni, regele hellenistic nu mai este un magistrat ales, ci un suveran ereditar, care domnește nu asupra unor cetățeni, ci asupra unor supuși. De aceea, întreaga viață politică se concentrează la curte, iar ceea ce mai dăinuiește încă în orașele cu statut hellenic nu depășește orizontul municipal. Regele poartă mantaua de purpură, sceptrul și diadema (vechiul simbol al victoriei), iar principalii lui sfetnici, „prietenii” sau „rudele” (titlu care nu se referă totdeauna la o rudenie reală), sînt simpli consilieri, ale căror păreri nu sînt obligatorii pentru el, în timp ce marea masă a funcționarilor locali nu sînt decît delegați ai săi. Puterea lui este de natură esențial militară și se reflectă în poziția de comandant suprem al oștirii pe care a păstrat-o neînterupt. În fine, în calitate de urmași ai vechilor suverani locali, monarhii hellenistici sînt socotiți stăpînii întregului pămînt al țării, asupra căruia exercită un drept de *dominium eminens*.

Dar alături de aceste trăsături comune sînt și aspecte deosebitoare. În Egiptul lagid și în Asia seleucidă, autoritatea monarhilor hellenistici îmbrăca un dublu caracter: pentru macedoneni și greci, ei erau urmașii lui Alexandru, fapt care le întemeia stăpînirea pe dreptul de cucerire, în timp ce pentru localnici, ei erau urmașii vechilor suverani, faraoni sau „mari regi”, în care calitate aveau dreptul, potrivit tradiției locale, la ascultare desăvirșită din partea supușilor lor. Acest absolutism își găsea, în Egipt și Siria, și o justificare religioasă, *aceea a cultului monarhic*. Moștenitori ai unei tradiții teocratice, adînc

în rădăcinată în țara faraonilor și în Persia achemenidă, noii stăpîni de origine macedoneană au căutat în credința supușilor lor cu privire la caracterul divin al suveranilor atît o consolidare a poziției lor politice, prin punerea la temelie autorității lor a unui principiu de legitimitate superior simplului drept de cucerire, cit și un mijloc de coeziune între diferitele popoare sau categorii sociale, care alcătuiau populația regatelor lor. Expresie a caracterului lor divin sînt apelativele care li se dau atît în timpul vieții, dar mai ales după moarte: *sotèr* (mîntuitorul), *euergètes* (binefăcătorul), *theòs* (zeul), *Epiphanes* (zeu vizibil) etc.

În Macedonia situația era deosebită: aici monarhul era urmașul vechilor Argeazi, recunoscut ca atare de popor reprezentat prin adunarea militară, care a păstrat încă multă vreme vechile ei prerogative de alegere sau de recunoaștere a regelui ajuns la tron în virtutea principiului dinastic. De aceea, zeificarea suveranilor nu a existat niciodată în cadrul monarhiei antigonide. În orice caz, trebuie observat că absolutismul regal, care se întilnește nu numai în Egipt și Asia, ci și în Macedonia, era conform nu numai cu concepția orientală a despotismului, dar și cu cea grecească, deoarece și vechiul polis cerea cetățeanului supunere desăvîrșită față de stat și de legea cetății, așa încît acum cînd monarhul era întruchiparea statului și a legii, nu se făcea altceva decît să se canalizeze în favoarea lui această obligație de supunere necondiționată a tuturor cetățenilor.

Mulțumită organizării pe care au dat-o noilor teritorii, inspirîndu-se atît din noua concepție greacă asupra rolului monarhiei, cit și din tradițiile locale indigene, suveranii hellenistici au izbutit ca, sprijiniți pe un număr relativ restrîns de macedoneni și greci, să țină în ascultare în chip durabil mase însemnate de localnici.

3. *Armata*. Monarhii militare prin originea lor, monarhiile hellenistice au rămas astfel pînă la sfîrșitul lor. Din nevoia de a menține sub dominația lor un mare număr de supuși indigeni sau greci, de a face față războaielor necurmte, ca și pentru a-și întinde stăpînirea asupra unor regiuni de mare însemnătate strategică sau economică, suveranii hellenistici și-au alcătuit și au întreținut oștiri puternice, cu caracter permanent, pe care le-au dotat cu cele mai perfecționate mijloace militare ale timpului. Deoarece o dată cu decăderea polisului a dispărut și oștirea alcătuită din cetățeni, armatele hellenistice au fost aproape exclusiv armate de mercenari, recrutați mai de pretutîndeni. Cei mai căutați pentru valoarea lor militară erau macedonenii și grecii, așa încît la început, adică pînă la sfîrșitul secolului III î.e.n., ei au constituit nucleul armatelor hellenistice. În Egipt și în Siria ei au fost recrutați multă vreme dintre urmașii coloniștilor militari care fuseseră colonizați aici de primii urmași ai lui Alexandru. În secolul II î.e.n., cînd Grecia și Macedonia, secătuite de emigrări repetate și de războaie necurmte, nu au mai oferit posibilități de recrutare, suveranii s-au adresat mai ales galatilor, deși lipsa lor de credință față de cei care-i angajau era general cunoscută. În Egipt, după victoria obținută la Rafia (217 î.e.n.) de către milițiile indigene egiptene împotriva oștirii lui Antiochos III cel Mare, regele Siriei, recrutarea indigenilor a sporit, dar valoarea lor militară s-a vădit repede a fi cu totul mediocră. Pentru antrenarea și instruirea mercenarilor s-a recurs tot timpul la ofițeri;

greci și macedoneni, datorită experienței și priceperii lor tehnice și tactice. Nucleul armatelor hellenistice era alcătuit din vechile unități macedonene: cavaleria alcătuită din *hetairoi*, adică din nobili macedoneni, unitățile de gardă ale *hypaspistilor* și mai ales *falanga* alcătuită din ostași înarmați cu arma specific macedoneană, *sarissa* (suliță de peste 5 m lungime), care alcătuaia forța principală a oștirii. Ea alcătua o masă compactă de 16.000 de oameni, dintre care cei mai bine antrenați alcătuiuau primele două și ultimele două rânduri, capabilă să străpungă prin masivitatea ei frontul dușman. În general, armatele statelor hellenistice nu depășeau câteva zeci de mii de oameni, ceea ce reprezenta totuși mult, în comparație cu contingentele polisurilor. Pentru a-i putea reține pe mercenari și fixa în țara respectivă, atât Lagizii cât și Seleucizii au recurs la instituția *cleruhilor*, potrivit căreia mercenarii primeau loturi de pământ în schimbul obligației de a răspunde la orice chemare; și deoarece loturile erau transmisibile fiilor cleruhilor, cu aceeași obligație, se tindea la constituirea unei armate ereditare. În același timp, după modelul oriental, armatele hellenistice începură să facă uz de care de luptă cu coase în butuci și, mai ales, de elefanți. Dar cele mai mari progrese le-a făcut tehnica asedierii cetăților (*poliorcetica*), mai ales începând cu Demetrios Poliorcetul, fiul lui Antigonos Monoftalmos, care încă de la sfârșitul secolului IV î.e.n. îi uimise pe contemporani prin *helépolele* sale, turnuri mobile cu mai multe etaje, pe care erau montate catapulte și baliste, care aruncau o ploaie de proiectile asupra zidurilor cetăților asediate. Progresele tehnicii navale au dus la construirea unor corăbii de război de dimensiuni sporite, cu un număr mai mare de vislași și prevăzute și ele cu mașini de război: din această cauză, luptele navale luau acum forma unor ciocniri frontale în care manevrele abile de altădată nu-și mai aveau locul.

4. *Aparatul administrativ*. Și în domeniul administrativ, suveranii hellenistici au îmbinat menținerea tradițiilor locale cu introducerea principiilor grecești. Astfel, în administrație, limba oficială era cea greacă, dar unitățile administrative au rămas tot cele anterioare cuceririi: în Egipt, *nomele*, conduse de nomarhi, în regatul seleucizilor, *satrapiile*, conduse de satrapi. Fiecare nomă era împărțită în *toparhii*, în interiorul cărora ca ultime unități administrative de grad inferior, se găseau *komele* (satele). La fel, satrapiile seleucide se împărțeau, fiecare, într-un număr de *hyparchii*, având în frunte un *hyparh*, din cuprinsul cărora făceau parte atât orașele, cât și komele. Dar atât nomarhii cât și satrapii erau dublați de un *strateg*, guvernator militar, care deținea în fapt întreaga putere. Cea mai mare parte a funcționarilor, la toate eșelonele, erau greci, de a căror inteligență și abilitate suveranii se foloseau și pe care, pe această cale, și-i atașau. Preocuparea principală a tuturor acestor funcționari era controlul activității economice și încasarea impozitelor. În fruntea ierarhiei administrative se găsea *consiliul regal*, alcătuit din cele mai de seamă personaje ale curții, care îndeplineau rolul de miniștri. În Egipt, șeful ierarhiei administrative era *dioikétes*, un adevărat prim-ministru, care conducea economia și finanțele, ținea evidența resurselor economice și a veniturilor, supraveghea încasarea impozitelor și controla cheltuielile. Alături de el mai erau un *arhidikástes*, marele judecător, și *epistolograful*, care îndeplinea funcția de cancelar. Ei erau ajutați de un mare număr de *scribi*, care transmiteau hotă-

ririle luate organelor administrative locale spre executare. În regatul Seleucizilor, postul de prim-ministru revenea „conducătorului treburilor“, alături de care se mai găseau un cancelar și un controlor al finanțelor.

În felul acesta, în conducerea statului, monarhii hellenistici se sprijineau, mai ales, pe o armată alcătuită în chip precumpănit din greci, pe un aparat funcționăresc, în care posturile de comandă erau încredințate grecilor, și pe virfurile privilegiate și în parte hellenizate ale populației locale, cu ajutorul cărora au putut exploata bogățiile naturale ale teritoriului stăpinit și masa populației locale. Atîta vreme cît acest sprijin a fost îndeajuns de solid, statele lor au cunoscut o perioadă de reală înflorire, cînd, însă, acest sprijin a început să se destrame, a venit decadența, care s-a încheiat cu cucerirea lor de către romani.

III. VIAȚA ECONOMICĂ

Cucerirea lui Alexandru, a cărei stăpînire se întindea de la Marea Egee pînă la Indus și pînă la prima cataractă a Nilului, desființînd toate barierele între lumea grecească și Orientul Apropiat și Mijlociu și deschizînd spiritului întreprinzător al grecilor regiuni întinse, a provocat schimbări adînci în condițiile vieții economice a monarhiilor hellenistice. Suveranii hellenistici, care concentrău în miinile lor toate resursele economice ale țărilor, erau în situația de a putea întreprinde acțiuni organizate și coordonate în vederea dezvoltării economiei: inițiativele lor privind lucrările publice sub forma drumurilor, porturilor și canalelor au constituit tot atîtea condiții favorabile creșterii volumului producției și schimburilor, ducînd treptat la transformarea acestor regiuni într-o unitate economică.

1. Împrejurările favorabile dezvoltării economice

a. *Lărgirea cunoștințelor geografice.* Pînă la cucerirea lui Alexandru, cunoștințele grecilor cu privire la Orientul Apropiat și Mijlociu (fără să mai vorbim de cele referitoare la Extremul Orient), ca și cele privind sudul Egiptului fuseseră vagi și limitate. Mergînd pe urmele înaintașilor lor, monarhii lagizi și seleucizi au trimis misiuni de explorare pînă la Marea Aral, în Penguab și în vala superioară a Gangelui, de-a lungul Mării Roșii, pe coastele Arabiei și Africii ecuatoriale. Urmările acestor explorări nu au fost de ordin exclusiv geografic: mulțumită lor, grecii cunoscuseră bogățiile naturale ale acestor regiuni, ca și marile drumuri de comerț care, de aici, mergeau spre Mediterana, fapt ce le-a lărgit considerabil orizontul economic.

b. *Dezvoltarea vieții urbane.* Urmînd și în această direcție exemplul înaintașului lor, care umpluse Orientul de Alexandrii, suveranii hellenistici, și în special Seleucizii, au desfășurat o susținută activitate de întemeiere de orașe, în care atrăgeau și fixau elemente grecești și macedonene active. Unele dintre ele erau creații noi, populate precumpănit cu coloniști greci și macedoneni, așa cum o dovedesc numele de Antiohia, Seleukeia, Laodiceea, Apameea. Ptolemais, Thessalonike purtate de ele; altele, însă, erau rezultatul transfor-

mării voite de suverani a satelor în orașe, prin concentrarea populației din mai multe sate într-o așezare mai mare, care, ca rezultat al stabilirii aici a elementelor grecești, se transforma în oraș, punind capăt dispersării rurale. Or, toate aceste orașe au devenit repede centre economice, atât agricole cât și meșteșugărești, contribuind la dezvoltarea economică a regiunilor respective.

c. *Creșterea rapidă a circulației monetare.* Regii persani acumulasera în tezaurele lor sume imense fie în monedă bătută, fie în lingouri sau obiecte de podoabă, care, însă, prin însuși fenomenul teaurizării, constituiau o frână în calea circulației monetare și, deci, a dezvoltării economice. Aruncarea în circulație de către Alexandru, sub forma darurilor de tot felul făcute ostașilor și ofițerilor lui, a acestor tezaure pînă atunci neproductive, a constituit un puternic stimulent al vieții economice. Monarhii hellenistici au procedat în același fel folosind marile lor tezaure pentru stimularea producției și a schimburilor, pe calea inițiativelor subvenționate din vistieria publică. Datorită acestor împrejurări favorabile, la care s-au adăugat firea întreprinzătoare, spiritul înnoitor, dorința de mai bine a coloniștilor greci, ca și introducerea tehnicii economice grecești, economia hellenică a cunoscut în secolele III—II î.e.n. o dezvoltare fără precedent.

2. Agricultura

Agricultura a rămas și în perioada hellenică baza producției, deși situația ei este foarte deosebită în Grecia și în statele orientale, Egipt și Asia seleucidă. Aici regele este virtual stăpînul întregului pămînt și, realmente, al celei mai mari părți a lui. În condițiile creșterii populației, ca rezultat al imigrației greco-macedonene și, mai ales în Asia, al creării de noi centre urbane deosebit de populate, suveranii sînt nevoiți să acorde o atenție specială agriculturii, atât pentru acoperirea nevoilor interne, cât și pentru export, dat fiind că în special în Egipt, exportul de grîne reprezenta principalul izvor de venituri al tezaurului. De aceea, agricultura, al cărei proces de producție este îndeaproape supravegheat, reprezintă aspectul cel mai caracteristic al economiei dirijate. Așa, de exemplu, în Egipt regele fixează suprafața care trebuie cultivată cu griu în fiecare nomă și din a cărei recoltă „țăraniii regelui“ sînt siliți să predea, sub formă de arendă sau de impozit, mai bine de jumătate; întreaga producție de oleaginoase trebuie predată statului, cultura inului este supravegheată îndeaproape, etc. În schimb, în Grecia, economia agricolă, cu rare excepții, a cunoscut un regres continuu: faptul de a fi constituit în toată aceasă perioadă regiunea principală de unde se recrutau mercenarii armatelor și flotelor, conjugat cu o mișcare susținută de emigrare a grecilor spre noile ținuturi cucerite din Orient, a dus la vinderea de către micii proprietari a loturilor lor, producîndu-se o simțitoare concentrare a pămînturilor însoțită de scăderea valorii lor și de o creștere a suprafețelor rămase necultivate. De aici a rezultat o scădere a producției agricole, care a făcut ca problema alimentară să constituie una din marile preocupări ale timpului.

Ceea ce caracterizează înainte de toate agricultura hellenică este extinderea ariei de cultură și perfecționarea tehnicii agricole. Atît Egiptul cît și

Mesopotamia reprezentau străvechi regiuni agricole, cultivate după metode care-și dovediseră eficiența, dar care ca rezultat al decăderii lor politice, nu mai ținuseră pasul cu noile tehnici apărute, așa încît, mai ales în Imperiul persan, pe o bună parte a suprafețelor agricole se practica o agricultură mediocră. O dată cu instalarea noilor coloniști agricultura a cunoscut o dezvoltare rapidă. Semnificativă în această privință este marea operă de asanare întreprinsă de Ptolemaios II Philadelphos, care a transformat depresiunea ocupată de lacul Moeris într-o întinsă provincie roditoare, Fayumul, pe care a populat-o cu coloniști greco-macedoneni sau hellenizați. Refacerea și întreținerea sub controlul statului a canalelor de irigație în Egipt și Mesopotamia, ca și răspîndirea sistemului de canalizare în alte regiuni, au făcut să crească în chip simțitor producția agricolă. În Asia Mică, unde grecii întilniseră condiții de sol și climatice asemănătoare celor din Grecia, ei au dat un nou impuls culturii cerealelor, viței, măslinilor și arborilor fructiferi, precum și creșterii vitelor. Pretutindeni se constată o perfecționare a metodelor de exploatare a solului, care sint tot mai mult adaptate condițiilor locale. Semnificativ sub acest aspect este faptul că în această perioadă s-au scris numeroase tratate de agromonie, în care se găseau sistematizate principalele cunoștințe ale timpului referitoare la metodele de cultivare a pămîntului, în scopul de a se realiza o agricultură pe baze raționale. Dar dacă Egiptul a devenit principalul grînar al lumii hellenistice, iar Asia seleucidă a izbutit să-și creeze o agricultură înfloritoare, amîndouă pe baza exploatării mîinii de lucru a țăranilor locali, în Grecia propriu-zisă agricultura a decăzut, fapt care a ridicat grave probleme alimentare și a contribuit la accentuarea conflictelor sociale.

3. Meșteșugurile

Datorită condițiilor favorabile create de expansiunea greco-macedoneană în Orient, activitatea meșteșugărească a luat în secolele III—II î.e.n. o extensiune și o intensitate necunoscute pînă atunci. Deoarece izvoare noi de materii prime, care pînă atunci trebuiseră procurate din țări străine, se găseau acum în teritoriile nou-cucerite, iar tehnici noi de producție au fost împrumutate de greci de la egipteni și de la babilonieni, aria producției meșteșugărești s-a extins considerabil. Mulțumită creșterii volumului și disponibilităților de materii prime, folosirii tot mai accentuate a mîinii de lucru servile, ca și posibilităților de vînzare a produselor, activitatea meșteșugărească a luat în toată lumea hellenică un avînt remarcabil: ea cuprindea, pe de o parte, vechile meșteșuguri, care, însă, acum se practicau pe o scară mai largă, iar pe de alta meșteșuguri noi, intrate acum pentru prima dată în preocupările grecilor. Producția alimentară, pe lîngă prepararea peștelui sărat, care în această perioadă a constituit principala ocupație și sursă de venituri a coloniilor grecești din Pontul Euxin (dar s-a practicat și în Egipt), s-a concentrat mai ales în atelierele pentru producția uleiurilor de tot felul din Egipt; în acelea pentru uleiuri de sesam din Babylon sau în acelea pentru cele de măsline din Grecia și din Sinope. Toate și-au sporit considerabil producția, dat fiind că uleiurile erau folosite nu numai în alimentație, ci și la iluminat, la prepararea parfumurilor și la îmbălsămat.

Atelierele de textile din Asia Mică, din Egipt (în special din Alexandria) și din Fenicia produceau țesături fine de in, de lână și chiar de mătase, adusă tocmai din Extremul Orient. În timp ce atelierele metalurgice din Rhodos și din Pergam se specializaseră în făurirea de arme, cele de ceramică, renunțând la vasele artistic pictate de odinioară, modelau la Tanagra, în Beoția, la Myrina, în Eolida și la Tars, în Cilicia figurine elegante și adesea realiste, răspindite pînă departe la periferia lumii hellenistice, iar la Rhodos și Knidos produceau mari cantități de amfore comerciale, cerute de dezvoltarea luată de viticultură.

Sub influența tradițiilor meșteșugărești din Fenicia și Egipt s-au înființat ateliere de sticlărie, dintre care cele alexandrine se deosebeau prin realizările lor artistice. Și deoarece, o dată cu răspîndirea culturii, problema unui material pentru scris a devenit acută, atunci cînd suveranii Egiptului, care dețineau monopolul papirusului, au supus exportul acestui produs anumitor restricții, regele Pergamului, Eumenes II, a înființat ateliere speciale de prelucrare a pieilor în vederea folosirii lor ca înlocuitor al papirusului, apărînd astfel pergamentul, sortit unui mare viitor. Această dezvoltare a meșteșugurilor a fost în același timp o cauză și un rezultat al diviziunii muncii și al specializării meșteșugurilor, care a fost întovărășită de o perfecționare a tehnicii de producție. Deși majoritatea meșteșugarilor erau oameni liberi, o trăsătură a perioadei o constituie creșterea numărului sclavilor în producția meșteșugărească. Comerțul cu sclavi a cunoscut atunci o dezvoltare fără precedent: după afirmația lui Strabo, erau zile cînd în tîrgul de sclavi de la Delos se vindeau citeva mii de astfel de nefericiți. Mai ales la Pergam, unde se înființaseră „atelierele regale“ de textile și pergament, conduse de un „superintendent“, se folosea aproape exclusiv mina de lucru servilă, mai ales feminină. Dar și în Egipt, în atelierele de producere a uleiului, cu toată situația lor de oameni liberi, meșteșugarilor le era interzisă părăsirea localității. De altfel, intervenția statului în producție se manifesta și prin aplicarea unor foarte minuțioase și severe regulamente de producție. În întreg Orientul hellenistic se întilnește acum o tendință a meșteșugarilor de a se grupa în asociații profesionale, dar din faptul că alcătuirea lor era favorizată de autorități rezultă că acestea vedeau în ele un mijloc de mai ușoară supraveghere a muncii. Datorită relativei ușurințe cu care se realizau legăturile economice, prețurile produselor meșteșugărești au tins, în secolele III—II î.e.n., către o uniformizare în tot bazinul Mării Mediterane. Totuși, producția meșteșugărească a început, încă de la sfîrșitul secolului II î.e.n., să prezinte semne de criză, determinată pe de o parte de insuficienta dezvoltare a tehnicii, ca rezultat al folosirii forței de muncă sclavagiste, neinteresate în progresul tehnic, și de tot mai marea intervenție a statului în procesul producției, iar pe de altă parte, de primejdia epuizării rezervelor de metale: argintul, pe care nu-l mai dădeau minele din Laurion și Pangeu, trebuia căutat în Spania; arama, procurată pînă atunci din Cipru, trebuia adusă tocmai din Sinai; pentru aur trebuia mers pînă în Nubia și Asia Centrală, în timp ce constituirea unor puternice uniuni tribale celtice îngreua importul de cositor. Rezultatul a fost o înrăutățire continuă a condițiilor de viață a meșteșugarilor, care se reflectă în numeroasele conflicte de muncă ce se întilnesc mai pretutindeni, dar mai cu seamă în Egipt.

4. Comerțul

Deși nu constituia o unitate politică, lumea hellenică, încă de la jumătatea secolului III î.e.n., a început să constituie o adevărată unitate economică, la a cărei formare un rol important l-au jucat legăturile comerciale: din Sicilia pînă la Indus și de la Marea Caspică și Pontul Euxin pînă în Sudan, negustorii hellenistici își transportau mărfurile, realizînd astfel o legătură continuă între deosebitele părți ale acestei vaste regiuni și contribuînd la răspîndirea civilizației grecești. Ba unii dintre ei depășind hotarele politice ale lumii hellenice, au înaintat pînă în India și China, și chiar pînă pe țărmul Africii ecuatoriale. Acest comerț întins a fost favorizat de crearea și îngrijirea unei întinse rețele rutiere, de tăierea și întreținerea de canale de navigație, de dezvoltarea navigației fluviale, de amenajarea porturilor, de perfecționarea tehnicii nautice, de o activă protecție a mărilor, de creșterea circulației monetare și de crearea unui drept comercial general acceptat.

Toate statele hellenice s-au preocupat de întreținerea drumurilor de uscat. Seleucizii, al căror comerț era precumpănit terestru, au dezvoltat rețeaua de drumuri moștenită de la Achemenizi, îmbunătățind-o prin reorganizarea stațiilor de poștă și refacerea hanurilor care serveau ca locuri de popas. Aceeași preocupare o arătară și Ptolemeii, care au construit numeroase drumuri ce legau Delta Nilului cu țărmul Mării Roșii. Mulțumită acestor măsuri, deplasarea se făcea mai repede și în condiții de siguranță sporite. Pînă în epoca hellenică, grecii nu folosiseră navigația fluvială, dar acum o folosiră pe scară întinsă. Pe Eufrat, corăbiile urcau pînă la Babylon, iar pe Tigru pînă la Seleukeia, ambele fluvii fiind legate printr-un canal. În Egipt, pe lângă navigația pe Nil, activă încă în epoca faraonilor, Lagizii, desăvirșind opera începută de faraonul Nekao și continuată de Darius, construită între 280—264 î.e.n. canalul care lega Nilul cu Marea Roșie, realizînd astfel legătura între Marea Mediterană și Oceanul Indian. În același timp, principalele porturi: Alexandria, Rhodosul, Ephesus, Seleukeia din Pieria (portul Antiohiei), Byzantion etc. au fost amenajate pentru a îngădui și celor mai mari vase să acosteze la chei, iar construirea de faruri, dintre care primul și cel mai vestit a fost cel ridicat pe insula Pharos, de lângă Alexandria, de Sostratos din Knidos, îngăduia desfășurarea activității portuare și în timpul nopții. Tehnica nautică a făcut și ea progrese însemnate. Dimensiunile corăbiilor au sporit, așa încît unele puteau transporta sute de oameni. Atît echipamentul cit și sistemul cîrmelor au fost îmbunătățite, încît căpitani de vase părăsind cabotajul, îndrăzneau să se avînte în larg. Vestită a rămas în antichitate corabia uriașă Syrakosia construită de Arhias din Korinth pentru regele Hieron al Syrakuzei: mare de 4200 tone, manevrată de 600 de marinari și dotată cu 300 de soldați, ea era prevăzută și cu turnuri de apărare împotriva piratilor. În această privință, Rhodosul a jucat pînă la jumătatea secolului II î.e.n. principalul rol: el a făcut poliția mărilor, urmărindu-i cu înverșunare pe pirai și scufundîndu-le corăbiile, așa încît, după cum spune Strabo, „prin luptele sale continue și victorioase împotriva piratilor care tulburau adesea siguranța pe mare, insula Rhodos devenise protectoarea și locul de adăpost al corăbiilor de comerț în apele orientale“. Dar cea mai

mare contribuție a Rhodosului în materie comercială a fost crearea dreptului comercial: codificând cutumele maritime internaționale, juriștii rodieni au elaborat un cod maritim, care, prevăzând în chip minuțios toate cazurile litigioase, ce se puteau prezenta, a devenit norma comună pentru toate tribunalele maritime din porturile mediteraneene. Mulțumită acestor condiții favorabile traficul comercial câștiga din ce în ce mai multă importanță atât în lumea mediteraneană cât și în Africa și Asia. „Caravanele și convoaiele de corăbii aduceau lumii mediteraniene din Africa centrală, din Arabia și din India mirodenii, droguri, fildeș și podoabe; din Siberia și Rusia centrală, aur, blănuri și produse forestiere; din Baltica, chihlimbar, din Insulele britanice și din Spania, metale. Începând din anul 114 î.e.n., aproximativ 12 caravane încărcate cu mătăsuri, părăseau China în fiecare an, străbăteau deșerturile Asiei centrale, atingeau Turkestanul rus de unde stofele la modă erau îndreptate spre Seleucia, Antiohia, Alexandria și Roma”. (Gordon Childe). Însemnătatea drumurilor de comerț a crescut în așa măsură, încît stăpînirea lor a devenit pentru marile puteri o necesitate vitală. Astfel, dominînd drumul pe mare spre Indii, Egiptul a devenit cel mai bogat stat din Marea Mediterană; așezată la capătul marilor drumuri de caravane ce veneau dinspre China și India, Antiohia seleucidă a ajuns unul dintre cele mai importante centre ale Syriei, după cum Pergamul stăpînind strimtorile a ajuns să controleze atât comerțul Mării Negre cât și pe cel din Marea Egee.

Datorită acestui schimb de produse, care lega cele mai îndepărtate regiuni ale ei, lumea hellenică a tins din ce în ce mai mult să constituie o unitate economică. Dar tocmai acum, cînd atât teoriile filozofice cât și principiile juridice tindeau să ștergă diferențele care îi despărțeau pe oameni, deosebirea economică le adincea tot mai mult. De aceea lupta de clasă s-a ascuțit continuu: plebea pauperizată cere în chip amenințător ștergerea datoriilor și împărțirea pămînturilor; la Sparta, doi regi reformatori Agis (în 242 î.e.n.) și Kleomenes (în 237 î.e.n.) încearcă efectuarea de reforme pentru a atenua inegalitatea socială; dar opoziția celor bogați le face să eșueze. De aceea, conflictele sociale, stînjinînd tot mai mult activitatea economică, a dus în cele din urmă la izbucnirea unei noi crize, încheiată cu căderea lumii hellenistice sub stăpînirea romană.

IV. CARACTERELE CULTURII HELLENISTICE

Perioada hellenică a cunoscut o dezvoltare culturală intensă și variată, a cărei caracteristică o constituie imbinarea între elementele culturii grecești și acelea ale culturilor orientale cu care greco-macedonenii au venit în contact în urma constituirii regatelor hellenistice. Ca rezultat al întrepătrunderii culturii grecești cu cea orientală, spiritul raționalist al grecilor a influențat intrucîtva mentalitatea mistică a orientalilor, dar mai ales aceasta a exercitat o influență simțitoare asupra grecilor.

Un nou contact, direct și prelungit, între Grecia și Orient; generalizarea dialectului comun, admirabil mijloc de exprimare a ideilor; sporirea numărului de exemplare al lucrărilor științifice și literare, ca rezultat al creșterii

producției de papirus și de pergament și al unei mai largi răspindiri a culturii; extinderea și intensificarea schimburilor, cu corolarul lor: lărgirea orizontului preocupărilor culturale; crearea unor puternice focare de cultură (Alexandria, Antiohia, Pergamul, Rhodosul), unde s-au concentrat cei mai de seamă reprezentanți ai culturii, în fine, încurajarea, sprijinul și protecția suveranilor lagizi, seleucizi și attalizi, care au asigurat condițiile materiale ale cercetării prin crearea de *muzee* (dintre care cel din Alexandria, cu grădinile sale zoologice și botanice, cu observatorul, cu sălile de lectură, de cursuri, de disecție etc. rămâne modelul desăvârșit), a *bibliotecilor* (al căror exemplu tip îl reprezintă cea din Alexandria, care în secolul I î.e.n. atinsese un număr de 700.000 de rulouri de papirus), a *colecțiilor științifice* etc.; toate acestea explică marea dezvoltare a culturii în perioada hellenistică, caracterizată printr-un mare avânt al cercetărilor teoretice, erudite, experimentale și tehnice, care au determinat o creștere a volumului cunoștințelor neamiintilnită pînă atunci. Dar asemenea societății pe care o reflecta, cultura hellenistică s-a dezvoltat contradictoriu: dacă inteligența analitică și rațională, spiritul critic și talentul se întilnesc frecvent, inspirația slăbește, iar misticismul și religiozitatea invadează totul.

Literatura hellenistică apare, în comparație cu cea a secolelor V—VI î.e.n. cu un caracter vădit schimbat: lipsită de imboldul activității social-politice a polisului, ea renunță la marile teme literare care formaseră obiectul marilor creații ale perioadei clasice, manifestîndu-și preocuparea față de aspectele minore ale vieții cotidiene, de detaliul amuzant, de eleganța prețioasă și de ironia fină. „Creația (scriitorilor) capătă de cele mai multe ori caracterul unei (literaturi) de curte, rafinată, plină de erudiție și de fantezie ascuțită, dar rece și fără legătură cu viața, cu preocupările maselor largi ale popoului”.¹ De aceea, vechile genuri: epopeea, oda, tragedia decad, înlocuite fiind cu altele noi ca: idila, comedia de moravuri și romanul.

Dacă la unii poeți ca Theocrit, se mai întilnește încă o imaginație vie, o emoție sinceră, un sentiment adinc al naturii și o tehnică poetică variată, cei mai mulți cad victimă erudiției, producînd opere în care virtuozitatea versificației nu poate ascunde insuficiența inspirației și a spontaneității. Dar, în același timp, conștiința superiorității operelor „clasice”, ca și atașamentul față de ele au provocat o susținută studiere și analiză a lor, din care a rezultat uriașa activitate filologică desfășurată mai ales la Biblioteca din Alexandria. Adunînd cu grijă cit mai multe manuscrise ale marilor opere ale literaturii grecești, învățații alexandrini le-au comparat, stabilind un text cît mai corect; le-au comentat, explicîndu-le pasajele obscure și le-au supus unei atente analize pentru a le stabili valoarea artistică, creînd astfel atît *filologia* cît și *critica literară*.

În domeniul științei, în afara efortului de a coordona și sistematiza cunoștințele moștenite de la înaintași, învățații hellenistici, ca rezultat al separării disciplinelor speciale de filozofie și al dezvoltării lor independente și rapide, au realizat progrese dintre cele mai hotărîtoare pentru constituirea

¹ *Istoria universală*, vol. II, p. 261

unui însemnat număr de ramuri, ca și pentru precizarea metodelor de cercetare: numele unor învățați ca Euclides, Arhimedes, Eratosthenes, Apollonios din Péрге, Hipparchos din Niceea, Aristarchos din Samos, ori Ktesibios, rămân pentru totdeauna legate de progresele științei și tehnicii. Dar ele ilustrează în același timp și contribuția pe care știința hellenistică a adus-o la dezvoltarea științei în general.

În artă, alături de imitarea vechilor modele au apărut noi modalități artistice, ca rezultat al interesului pentru alte aspecte ale realității, pînă atunci neglijate, care urmăreau obținerea de efecte noi. Preocuparea pentru grandios, pentru colosal (așa cum se vede din celebra statură a Soarelui, cunoscută sub numele de Colosul din Rhodos sau din Altarul de la Pergam) se îmbină cu aceea pentru aspectele vieții modeste și adesea umile (țărani mergînd la tîrg, pescari, pitici, sclavi negri) și cu interesul pentru popoarele barbare cu care intraseră în contact (Galul murind).

Decăderea polisului, lăsînd individului sentimentul unei dezorientări în viață, a schimbat direcția cugetării filozofice: în locul problemelor metafizice, ea se îndreaptă spre cele morale, creînd sisteme (ca epicureismul, stoicismul și cinismul) al căror obiectiv principal este acela de a da vieții un sens și de a indica oamenilor precepte de conduită, care să le asigure fericirea.

În religie, influența orientală s-a manifestat puternic: ca rezultat al contactului între elementul greco-macedonean și cel oriental, au apărut noi forme religioase reprezentate prin răspîndirea astrologiei, prin constituirea unui cult al *Tychei* (soarta), prin pătrunderea în lumea greacă a două culte de origine egipteană, al lui *Sarapis* și al *Isidei* și mai ales prin predominarea preocupărilor față de problema vieții viitoare.

Dacă, în ansamblul ei, cultura hellenistică a fost mai puțin desăvîrșită decît în perioada clasică, ea a compensat această deficiență prin bogăția, varietatea și noutatea ei. Pentru că ceea ce pierduse în puritate și adîncime, ea cîștigase prin extensiune: nu numai că ea se răspîndește în cercuri mai largi decît în trecut, dar depășește hotarele lumii grecești, pătrunzînd atît în Orient, cit și în Occident.

BIBLIOGRAFIE

- Pentru alcătuirea acestei schițe sintetice asupra hellenismului s-au folosit următoarele lucrări:
- A. 1. V. I. SERGHEEV, *Istoria Greciei antice*, Buc., 1951, cap. XIX — XXII p. 289 — 339;
 2. A. B. RANOVICI, *Elenismul și rolul său istoric*, Buc., 1953;
 3. N. LASCU *Curs de istoria lumii antice*, ed. II, Buc., 1957, cap. XXIV—XXV, p. 307—322;
 4. *Istoria universală*, vol. II Buc., 1959, partea II-a, cap. IX, p. 213 — 264;
 5. GORDON CHILDE, *De la preistorie la istorie* Buc., 1967, cap. XI, p. 210—237.
 - B. 1. K. I. BELOCH, *Griechische Geschichte*, vol. IV, 1, ed. II, Berlin, 1925, cap. VII—X, p. 251—400;
 2. J. TOUTAIN, *L'Économie antique* (Col. *Évolution de l'humanité*, vol. XX), Paris,

- 1927, partea a II-a, p. 103—176; 3. *The Cambridge Ancient History*, vol. VII, 1928, cap. I, p. 1—40; 4. T. ZIELINSKI, *Histoire de la civilisation antique*, partea a II-a, sect. I, p. 242—308; 5. M. CROÏSET, *La civilisation de la Grèce antique*, Paris, 1932, cap. IX, p. 257—296; 6. W. TABŃ, *La civilisation hellénistique*, Paris, 1936; 7. G. COHEN, *La Grèce et l'hellénisation du monde antique*, (col. „Clio“, vol. II), ed. II, Paris, 1939, Cartea a III-a, cap. II—V, p. 465—563; 8. M. ROSTOVITZ, *Geschichte der Alten Welt*, vol. I, Leipzig, 1941, cap. 25—26, p. 422—465; 9. C. BRADFORD WELLES, *Die hellenistische Welt*, in *Propyläen Weltgeschichte*, vol. III, 1962, p. 452—542; 10. P. LEVÊQUE, *Empires et barbaries* (Histoire universelle Larousse, vol. III), Paris, 1968, partea I, cap. I—III, p. 11—86.

Problema națională a fost una din marile probleme ale istoriei veacului al XIX-lea. Alături de revoluțiile produse în ordinea economică, socială, politică, ideea națională sau sentimentul național a însemnat forma cea mai pregnantă a conștiinței de sine a popoarelor în epoca modernă. Baza materială a acestei idei a fost dezvoltarea economiei fiecărei țări, a fiecărui popor. Corolarul acestei dezvoltări a fost înflorirea culturală în limba națională și cristalizarea sentimentului de libertate. Toate acestea au alcătuit conștiința națională a popoarelor, la începutul veacului al XIX-lea, cu tot ansamblul ei de influențe în ordinea materială și spirituală a istoriei, de două veacuri încoace.

Cei dintii francezii, în revoluția lor burgheză, au opus „națiunea”, cu înțelesul de întregul popor, în fața invaziei armatelor monarho-feudale contra-revoluționare. La 20 septembrie 1792, la moara de lângă Valmy, soldații lui Kellermann au atacat cu strigătul: „Trăiască națiunea!” Goethe avea dreptate că acolo se înfruntau despoții cu popoarele și că începea o nouă eră în istorie. Teoretic, ideea de libertate națională derivă din *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*. Timpul, lupta cu adversitățile, experiența, gândirea filozofică au adâncit și au lărgit conținutul acestei idei. I-au dat un conținut revoluționar, progresist. Sau, cu timpul, intrată în opera funcțională a burgheziilor naționale, i-au exacerbat rolul și au denaturat-o.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea, o dată cu dezvoltarea economiei capitaliste, o dată cu creșterea puterii burgheziei, o dată cu extinderea imperiilor plurinaționale: austriac sau țarist, cu dănuirea Imperiului otoman, popoarele mici au găsit o nouă formă de rezistență împotriva opresiunii acestor mari puteri. Împărțirea Poloniei, de pildă, ca mare tragedie națională care a dus la desființarea unui stat, a avut un mare rol în trezirea conștiinței naționale. Și nu numai la poporul polonez. Stăpînirile habsburgice în Italia, în regiunile dalmatine, în Ungaria, în Boemia și Transilvania, ca și stăpînirea otomană asupra popoarelor din sud-estul Europei, au contribuit, prin abuzurile lor, la dezlănțuirea, în repetate rânduri, a luptei revoluționare pentru libertate. Sirbii, îndată după 1800, grecii după 1820, egiptenii în vremea lui Mehmet-Ali, italienii în 1820, polonii și belgienii în 1830, popoarele din America Latină între 1810 și 1825, sint tot atâtea momente ale aceluiași fenomen istoric: lupta pentru libertate națională, lupta împotriva despoților coalizați în Sfînta Alianță.

Dar, în același timp, conștiința națională a popoarelor europene s-a dezvoltat nu numai prin răspîndirea ideii naționale propagată de revoluția franceză, ci, mai ales, prin lupta împotriva stăpînirii napoleoniene, ea însăși rezultată din setea de cuceriri a burgheziei franceze. Trebuie să amintesc aici că rolul lui Napoleon a fost dublu: răspînditor de idei revoluționare și opresor al libertății. Lamartine avea dreptate: „Napoleon a ridicat națiunile, iar națiunile l-au înghițit”.

Indreptându-se împotriva vechilor forme de stăpînire sau împotriva subjugărilor extinse în ultimele decenii ale veacului anterior, lupta națională în prima jumătate a veacului al XIX-lea apare ca o formă de luptă revoluționară împotriva feudalității sau împotriva metropolei, ca în cazul războiului de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord, război care s-a încheiat, în 1783, cu formarea unei națiuni și a unui stat nou: Statele Unite ale Americii.

Prin regimul Restaurației impus după 1815 de biruitorii lui Napoleon, prin politica de intervenție practică de Sfînta Alianță, rezistența națională s-a adîncit și a căpătît noi forme de manifestare: răscoale, confruntări ideologice și, mai ales, dezvoltarea culturii în limba națională. Ardente vetre de luptă națională s-au remarcat în Italia, în Polonia, în Peninsula Balcanică, antrenînd îndeosebi popoarele mici, subjugate. Dar nici popoare și țări mai mari n-au fost scutite de agitația unei probleme naționale. În Franța, Jules Michelet se inflăcăra de marile calități ale poporului și-l ridica în slăvi prin argumente istorice și culturale.

După 1830, această țară, mai mult chiar decît Anglia, a devenit azilul revoluționarilor emigrați de teama represiunilor din propria lor țară. Burghezia engleză cultiva atunci, într-o formă specifică, sentimentul național. Anglia era încă „țara model” în ceea ce privește economia capitalistă și, mai ales, industria. „Cu toată mizeria proletarului ei, Marea Britanie ațîța invidia și admirația lumii”, scrie G. Weill. Dar și această mare țară ducea o politică de strivire națională nu numai asupra popoarelor din imensul ei imperiu colonial, ci și asupra poporului irlandez. În preajma anului 1848, într-un anume fel, lupta pentru libertate națională a irlandezilor a constituit un adevărat model pentru popoarele subjugate.

Dar situația era mult mai complicată. Erau și națiuni fărîmițate în state mici, de structură feudală: germanii. Erau națiuni fărîmițate și subjugate unor state străine: italienii, românii, polonii. În Italia, Mazzini căuta remedii sociale și naționale, politice și economice, filozofice și morale pentru înlăturarea mizeriei și a nenorocirilor de care suferea poporul. Propunea o republică italiană în care poporul să fie suveran, cu o Romă care să manifeste o hegemonie asupra unei Europe democratice: Terza Roma. Problema națională a poporului italian este influențată de faptul că se afla sub mai multe stăpîniri străine. Regele Neapolului, ca și marele duce al Toscanei erau socotiți străini. Nici statul papal nu putea conta ca un stat modern de italieni.

Fărîmițați, polonii purtau jugul a trei stăpîniri. Românii gemeau sub stăpînire austriacă și otomană. Numai belgienii s-au eliberat în 1830. Sîrbii, grecii n-au obținut decît libertatea unor părți din țară. În preajma revoluției din 1848, burghezia și intelectualitatea germană căutau să rezolve problema națională realizînd o unitate națională: cele peste 35 de state să fie topite într-un singur stat național unificat. Prusia crease *Zollvereinul*, marea uniune vamală intergermană. Aceasta a fost baza unificării în jurul Prusiei. Deci, problema națională în Germania s-a desfășurat, mai ales, ca o luptă pentru unitate. Napoleon arătase că stătulețele germane pot fi măturate ca un „gunoi feudal”. Practic vorbind, germanii simțeau marea nevoie a unificării, pentru lărgirea și asigurarea pieții interne, pentru dezvoltarea indus-

triei și a comerțului, tocmai pentru ca să se poată afirma ca mare națiune. Tot romantismul german s-a manifestat ca o entuziastă luptă pentru unificare. Tineretul condamna „blestemul“ medieval al divizării Germaniei. Liberalii germani inscriau în programul lor: „Trebuie să existe un singur suflet, o singură voință, un singur glas în Germania, dacă vrem să ne împotrivim acelor forțe organizate ca dușmane ale progresului“.

Dar și adversarii politici, de clasă, erau încă foarte puternici. Culmea complexității în problema națională o întâlnim în Imperiul habsburgic: cele peste 10 națiuni începeau să manifeste o atitudine centrifugă. În ciuda sistemului brutal folosit de corifeii Sfintei Alianțe, burgheziile naționale cereau eliberarea și stat național. Astfel, în 1848, revoluția a înscris problema eliberării naționale sau a unității naționale pe stindardul ei ca pe unul din principalele-i obiective. Germanii au cerut „unitate“ și au convocat Parlamentul de la Frankfurt, cu scopul de a da o constituție noului stat național pangerman. Dezbaterile au constituit o adincire a teoriei despre dreptul națunilor. Dar, ca reprezentant al burgheziei, Parlamentul de la Frankfurt a săvârșit greșeala de a desconsidera lupta de eliberare națională a altor popoare. A aprobat intervenția Prusiei împotriva revoluției poloneze, condusă de Mieroslavski și a căutat să justifice dreptul germanilor de a-i „civiliza“ pe polonezi. Rezultatul a fost că în Prusia s-a întărit reacțiunea, și când parlamentarii din Frankfurt au oferit coroana pe tipsia unei constituții, Frederic Wilhelm al IV-lea a refuzat-o cu dispreț. Nici dacă ar fi oferit-o habsburgului din Viena n-ar fi avut mai mult succes: nici un monarh german nu admitea o constituție liberală de dragul unității germane. Astfel, unificarea germană pe cale constituțională a eșuat în 1849. Dar, necesitatea și ideea unificării au rămas. Ba chiar au sporit în intensitate.

În Austria, ungurii, cehii, polonezii, sîrbii, croații, românii transilvăneni au dezlănțuit revoluția lor, cu obiective sociale, politice și naționale. Și, în primul rînd, eliberarea de sub tirania habsburgică. Ungurii au izbutit să-și formeze un guvern, un stat național și o armată națională, să cîștige victorii și să deschidă drumul spre Viena. Dar, ajutat de armata țarului Nicolae I, Franz Iosef a lichidat și revoluția maghiară.

Tot prin forme intervenționiste a fost înfrîntă și revoluția din țările române, dornice să alcătuiască un stat național, independent.

În Italia, obiectivul eliberării naționale a figurat în bătălia lungă și grea cu stăpînirea austriacă, papală sau napolitană, ori în efortul spre unitate: în jurul papalității (Vincenzo Gioberti), în jurul Piemontului și a dinastiei de Savoia (Cesare Balbo), în cadrul unei republici romane (Mazzini). Lupta pentru libertate și unitate națională a stîrnit un elan deosebit în sufletul poporului italian. Și chiar dacă a fost înfrînt prin intervenția armatelor austriace, napolitane sau franceze, prin șovăirea regelui Piemontului, prin opoziția papalității, ideea a rămas. Iar în cei zece ani următori s-a inițiat și s-a desfășurat activitatea „risorgimentale“, de unitate italiană, activitatea „căuzașilor“ români, a tuturor refugiaților polonezi, cehi, maghiari etc.

În forme diferite, același fenomen s-a petrecut și în țările române și în statele germane. Dacă problema națională își afla soluție în focul revoluției pașoptiste, multe popoare europene și-ar fi putut realiza atunci republica

drept formă statală. În Italia, în Ungaria, în țările române măcar citeva luni au și funcționat aceste republici.

Infringerile se datoresc, în bună parte, și poziției politice a burgheziei care, revindându-se de explozia revoluționară a proletariatului, s-a angajat la un compromis cu ultimele elemente ale aristocrației și, în primul rînd, cu dinastiile puternice, ele însele sprijinite de monarhii intervenționisti. Dar legile istoriei trebuiau să se împlinească, și unificarea, crearea statelor naționale moderne, se impunea ca o necesitate. În anii următori, politica de unificare a devenit forma esențială de înlăptuire a „idealului național“. Ba mai mult: în decada următoare, problema națională s-a impus cu atîta putere și acuitate încît chiar aceiași oameni care au înfrînt-o, în 1848—1849, au devenit, așa cum obișnuia să spună Marx, „executorii ei testamentari“. Napoleon al III-lea, ca prinț prezident al Republicii franceze, a strivit republica mazzinistă din Roma. Ca împărat, însă, a ajutat Piemontul în lupta cu Austria și a redeschis calea de formare a Italiei unite și independente. Bismarck, adversar al tuturor obiectivelor revoluției din 1848, a unificat, totuși, Germania în felul său și, mai mult decît atît, direct și indirect, a ajutat Ungaria să realizeze dualismul; adică să capete oarecare independență și să devină părtaşă, alături de Habsburgi, la subjugarea altor popoare din Imperiul, numit, după 1867, austro-ungar.

În Italia, inițiativa luptei pentru unificare a trecut, fără rezerve, în mîna Piemontului și a dinastiei de Savoia, așa după cum în Germania aceeași inițiativă au avut-o oamenii politici din Prusia, în folosul Hohenzollernilor. Aceste dinastii, în fond rămășițe feudale, au folosit entuziasmul și lupta maseilor pentru o idee mare și progresistă, au despuiat poporul de dreptul la republică națională, au săcrificat pe toți ceilalți principii de pe teritoriul național și au alcătuit monarhiile burgheze, puternice, caracteristice veacului al XIX-lea, gata să reprezinte idealurile expansioniste ale burgheziei naționale germane sau italiene.

Interesant de remarcat că înfrîngerea proletariatului în Paris, Berlin sau Viena a dus la înfrîngerea liberalismului burgheziei republicane, cu atîta zgomot afirmat în prima etapă a revoluției pașoptiste. Nici una din republicile create atunci n-au rezistat. Numai cînd imperiul al doilea a capitulat la Sedan s-a putut forma Republica a III-a franceză, ca o manifestare populară și progresistă împotriva expansionismului și a naționalismului conducătorilor din Imperiul german.

În modul cum s-a executat unificarea statului a intervenit o excepție: unificarea României. Așa cum s-a înlăptuit în 1859 a fost, în bună parte, opera fruntașilor revoluției din 1848. De aceea aici, chiar dacă nu s-a putut crea o republică, s-au impus, totuși, o constituție și o viață politică mai liberală.

Datorită complexității situațiilor, unificarea Italiei, ca soluție a problemei naționale, a avut un moment popular de entuziasm național: este vorba de anii 1860 și 1861, cînd garibaldienii eliberează Sicilia și alungă pe regele Neapolului și cînd Giuseppe Garibaldi a devenit conducătorul sudului. Fascinat, însă, de ideea unității statului cu orice preț a cedat în fața lui Victor Emanuel al II-lea și i-a netezit calea spre tronul Italiei complet unificate.

Unificarea Germaniei, ca expresie a aceleiași idei naționale germane, s-a realizat *fero et igni* de Bismarck și de armata prusacă. Războiul nu-l poartă numai cu Danemarca, Austria sau cu Franța, ci și cu toată mișcarea revoluționară republicană sau liberală de pe teritoriul Germaniei. Idealul național german se pune în practică, dar numai în formele dorite de clasa dominantă, de acel element social-politic care este compromisul dintre burghezia și aristocrația germană, dintre junkeri și marii capitaliști. Și lovitură internă Bismarck a îndreptat-o, în primul rînd, împotriva proletariatului. Să nu uităm că, în 1870, cînd a pornit războiul împotriva Franței, Bismarck a arestat pe A. Bebel și W. Liebknecht. În genere, conducerea politică a Prusiei și apoi a Germaniei a trebuit să facă unele concesii pentru liberalizarea vieții politice. Dar numai în scopul de a-și consolida și perpetua menținerea puterii.

Burghezia italiană și cea germană au socotit, în 1871, că și-au atins idealul național. Dar trebuie să remarcăm că a doua zi după unificare, aceste burghezii au pus problema expansiunii, a subjugării altor popoare și apoi s-au angajat în expansionismul colonial de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

Bismarck, lovind în 1866 Austria, a ajutat formarea dualismului și a favorizat ideea de independență națională a clasei conducătoare din Ungaria. Dar, în același timp, a urmărit să mențină Imperiul habsburgic. Celor care voiau să-l desființeze le-a adresat întrebarea: „Și ce vreți să puneți în spațiul dintre Pădurea Neagră și Bucovina?” Realizînd idealul național al germanilor, Bismarck nesocotea dreptul la libertate națională al oricăror altor popoare. Și aceasta pentru că și noul Imperiu german devenise un stat multinațional; și el subjugă pe francezii alsacieni sau pe polonezi. Mai mult decît atît: o dată cu desăvîrșirea unității naționale, clasa dominantă germană a trecut la exacerbarea ideii naționale, la mesianismul german, la pangermanism, politica de bază a lui von Bülow și Wilhelm al II-lea.

Înțelegem că acum și aici problema națională s-a transformat în contrariul ei: nu mai are nimic revoluționar și progresist. Dimpotrivă: slujește reacțiunea imperialistă.

După 1871, Franța întretine o dureroasă problemă națională: redobîndirea Alsaciei și Lorenei, printr-un război de revanșă. Popoarele din statele multinaționale își intensifică lupta pentru eliberare națională. Fiecare rivnește să-și aibă statul propriu, independent și suveran. Aceasta dovedește că lupta popoarelor: ceh, polon, bulgar, finlandez, român etc. își menține caracterul progresist. Românii izbutesc, în 1877, să-și cucerească independența.

Expansionismul colonial din veacul al XIX-lea, împărțirea lumii între marile puteri colonialiste și începutul luptei pentru reîmpărțirea lumii, au declanșat forme ale luptei de eliberare a coloniilor, luptă care are contingente cu problema națională în epoca modernă. După eliberarea popoarelor din America Latină, urmează lupta Indiei. Nehru socotește că „marea răscoală”, răscoala cipaylor, din 1857—1859, are caracter de răscoală națională. Războiul țărănesc al taipinilor, prin lupta împotriva colonialismului străin, reprezintă, de asemenea, un moment în care poporul chinez ia cunoștință de sine, ca o mare unitate socială, politică, creatoare a unei civilizații proprii.

Revoluția din 1911, ca revoluție burgheză, a pus problema păstrării unității republicii chineze, iar Sun-Yat-sen, conducător al sudului, reeditează oarecum poziția lui Garibaldi și cedează puterea în fața lui Iuan-Și-Kai.

Apoi, în Japonia, revoluția meidzi reprezintă, într-o formă specifică, rezolvarea problemei independenței, evitându-se primejdia cotozirii coloniale. Ba, mai mult, îndată după introducerea reformelor de inspirație europeană, burghezia japoneză trece la o politică de expansiune în Extremul Orient, concurând cu marile puteri colonialiste ale lumii. Este vorba și aici de o exacerbare a ideii naționale într-o formă caracteristică, izvoditoare a imperialismului nipon.

Chiar războiul civil sau de secesiune dintre statele din Nordul și cele din Sudul Statelor Unite ale Americii, încheiat prin biruința nordiștilor și eliberarea sclavilor negri, a fost nu numai o formă specifică de revoluție burghezo-democratică, ci și o cale proprie de desăvârșire a unității statale nord-americane. După 1865 nu s-a mai pus, în nici un moment, problema despărțirii Nordului de Sud. Națiunea nord-americană, în ciuda complexității de origine a populației, a rămas unitară. După perioada de Reconstrucție, în contextul dezvoltării vertiginoase a economiei, și burghezia acestei mari țări devine expansionistă și caută colonii, fie pe propriul continent, fie în Extremul Orient.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, imperiile plurinaționale: habsburgic, țarist, otoman, german sint tot mai mult zdruncinate de lupta de eliberare a popoarelor subjugate. Și trebuie să subliniem că, de multe ori, această luptă a fost susținută și de activitatea social-politică angajată de proletariatul fiecărui popor, precum și de lupta internaționalistă a partidelor socialiste din acea vreme. Problema națională în aceste state a ajuns, în preajma primului război mondial, primejdia numărul unu a existenței acestor state. Rezolvarea ei se punea cu cea mai mare acuitate. Un președinte de consiliu austriac observa, cu spaimă, că în Reichsrat-ul din Viena erau „8 națiuni“, 20 de grupuri parlamentare și 27 de partide. Iar într-o ședință din februarie 1909, miniștrii guvernului habsburgic au fost primiți în Reichsrat cu un concert de fluierături de cornuri de vânătoare, țimbele și tamburine. Au trecut apoi să intoneze: imnul creștin-social, cîntecul național ceh, „Wacht am Rhein“ și Internaționala, toate odată. Era vorba nu numai de o criză a parlamentarismului în Imperiul habsburgic, ci și de forme ale luptei naționale. Chiar asasinarea lui Franz-Ferdinand la Sarajevo, în 28 iunie 1914, a fost opera luptătorilor iugoslavi pentru libertate națională.

Desigur că primul război mondial a avut ca scop și înăbușirea politică a efortului de eliberare națională a popoarelor din imperiile plurinaționale. Dar acest război a dus la grăbirea rezolvării acestei mari și vechi probleme. Imperiile habsburgic și cel otoman s-au prăbușit. În Rusia s-a declanșat revoluția socialistă, dînd prima soluție marxist-leninistă a problemei naționale, a independenței și suveranității naționale. Polonii și-au refăcut statul și au devenit liberi. Cehii și slovacii și-au format statul lor național. Românii și-au desăvârșit unitatea statului național. Iugoslavii și-au alcătuit un stat independent, cu caracter federativ. Grecii și-au întregit statul național. Francezii și-au realipit provinciile Alsacia și Lorena. Germania, Austria,

Turcia au rămas state mononaționale, reduse ca teritoriu și populație, dar fără o problemă națională, fără conflicte de ordin național. Pacea de la Versailles s-a străduit să rezolve, măcar în Europa, această problemă. O rezolvare temporală, așa cum sint toate faptele în istorie.

Burgheziile naționale, în propriile lor state naționale au menținut exploatarea națională și, în cele mai multe cazuri, s-au supus influențelor și chiar controlului economic, exercitat de marile țări capitaliste. În asemenea împrejurări, însuflețit și de victoria revoluției socialiste, proletariatul din fiecare țară a luat stindardul luptei pentru libertate socială, politică, economică și națională, urcându-l pe noi baricade, cele ale istoriei contemporane.

Lupta pentru independența economică și politică, pentru libertatea socială și națională, dusă acum de proletariat, se conjugă cu lupta împotriva colonialismului. Este o parte din ansamblul mării lupte a popoarelor împotriva imperialismului burgheziei. Este o nouă fațetă și o nouă etapă de desfășurare a problemei naționale.

MEDALION ISTORIC — N. IORGA

100 ANI DE LA NAȘTERE

MIHAIL BERZA

Ce reprezintă azi pentru noi, în această perspectivă a timpului ce-și așterne umbra peste ce a fost altădată, amintirea lui Nicolae Iorga? El rămîne mai întîi Profesorul, cel care și-a dat ca rost vieții formarea morală a poporului din care făcea parte. O întregă religie a muncii, a faptei creatoare, expresie a unor energii sufletești descătuse și slujind societății căreia-i aparții, se desprinde din tot scrisul lui Iorga, ca și, deopotrivă, din exemplul său de neostenit cititor. Un indemn permanent, apoi, la solidaritatea națională și umană, sentimentul viu al răspunderii fiecăruia dintre noi față de toți semenii noștri. Credința nebiruită, în sfîrșit, în drepturile imprescriptibile ale poporului său la stăpînirea liberă a pămîntului pe care s-a născut, în virtuțile acestui popor de mari tradiții, în capacitatea sa de a îmbogăți civilizația omenirii cu expresia originală a sufletului său. Dar și, mai departe, încrederea în om, în viitorul societăților umane, în triumful, peste orice piedici, al idealurilor de libertate și justiție, al unei omeniri de națiuni libere și solidare între ele.

Vie se păstrează și opera sa de istoric. Orice pagină de Iorga continuă să fie un stimul pentru gîndirea independentă, ceea ce face, pînă la urmă, să fie indiferent dacă ești ori nu de acord cu cele afirmate de dînsul. Și aici, în scrisul istoric al lui Iorga, alături de masa de informații cu care a hrănit cercetarea, de interpretările permanent valabile sau de cele de la care poți porni pentru o interpretare nouă, de viziunea, de atîtea ori grandioasă, a unor imense desfășurări istorice, de exemplul însuși al actului de curaj de a înfrunta prin cugetare personală întreaga devenire a omului, de la primele sale manifestări pînă la complexele societăți contemporane, găsești indemnuri de valoare permanentă. Cel dintîi e cel al integralității vieții istorice. Nici un fenomen istoric, oricît de mărunț ar fi el, nici un detaliu din viața unei societăți, fie el de orice natură, nu se ridică singuratic, nu trăiește numai prin sine și de aceea nu poate fi studiat numai în sine. Totul se leagă, totul e prins într-o plasă de nesfîrșite legături, într-un lanț de cauzalități complexe, ce urcă și coboară în timp și se desfășoară în spațiu. Istoricul trebuie să fie permanent animat de acest sentiment al unității organice a fenomenelor, de nevoia integrării continue a oricărui detaliu în ansambluri tot mai vaste. De aceea, nici o specializare nu e suficientă, oricît de necesară ar fi ea, ci, dincolo de tot ce se poate aduna din cultivarea metodică și în adîncime a unui anumit cîmp istoric — fie prin încadrarea cronologic sau geografic limitată, fie prin mîrginirea cercetării personale la un anumit aspect al vieții istorice — veșnic trebuie să rămînă prezentă viziunea întregului pe care aceasta l-a constituit. Nu e vorba de invitația la nici un fel de diletantism, ci de nevoia unei pregătiri istorice suficient de largi pentru oricare specialist, ca să-i poată conferi orizontul neapărat necesar înțelegerii propriului său domeniu de specialitate.

Istoria nu se scrie decit după izvoare. Ea nu cuprinde numai atit cît spun acestea, nu e reproducerea lor cu alte cuvinte, istoricul are, evident, mijloacele sale de completare a datelor izvorului, deopotrivă de legitime ca și în alte domenii ale științei. Dar el trebuie să păstreze permanent contactul cu izvoarele nu numai pentru ceea ce dau ele ca informație, ci și, cum sublinia acest mai mare cititor de izvoare dintre istorici, „pentru a avea legătura necesară cu realitățile omenești în propriul lor mediu“.

Pregătirea istoricului trebuie întregită prin participarea la viața contemporană, căci, pentru a relua cuvintele lui Iorga, „viața care se desfășoară e cel mai bun învățător pentru a ne desluși viața a cărei desfășurare s-a isprăvit“.

Cu aceasta am ajuns la marea misiune a istoricului, aceea de a învia viața de altădată. El e dator să nu uite niciodată că materia sa rămîne studiul succesiunii unor societăți care au fost mai presus de orice mari unități de viață și care se cer restituite în această plinătate a existenței lor. Aici stă, poate, suprema lecție de istoric a lui Iorga și măiestria cercetătorului trecutului va consta totdeauna în integrarea celor mai exigent științifice analize, într-o viziune care să păstreze, fără de nici o concesie literaturizării, freamătul viu al celor ce ne-au precedat, cu truda și cu visele lor, pe acest „pămînt al oamenilor“.

Iorga rămîne, de asemenea, pentru noi unul dintre cei mai mari scriitori de limbă română. Valori artistice permanente te întîmpină la tot pasul în paginile sale: evocarea epică a unor mari evenimente în scrisul său istoric, notații de peisaje de natură sau de peisaj cultural în numeroasele sale cărți de călătorie, reconstituiri de medii de cultură în scrierile sale de istorie literară, figuri contemporane zugrăvite și judecate în seriile de „oameni care au fost“, discursuri de amplă respirație și incisive articole de ziar, coborîrea în propriul său trecut pentru a recompune o întregă lume a amintirii, dar și a urmării formația spirituală a unui tînr de geniu — mă refer, se înțelege, la incomparabilul prim volum din *O viață de om, așa cum a fost* —, sînt tot atîtea fețe ale geniului său multiplu, care-i asigură prezența vie — așa cum și-a dorit-o desigur — în sufletul poporului român.

METODICA PREDĂRII ISTORIEI

INTEGRAREA NOUTĂȚILOR ȘTIINȚIFICE LA LECȚIILE DE ISTORIE

FLOREA STĂNCULESCU

Este un fapt îndeobște cunoscut că viața spirituală a omenirii este dominată, în prezent, de apariția unui volum imens de noutăți științifice, noutăți ce cresc în progresie geometrică, declanșându-se, astfel, o adevărată explozie informațională.

Creșterea valorii informaționale științifice la nivelul unei substanțe economice și tehnologice fundamentale a dus la o formidabilă diversificare a formelor de comunicare operativă a rezultatelor cuceririlor științifice. Pe plan universal și național, din inițiativă proprie sau încurajate de organizații de stat și obștești, în domeniul științelor sociale apar nenumărate lucrări de sinteză, studii și articole, monografii, culegeri de documente și alte lucrări, care îmbogățesc permanent patrimoniul științei istorice atit în ceea ce privește *informarea* de amănunt și ansamblu, cit și interpretarea ca *metodă* și *concepție*¹. Această stare explozivă de informații în domeniul istoriei creează implicit o anumită problemă, atit pentru cercetătorul istoric cit și pentru profesorul de la catedră și pentru unul și pentru altul impunându-se ca o necesitate stringentă nevoia reînnoirii cunoștințelor istorice. De altfel, în ceea ce privește predarea istoriei, nivelul de cunoștințe al profesorului nu trebuie să fie mai prejos de acela al unui cercetător, astăzi constatându-se tot mai mult că identitatea profesor-cercetător nu mai este un simplu deziderat, ci o realitate

¹ Pentru a ne da seama de dinamica informațională istorică e suficient să amintim numai prețioasele instrumente de lucru: „Buletinul de informare științifică” și „Revista de referate și recenzii”, Seria Istorie-Arheologie, scoase de Centrul de informare și documentare în științele sociale și politice.

obiectivă. Deosebirea dintre ei, dacă există, nu constă decît în direcția de explorare și aplicare a cunoștințelor; cercetătorul merge pe linia specializării într-un anumit domeniu, în timp ce profesorul aprofundează datele și ideile fundamentale ale istoriei și le predă în concordanță cu sarcinile școlii.

1. Modul de a pune problema reinnoirii cunoștințelor istorice

Pedagogia și metodică predării istoriei din școala veche rezolvau problema reinnoirii cunoștințelor istorice în felul următor: pentru cercetător obligația, izvorită din natura preocupărilor, de a fi la curent cu toate noutățile științifice, fiindu-i în același timp suport pentru lucrările proprii, iar pentru manualul de liceu și profesorul secundar, recomandarea de a se include și a se prezenta elevilor numai ceea ce este definitiv elucidat și cert, fără a se emite ipoteze și fără să se încerce prezentarea problemelor controversate. De aceea în vechea școală se acreditase opinia potrivit căreia profesorul secundar, cu foarte rari excepții, era păstrătorul, de la începutul carierei și pînă la pensionare, al micului bagaj de cunoștințe căpătat în anii de studii de la facultate. Numai varietatea de manuale — lucru ce ar trebui și astăzi reluat — îl determina să-și mai îmbogățească cunoștințele, deoarece elevul putea foarte ușor să folosească diversele manuale, și în felul acesta profesorul risca să fie depășit de propriul său elev. De asemenea, faptul că apăreau numeroase lucrări cu interpretări subiective și polemici, în care de multe ori se denatura adevărul istoric, deruta foarte mult pe profesorul de la catedră. Tocmai de aceea marele nostru istoric, N. Iorga, abordînd problema înnoirii cunoștințelor istorice, afirma că „profesorul secundar față de grelele sale ocupații profesionale nu poate de la sine să-și înnoiască pregătirea și trebuie o călăuză sigură care să nu fie înșelată de nenumăratele teorii bizare ce răsar zilnic”². Dar dacă acum 6 decenii, cînd N. Iorga rostea aceste cuvinte, nu erau la îndemînă mijloacele de informare pentru profesorul secundar și pe care marele istoric le întrevădea totuși, astăzi profesorul de istorie are nenumărate și variate mijloace informative și călăuze, de la notițele bibliografice care apar în revistele de specialitate pînă la cursurile de vară și postuniversitare, simpozioane și sesiuni științifice, inițiate de Societatea de științe istorice, de facultățile de istorie sau institutele cu acest profil.

Spre deosebire de pedagogia și îndrumările metodice în predarea istoriei din școala veche, caracterizate printr-un conservatorism strict, care ofereau elevilor o serie de rezultate considerate definitive și imuabile, pedagogia și metodică predării istoriei marxiste pornesc de la ideea că orice problemă nouă și chiar în stadiu de cotroversă, ținînd seama de particularitățile de vîrstă, de posibilitatea de înțelegere a clasei și de necesitatea de a se evita supraîncărcarea, poate fi înfățișată elevilor, pentru că în felul acesta faptele istorice capătă tot mai mult argumentarea științifică, iar lupta de opinii, la care

² N. I o r g a, *Nevoia înnoirii cunoștințelor istorice*, în *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. III, Buc., 1944, p. 121.

participă și elevii prin intermediul profesorului, îi poate duce la descoperirea adevărului. Se știe de altfel că încă de acum mai bine de 100 de ani, istoricul pozitivist englez Th. Buckle în a sa istorie a civilizației engleze teoretiza importanța scepticismului în progresul științei. Iată ce scria el: „Cu toate că agonișirea unor cunoștințe este condițiunea necesară a oricărui progres social, totuși trebuie ca o asemenea agonișire să fie însăși precedată de o iubire pentru cercetare, adică de un spirit de îndoială, *căci fără îndoială nu e cu puțință cercetarea și fără cercetare nu e știință*“³ (s u b l. n s.).

„Evitind deopotrivă dogmatismul și scepticismul, așa cum afirmă pedagogul sovietic Levșin, profesorul de istorie, pentru a nu aluneca pe o poziție unilaterală, trebuie să realizeze în predare o unitate dialectică între tot ceea ce este neîndoielnic — adică sistemul de adevăruri științifice, clare și precise — și tot ceea ce este îndoielnic — adică susceptibil de a face obiectul unei atitudini critice“⁴. De altfel, este cunoscută situația, căreia îi sintem cu toții martori, că atunci când lecția se desfășoară după schema și conținutul de idei al manualului — și în stadiul manualului unic, regula e aproape generală — elevul devine un simplu spectator, mai mult sau mai puțin atent și activ, mulțumindu-se cu ideea că va găsi aceasta și în manual, atunci când va studia individual.

De asemenea, trebuie să mai recunoaștem că mijloacele și metodele de predare folosite astăzi în școală mai prezintă încă tarele vechii predări. Acest lucru este constatat și de pedagogul american Pearce Lucia, care arată că: „motivația învățării elevilor lăsată la inițiativa profesorului, folosirea excesivă a memorizării, abuzul de expunere, de tablă, lipsa de mobilitate a elevilor, toate acestea sînt de natură să inhibe « bucuria învățării » care există la elevi“⁵. Or, tendința actuală a învățămîntului istoric este de a forma nu simpli memorizatori ai manualului și expunerii profesorului, ci asidui cercetători și observatori critici, care să țintească spre o problematizare a predării.

De remarcat este faptul că tendința pedagogiei și metodicii marxiste, arătată mai sus, începe să se manifeste însă tot mai mult și în pedagogia contemporană nemarxistă din țările capitaliste și de aici decurg o serie de căutări și încercări, care nu pot fi nicidecum ignorate. Astfel, pedagogii francezi recomandă ca o soluție eficientă în problema înnoirii cunoștințelor istorice renunțarea la o serie de fapte istorice trecute, neesențiale și reținerea numai a celor ancorate în actualitate, care ajută pe elevi la înțelegerea unei situații prezente⁶. De exemplu: din istoria Angliei (secolele XVII—XVIII) să se rețină legea „Habeas Corpus“ din 1679 privind libertatea individuală, valabilă și astăzi, și pacea de la Utrecht (1713) în legătură cu obținerea Gibraltarului, problemă care a redevenit la ordinea de zi. Pedagogii și metodiștii englezi preconizează predarea unor teme reconstituind cu elevii întreg eșafu-

³ Vezi citatul în A. D. Xenopol, *Istoriile civilizațiunii*, în *Scrieri sociale și filozofice*, Buc., 1967, p. 197.

⁴ A. Levșin, *Profesorul în lumea în permanentă transformare*, rezumat în „Buletin de informare pedagogică“, 1—2/1969, p. 10.

⁵ Lucia Pearce, *Explorare-inovație. Noul mediu al învățării*, rezumat în „Buletin de informare pedagogică“, 1—2/1969, p. 80.

⁶ Vezi „Cahiers pédagogiques“, 66/1967 (toate studiile).

dajul cercetării și elaborării unui studiu istoric, de la ipoteză pînă la rezolvare, pentru ca în felul acesta elevii să se obișnuiască cu argumentarea științifică și gândirea istorică. Pedagogii și metodiștii din Austria susțin că în predarea unor teme, care sînt tipice, ca, de pildă: revoluțiile burgheze, să se expună numai una, care este considerată caracteristică, iar celelalte să fie numai menționate.

Este ceea ce numesc ei predarea „prin exemple“, care constă în aceea că fiecare situație sau fapt esențial dinăuntru disciplinei istorice este explicat printr-un singur caz individual⁷.

2. Ce se înțelege prin noutate în predarea istoriei.

Prin conceptul de noutate în predarea istoriei — ceea ce presupune în același timp și cea mai importantă latură a modernizării predării — înțelegem, după părerea noastră, dirijarea pe două planuri: al *informării* de la surse — colecții de documente, sinteze, studii și monografii — și al *interpretării* fenomenelor. Categorisind în felul acesta conceptul de noutate ne bizuim și pe ceea ce, încă de la începutul veacului, afirma N. Iorga cînd se adresa profesorilor: „Prin urmare iată în domeniul istoric atîtea și atîtea înnoiri din care unele privesc informația... celelalte în sfîrșit metode ce determină concepții noi“⁸. De altfel, munca de cercetare științifică, ca și practica la catedră, au dovedit și dovedesc că relația dintre informație și interpretare este indestructibilă, în felul acesta fundamentîndu-se adevărul elementar că *structura cunoașterii în istorie este clădită pe mărturii și interpretarea lor*. Fără temeiul informației se ajunge, după cum se știe, la impresionism și subiectivism, fără interpretare justă informațiile nu dobîndesc vibrație, înșiruindu-se tăcute sau chiar deformatate. Demn de semnalat este faptul că și în istoriografia nemarxistă se observă această tendință. Istoricul francez Marrou susține că istoria înaintează prin noi interpretări, care evidențiază partea pozitivă și negativă a interpretării anterioare. „Tratările succesive — scrie el — ale aceluiași obiect istoric arată cum corectarea unui punct de vedere conduce la un punct de vedere nou, care va fi într-o zi și el, la rîndul său, găsit insuficient“⁹.

În ceea ce privește noutatea ca informație, trebuie făcută din capul locului precizarea că, în cazul predării istoriei, nu orice adaos față de programă și manual constituie o noutate, ci numai atunci cînd la ceea ce este expus în manual se face o corectare, o informare cu aspect nou, care schimbă calitativ teza anterioară.

Dacă în ceea ce privește valoarea științifică a informației nu mai poate fi nici o îndoială, de eficiența și valabilitatea ei fiind cu toții convinși, în ceea ce privește noutatea ca interpretare, cînd se știe că la baza cercetării istorice

⁷ Helmuth Seel, *Zum Prinzip des exemplarischen Lehrens*, rezumat în *Bul. de doc. pedagog.*, 1/1967, p. 89—90.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 115.

⁹ H. Marrou, *Théorie et pratique de l'histoire* în „Revue Historique“, 89 (1965), p. 139, reprodus în „Studii“, 1/1970, p. 120.

stă concepția materialismului istoric, s-ar părea că nu-și mai are locul și că odată interpretat un fenomen de către un istoric marxist este deja rezolvat. Totuși, și în materie de interpretare intervine noutatea, deoarece o nouă optică poate să lumineze mai just unele aspecte ale fenomenului deja interpretat, aceasta demonstrând și mai mult că filozofia marxist-leninistă nu este o dogmă incremenită, ci o călăuză în cercetare. De altfel se știe că în decursul celor 25 de ani de la eliberare, în domeniul interpretării unor fenomene ale istoriei patriei noastre s-au succedat o serie de noi interpretări asupra unor probleme de bază, ca, de pildă: periodizarea istoriei, definirea caracterului participării României la primul război mondial etc.

Iar în ceea ce privește interpretarea, după părerea noastră, spiritul inovator al catedrei încă îi mai poate găsi loc și se poate depăși închistarea căreia, involuntar, îi mai dăm tribut. Iată, de exemplu, interpretarea în ansamblu a predării istoriei antice universale: combatem în teorie determinismul geografic și totuși în practică îi cădem victimă când, fără să respectăm principiul sincronic — diacronic în explicarea faptelor antichității, predăm tot pe arii geografice: *Orientul, Grecia, Roma*, ca și în istoriografia nemarxistă. De asemenea, temindu-ne să nu cădem sub influența determinismului geografic am scos din toate manualele de istoria patriei o lecție introductivă, absolut necesară, intitulată: *Țara și locuitorii*, dar tratăm aceste condiții naturale când e vorba de Egipt, Mesopotamia, Arabia sau alte țări.

Adeptii ai materialismului istoric predăm, în general, după următoarea schemă: bază economică (forțe și relații de producție), starea politică și cultura (suprastructura), căzind de cele mai multe ori într-un șablonism care, urmărit cu strictete, face să se piardă legăturile dialectice dintre aceste secțiuni și ne face adesea să arătăm că, chiar la unele schimbări secundare, de ordin cantitativ al forțelor de producție, corespund modificări în alcătuirile sociale și politice. Absolutizăm în mod greșit trecerea de la o orînduire la alta numai prin forma superioară a luptei de clasă, revoluția, când, de pildă, trecerea de la o orînduire la alta în unele țări s-a făcut și în urma unui război: în Țările de Jos, în America de Nord și Sud etc. Tot în legătură cu această problemă a trecerii de la o orînduire la alta, preluînd în mod eronat teoria preponderenței factorului intern față de cel extern și a clasei care este purtătoarea noului, explicăm trecerea de la orînduirea sclavagistă la cea feudală prin răscoalele sclavilor mai întii și atacurile popoarelor migratoare în al doilea rînd, când se știe că sclavii nu mai constituiau un element de progres pentru că numărul lor scăzuse, după cum afirmă chiar Engels, și că important în trecerea la orînduirea feudală este infuzia noului pe care o aduc popoarele zise „barbare“.

3. Ce noutăți științifice considerăm că trebuie introduse în predarea istoriei universale

A. Probleme intrate în circuitul științific, dar neincluse în manuale.

Noutățile științifice, pe care le considerăm necesare a fi incluse în programele și manualele de istorie universală și care nu mai pot fi eludate, mai

ales că în știința istorică de peste hotare și-au găsit locul cuvenit, iar ambianța creată de massmedia pe unele le-a făcut deja cunoscute și elevilor, ar putea fi, după părerea noastră, următoarele:

a) istoria antică:

— problema orînduirii tributare ca fază intermediară între orînduirea comunei primitive și orînduirea sclavagistă. Cînd se explică organizarea social-economică în Egipt și se arată că datorită muncii în comun pentru îngrijirea irigațiilor, aici s-a menținut obștea sătească a oamenilor liberi, producția socială bazîndu-se pe această formă de muncă, iar despotul era considerat ca stăpîn al întregului pămînt, se poate concluziona că această organizare poartă numele de *mod de producție orientală*, mod de producție care, constatat și la alte popoare din Europa, Africa și America, a fost denumit recent *orînduire tributară*¹⁰, intrucît obștea avea obligații în produse față de stăpînul de pămînt.

— prezentarea culturilor neolitice nu trebuie să se rezume numai la citeva localizări europene, ci să se menționeze și datele legate de centrele de la *Ierihon*, *Mohendjo-Daro* din Asia, precum și culturile *maya* și *olmec* din America, chiar dacă acestea din urmă nu corespund cronologic cu cele din Asia, pentru a se vedea unitatea în diversitate a neoliticului;

— după lecțiile privind istoria țărilor „semilunei roditoare (Siria, Fenicia, Palestina), pentru completarea istoriei civilizației Orientului Apropiat, este necesar să fie introdusă o lecție despre *lumea hitiților*;

— după capitolul privind Grecia antică și pentru a fi înțelese unele probleme legate de istoria politică a statului roman, trebuie introdusă o lecție privind civilizațiile europene (celtică, celtiberică, germană, tracă, iliră), subliniind că popoarele protoeuropene sînt creatoarele unor civilizații originale și că acestea nu sînt rezultatul unei iradierii mediteraneene;

— consider, de asemenea, că este posibil ca atunci cînd se expune istoria Imperiului roman, în perioada de mărire ca și în cea de criză, să se compare cu situația asemănătoare din Asia, unde se formase puternicul *stat al parților*, ce se considera urmaș al imperiului lui Darius și Alexandru cel Mare, *imperiul kușanilor* din India și *imperiul chinez*. Toate aceste patru imperii au încercat să stabilească, în sfera lor geografică și politică, o stăpînire cu aspirații universale¹¹.

b) istoria modernă și contemporană

Deși și aici sînt foarte multe probleme de expus, totuși își pot găsi locul și următoarele:

¹⁰ Vezi *Prefața* la ediția în lb. română a lucrării lui V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, Buc., 1966, semnată de acad. E. Condurachi, p. 17.

¹¹ Vezi și M. R o u c h e, *Les empires universels*, Paris, 1968.

— războiul de eliberare al coloniilor spaniole și portugheze și formarea statelor unite din America Latină (doctrina Monroe);

— istoria interbelică a țărilor capitaliste trebuie îmbogățită cu mai multe date despre *Italia* (instaurarea fascismului în 1922), *Germania* (planurile de reparații Daves-Young), *Statele Unite* (New-Deal american) etc.

Includerea acestor teme și probleme se poate rezolva prin reducerea volumului altor lecții mai puțin importante și prin integrarea, în mod dialectic, a lecțiilor de istoria patriei, în lecțiile de istorie universală. Menționez că toate problemele enunțate pînă aici au fost incluse în lecțiile mele de la catedră și am constatat că pot fi însușite de către elevi.

B. Noutăți științifice care corectează anumite teze

În cele ce urmează voi arăta ce noutăți științifice mai deosebite și ilustrative consider că trebuie introduse la lecțiile de istorie și pe care le-am experimentat cu bune rezultate.

a) istoria antică

La invazia hicsosilor în Egipt, după teza justă a istoricului american Van Seters John, am precizat că infiltrarea lor s-a produs treptat, încă înainte de 1700 î.e.n., nu în mod catastrofic, ci chiar cu consimțămîntul păturilor înstărite din nord ¹².

La migrația elenică am adăugat că, în prezent, teoria „valorilor succesive“ este pusă în discuție și că prezența triburilor grecești în Balcani ar fi și mai veche decît anul 2000 î.e.n.¹³

În problema controversată a originii etrușcilor am adoptat, deși ar putea să fie acuzată de subiectivism, teoria istoricului italian Mansuelli, potrivit căreia civilizația etruscă este produsul elementelor de cultură locală, moștenite în parte și de la cultura vilanoviană, dar și a influențelor externe atît mediteraneene (orientale și grecești) cît și a celor continentale ¹⁴.

b) istoria evului mediu

Invazia arabă am explicat-o ca o pătrundere favorizată și de elementele meridionale (africane și europene) și nu ca ceva catastrofic, potrivit tezei juste a istoricului Chavardès Maurice ¹⁵.

¹² John Van Seters, *The Hyksos. A new investigation*, New York, 1966.

¹³ Jean Defradas, *Literatura elină*, trad. de A. Piatkovski, p. 10, nota 1.

¹⁴ G. Mansuelli, *Les civilisations de l'Europe ancienne*, Paris, 1967.

¹⁵ Maurice Chavardès, *Histoire de l'Espagne*, Paris, 1967.

Potrivit tezelor Congresului istoricilor din R.D.G. din octombrie 1968 am apreciat că: doctrina calvinistă, prin tendințele de organizare republicană a bisericii, poate fi considerată cea mai nouă formă de revoluție burgheză timpurie; că reforma religioasă din Anglia (și după ea și cea din Suedia), fiind înfăptuite de monarhi, pot fi socotite forme timpurii ale unor revoluții de sus în jos; că războiul țărănesc și reforma religioasă din Germania pot fi considerate ca revoluție burgheză timpurie¹⁶.

Extinderea războiului de 30 de ani și în partea răsăriteană (ex. participarea Transilvaniei) și contribuția economică a statelor din această parte a Europei fac să fie înlăturată teza decadenței orașelor din Europa centrală și răsăriteană după descoperirile geografice, așa cum se credea pînă în prezent¹⁷.

c) istoria modernă

Absolutismul monarhic și forma sa specifică — absolutismul luminat — a fost prezentat ca un pas înainte pe calea consolidării statelor naționale și nu numai cu latura sa negativă, potrivit tezei susținute de istoricul german Hubasch Walter¹⁸.

4. Istoria României și informația științifică

Pentru istoria României nu voi aborda problema noutății științifice deoarece, după cum este cunoscut, recent au apărut cele două sinteze de istoria României: *Compendiu* sub redacția lui Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu și Ștefan Pascu, precum și *Istoria poporului român* sub redacția acad. A. Oțetea. Ambele sinteze, după cum precizează autorii în prefețe, au folosit și prelucrat informația științifică la zi. În plus, *Compendiu* are foarte prețioasele capitole intitulate: Probleme, izvoare și bibliografie, care orientează pe profesori în unele chestiuni controversate ale istoriei patriei noastre.

Și totuși rămân încă multe probleme nerezolvate din istoria patriei noastre, care trebuie să fie înfățișate elevilor, deoarece, așa cum am arătat și la început, trezesc curiozitatea, pasiunea de cercetare și ajută la cunoașterea întregului arsenal al luptei de opinii. Iată în mod selectiv câteva din acestea:

1. Se știe că nici pînă astăzi nu s-a căzut de acord în precizarea pe hartă a unor localități istorice, ca: *Malva*, *Posada*, *Rovine*, *Vicina* și altele, cercetarea istorică neajungînd la concluzii definitive¹⁹. Personal am adoptat pentru aceste localități aserțiunea potrivit căreia *Malva* este identică cu *Romula* (teza D. Tudor), *Posada* în depresiunea Loviștei, *Rovine* pe Argeș, *Vicina* în

¹⁶ Rezumate în „Rev. de ref. și recenzii”, seria Ist. etn., 5/1969.

¹⁷ Vezi *Herbert Langer*, *Neue Forschungen zur Geschichte des 30 jährigen Krieges*, în Rev. de ref. și recenzii, seria Ist. etn. 4/1969.

¹⁸ *Walter Hubasch*, *Das Zeitalter des Absolutismus*, Braunschweig, 1965.

¹⁹ vezi și C. C. Giurescu, *Căutînd pe hartă Posada, Rovine, Vicina*, în „Magazin istoric”, nr. 1/1971, p. 52—57.

apropiere de Măcin, dar am prezentat și teoriile istoricilor care diferă de această părere.

2. Pe *agatiși* i-am considerat traci, pentru că din descrierea lui Herodot se aseamănă cu tracii de la sud de Dunăre și nu cimerieni, cum sînt considerați, în alternativă „traci sau cimerieni“ (*Ist. pop. român*, p. 32) și nici într-un caz „o ramură a sciților“ (*Compendiu*, p. 28).

3. Nucleul statului dac începător din timpul lui Burebista, fără a face un compromis științific, l-am plasat și în arcu carpatic cînd pericolul din partea germanilor era la orizont (*Compendiu*, p. 59), dar și extracarpatic, în cîmpia Dunării (*Ist. pop. român*, p. 48) cînd pericolul roman se apropia de Dunăre. De altfel cred că și în antichitate ca și în evul mediu românesc exista obiceiul capitalelor sau reședințelor itinerante.

4. Am împărtășit punctul de vedere al lui Radu Vulpe în ceea ce privește greutatea luptelor dintre romani și daci în Dobrogea în iarna anului 101—102 (*Ist. pop. rom.*, p. 63), fără să minimalizăm importanța rezistenței dace din Banat (*Compendiu*, p. 55—56).

5. În problema provenienței tezaurului de la Pietroasa de la vizigoți (*Istoria poporului român*, p. 99) sau de la ostrogoți (*Compendiu*, p. 93) am adoptat teza susținută de K. Horedt, potrivit căreia tezaurul aparține unui trib ostrogotic, deci, secolului al V-lea, și nu secolului al IV-lea, cum se susține pînă de curînd. Dar am precizat că ambele ramuri făceau parte din același neam (goți), astfel că este o chestiune de detaliu nesemnificativ.

6. De asemenea nu sînt precizări în ceea ce privește cultura Dridu: este românească cum se susține în *Istoria poporului român*, p. 108, sau slavă cum se afirmă în *Compendiu*, p. 106? În această problemă, arheologia românească prefeudală va trebui să spună, în mod argumentat, care este situația.

7. Nici problema cavalerilor ioaniți nu este suficient de clară. S-au așezat și au luat în posesiune dania făcută sau nu? În lecțiile mele am arătat că pînă în prezent nu se știe în mod sigur dacă s-au așezat în părțile Olteniei, dar că în mod sigur donația li s-a acordat prin diplomă și aceasta, ca izvor istoric, are importanța ei pentru secolul al XIII-lea.

8. De asemenea se poate pune întrebarea: monopolul turcesc asupra comerțului nostru era atît de apăsător încît nu se putea dezvolta sub nici o formă economia țărilor române sau trebuie atenuate unele aprecieri? Cred că în problema aceasta trebuie să ne însușim ceea ce afirmă N. Iorga în prefața la colecția de doc. *Hurmuzachi*, X, Buc., 1897, p. XVI—XX. „Monopolul turcesc — scrie N. Iorga — a existat fără indoială, numai că extensiunea lui era mult mai retorică dacă se poate spune astfel. Poarta nu cerea tot, ci anumite categorii de producție și mai mult decît atît anumite categorii de produse alimentare“. N. Iorga precizează că oile erau aproape monopolizate, cum rezultă în mod veridic și din documente; porcii, vitele cornute, păsările, vinatul nu; grînele erau monopolizate, dar legumele, porumbul, din secolul al XVII-lea, care s-a consumat numai intern, însă nu; complet oprite pentru export erau grînele, căci *chiler* înseamnă *grînar*, dar înainte de Nicolae Mavrocordat prohibiția n-a existat; ca dovadă tratatul din 1588 al Moldovei cu Anglia. N. Iorga conchide: „chiar dacă era prohibit griul, totuși la noi agricultura nu era pe primul plan, ci creșterea vitelor“.

9. Problema obligațiilor de clacă ale țăranilor, prevăzute de Regulamentul Organic, trebuie revizuită²⁰, deoarece, așa cum afirmă V. Maciu, teza lui N. Bălcescu, este „intemeiată pe texte juridice și pe impresii de contemporan“²¹.

O revedere a textului Regulamentului Organic și un calcul al suprafețelor de muncit ne dă cu totul alt rezultat. Astfel, Regulamentul obliga pe țăran să are la loc spart 8 prăjini, iar în țelină 5 prăjini. Se știe că 24 prăjini făceau, în acel timp, un pogon sau 1/2 ha. Chiar dacă țăranii aveau unelte destul de primitive și chiar dacă se ajutau cite doi cu 4 boi, deci trebuiau să are 16 prăjini în loc de 8, cum arată Regulamentul, pentru ambele gospodării și tot o puteau realiza în mai puțin de o zi. Cu mijloace mai bune, un țăran, având un plug cu 2 boi, poate ara pe zi pînă la 24 prăjini, adică un pogon și chiar mai mult. De asemenea și în ceea ce privește grăpatul se putea grăpa pînă la 3 pogoane, adică 72 de prăjini, nu numai 16 cit fixa Regulamentul.

Iată, deci, citeva probleme din istoria patriei, care sînt încă în discuție și precizez că ele pot fi integrate în lecțiile de istorie, așa cum experiența mea a dovedit-o.

5. Modul de lucru

În ceea ce privește modalitățile de ținere la curent cu noutățile științifice, tot din experiență personală pot indica următoarele:

a) avînd ca bază de lucru manualele școlare, profesorul poate intercala fișa cu noutatea științifică sau noua interpretare a problemei la tema respectivă; dacă informația este succintă și este vorba numai de o corectare, aceasta se poate face direct pe lucrare;

b) o altă metodă pentru ținerea evidenței bibliografiei recente este și aceea, recomandată de prof. C. C. Giurescu și folosită de dînsul pentru lucrările proprii. Ea constă în aceea de a avea principalul instrument de lucru cu foi albe intercalate între paginile tipărite și pe care se pot adăuga treptat noutățile apărute. În lipsa unui asemenea text ne putem însă folosi de prima metodă arătată.

c) În sfîrșit, corectările și îndreptările din istoria universală și cea a patriei pot fi semnalate într-o rubrică, ce se va publica în revista Societății noastre și care va fi intitulată: *Addenda et corrigenda*.

* * *

Din cele expuse s-a putut vedea modalitatea ținerii la curent a profesorului de istorie cu noutatea științifică și felul cum poate fi ea integrată la lecția de istorie. Neîndoielnic că problema înfățișată nu poate fi considerată epuizată, că exemplele prezentate n-au fost decît selective, și nu exhaustive, că modalitățile pot fi privite și din alte puncte de vedere. Aceasta depinde de autorul lecției respective care, după cum se știe, reprezintă o creație personală și este, așa cum s-a apreciat destul de plastic, „cartea“ nescrisă a profesorului de la catedră.

²⁰ Vezi I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a sec. XIX*, Buc., Edit. Academiei, 1969.

²¹ Vezi recenziia asupra lucrării sus menționate a lui I. Corfus, în *Studii*, 6/1970, p. 1241.

MATERIALE ȘI CONCLUZII REFERITOARE LA ISTORIA ROMÂNIEI

Formarea națiunii române. Dezvoltarea culturii naționale pînă la 1848¹

LOUIS ROMAN

Mișcările naționale — fenomen social-politic de mare amploare și importante consecințe — apar într-o anumită perioadă istorică și au o precisă determinare: „În întreaga lume, epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că, pentru o victorie deplină a producției de mărfuri, este necesar ca burghezia să cucerească piața internă, ca teritoriile cu populații care vorbesc aceeași limbă să se închege ca state și să fie înlăturate, totodată, orice piedici care se opun dezvoltării acestei limbi și încetățenirii ei în literatură“².

Formarea națiunii și desfășurarea vieții naționale constituie un proces necesar, cu adînci urmări asupra dezvoltării societății: „Istoria arată... că apariția națiunii ca formă de comunitate umană și dezvoltarea vieții naționale a popoarelor este un proces social legic, o etapă necesară și obligatorie în evoluția tuturor popoarelor. Formată în condițiile istorice ale societății capitaliste, națiunea a exercitat de la început o puternică înrîurire asupra progresului economic și social, asupra mersului înainte al popoarelor“³.

Perioada crizei de sistem a formațiunii sociale feudale în țările române — perioadă cuprinsă între ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și 1864, cînd relațiile de producție capitaliste devin dominante și în agricultură — include, printre fenomenele sale cele mai de seamă, și pe acela al formării națiunii române. În 1848—1864 s-a terminat procesul închegării ei, iar cucerirea independenței României (1877) și încheierea procesului de formare a statului național român (1918) au constituit etape ale întăririi națiunii⁴.

Formarea ei s-a desfășurat în condiții complexe, determinate de existența dominației străine asupra pămînturilor românești și de cuprinderea acestora între granițele mai multor state. „Țara Românească, Moldova, Transilvania s-au aflat veacuri de-a rîndul sub stăpînirea străină. Întreaga această perioadă

¹ Prezentăm fragmente de materiale și importante concluzii științifice, utilizabile în această lecție.

² V. I. L e n i n, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 25, Buc., Edit. politică, 1964, p. 280.

³ N. C e a u ș e s c u, *P.C.R. — continuatorul al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România...* — 7 mai 1966, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, I, Buc., Edit. politică, 1968, p. 395.

⁴ V. M a c i u, Ș t. P a s c u, *Formarea națiunii române*, în „*Revista învățămîntului superior*“, VIII, 8, 1966, p. 26.

se caracterizează prin jefuirea bogățiilor țării, ruinarea economiei, distrugerea a nenumărate bunuri materiale și spirituale. Toate acestea au frînat pentru multă vreme forțele de producție, dezvoltarea socială și națională, au făcut ca România să rămână în urma altor țări cu peste o sută de ani. Dar dominația străină nu a reușit să înăbușe setea de libertate a poporului, să stingă puternica sa dorință de unitate. Greutățile și suferințele nu făceau decît să aprindă și mai puternic flacăra luptei pentru încheierea națiunii, să întărească sentimentul patriotismului, al demnității naționale⁵.

Aspectele cele mai de seamă ale procesului formării și dezvoltării culturii românești de tip nou la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea sînt următoarele: 1) declinul influenței culturii grecești în Principate; 2) apropierea tot mai accentuată a manifestărilor culturale din cele trei țări române, ceea ce arată că-i pe cale a se desăvirși o cultură română unitară; 3) asimilarea a ceea ce-i mai prețios din cultura burgheză europeană, progresul cultural desfășurîndu-se în bună măsură sub semnul luminismului, dar — în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea — societatea din țările române intră în contact și cu socialismul utopic (în gîndirea socială), cu diferite forme ale liberalismului burghez (în viața economică și politică) și cu romantismul (în literatură și artă). Cultura română, reflectînd interesele vitale ale societății în faza de dezvoltare dată, valorează prin originalitatea ei. Contactele cu noua cultură europeană i-au înlesnit găsirea drumului propriu și i-au sugerat mijloacele de expresie, oamenii de cultură înaintați din țările române străduindu-se nu numai a aplica ideile progresiste — de circulație în epocă — la realitățile noastre, dar și a-și aduce o contribuție originală la dezvoltarea lor. Astfel, atît în Principate, cît și în Transilvania, ideologia națională — reflectînd interesele de clasă ale păturilor progresiste din societatea românească, aflată în trecere de la feudalism la capitalism — se încheagă treptat, putînd fi înțeleasă numai în cadrul culturii burgheze europene și al efortului burgheziei din țările române de a-și constitui cultura sa pe baze naționale⁶.

Pe fondul existenței unei destul de însemnate pături a sărăcimii orașelor (lucrători în manufacturi, calfe, meșteșugari săraci etc.), în condițiile începerii procesului de formare a proletariatului, apare un curent de idei socialist-utopist (exponentul lui principal fiind Teodor Diamant, dar avînd adepți și pe I. E. Rădulescu, F. Bolyai și alți tineri intelectuali), de mai mare atenție bucurîndu-se ideile lui Ch. Fourier, al cărui sistem — unde munca agricolă juca un rol însemnat — se potrivea în mai mare măsură realităților social-economice din țările române⁷.

⁵ N. Ceaușescu, *op. cit.*, p. 396.

⁶ Al. Elian ș.c., în *Istoria României*, III, Buc., Edit. Academiei, 1964, p. 1038—1043. Pentru ideile luminismului românesc, vezi: *ibid.*, p. 1039—1041; Al. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700—1821)*, Buc., E.P.L., 1968, p. 359—363 (cu trimiteri la lucrări recente). Vezi, de asemenea, V. Maciu, *Ideologia luptei pentru Unirea Principatelor Române*, în „Analele Universității București”, Istorie, XVIII, 1, 1969, p. 19—31 (p. 1—13).

⁷ *Prefață la Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România (1821—1878)*, Buc., Edit. politică, 1971 (Inst. de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.), p. 11—17. Vezi și numeroasele izvoare inserate în culegere.

De cel mai mare interes în cultura românească, mai ales în deceniile IV și V ale secolului al XIX-lea, sînt ideile lichidării feudalismului, ale eliberării și unității naționale, idei care anunțau principalele sarcini ale revoluției din 1848.

N. Bălcescu — într-o lucrare ce constituia prima abordare științifică a problemelor formațiunii feudale pe teritoriul țării noastre — aprecia drept o „monstruoasă sîcîlă ca o țară întreagă să robească la vreo cițiva particulari“, fenomen cu urmări adînc negative asupra dezvoltării țării: „Căci vai de acele nații, unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor! Ele pier“⁸.

În dezvoltarea conștiinței naționale românești, un merit însemnat revine Școlii ardelenе, care: 1) a creat, în elementele ei principale, ideologia mișcării naționale românești în lupta împotriva tezelor imigraționiste (Fr. J. Sulzer, I. C. Eder, J. Chr. Engel); 2) a unit ideile unității de neam (M. Costin, C. Cantacuzino stolnicul, D. Cantemir) cu ideologia antifeudală a burgheziei (exprimată cu prudență); 3) a militat pentru ridicarea poporului român.⁹ Gîndirea socială a Școlii ardelenе are însă și anumite limite: respingerea mijloacelor revoluționare pentru dobîndirea de drepturi politice și pentru îmbunătățirea situației economice și sociale¹⁰.

În cele două decenii premergătoare revoluției din 1848, ideile eliberării și unității naționale sînt preluate de o nouă generație de patrioți din țările române, cei mai străluciți reprezentanți ai cărora — înlăturînd ignorarea maselor populare, specifică primei generații a Școlii ardelenе — dau o justă apreciere rolului maselor populare în istorie și se străduiesc să le antreneze în mișcarea de emancipare socială și națională:¹¹ „Pînă acum, toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvelor și fără care stăpînitorii n-ar fi nimic“¹².

Viitorii lideri ai revoluției din țările române exprimă cu claritate (și fundamentează) necesitatea unității naționale românești: „...începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfășiat, driturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne

⁸ N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebire timpuri (1846)*, în *Opere*, I, Edit. Academiei, 1953, p. 139, 144. Conținutul programelor agrare din Țara Românească (al grupului condus de I. Cămpineanu în 1838—1839, al mișcării din 1840 și al patrioților de la 1848) la G. Z a n e, *Sur quelques thèses de la littérature économique roumaine de l'époque 1840—1846 concernant le problème agraire*, în „Revue roumaine des sciences sociales“, S. sci. écon., 10, 2, 1966, p. 178—179 (și n. 16).

⁹ V. M a c i u, Ș t. P a s c u, *op. cit.*, p. 17.

¹⁰ A l. E l i a n ș c., *op. cit.*, p. 1097.

¹¹ *Istoria poporului român* (sub red. acad. A. O ț e t e a), Buc., Edit. științifică, 1970, p. 245.

¹² M. K o g ă l n i c e a n u, *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noembrie 1843*, în *Opere*, I, ed. A. O ț e t e a, Buc., Fundația pentru lit. și artă, 1946, p. 648. Aceeași idee și la N. Bălcescu, *Prospect la „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845) și Cuvînt preliminar despre ispoarele istoriei românilor (1845)*, în *Opere*, I, p. 53, 59.

apărăm dreptățile... Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește...¹³; „*Unire națională* este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă... Unirea și unimea națională sint bunuri mari, importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decit voința tare de a fi și a rămânea un singur popor... Fie ca năzuința aceasta a celor mai deștepte popoare să dea pildă bună și bine înțeleasă unui popor care prea îndelungat zăcu în apatie și într-o fatală nemișcare...¹⁴; „...Unirea tuturor românilor într-un stat politic... singură trebuie să fie ținta politică a românilor de astăzi.“¹⁵

Din plan spiritual, ideile trec în practică și se materializează în acțiuni politice și culturale. Partida națională, alcătuită în Țara Românească în jurul lui I. Câmpineanu, declara a fi de a sa datorie „dă a mintui suverinitatea română, dă a întoarce¹⁶ o patrie slobodă și independentă către toate mădulările¹⁷ răspândite ale neamului lor...“; semnatarii declarației se adresau românilor din celelalte teritorii cu chemarea de „a-i agiuta, a să însoți la al lor cuget și a face împreună cu ei unul și singur norod obləduit dă către unul și acelaș șef și stăpinit dă aceleași legi“; problemele ce frământau societatea românească se puteau rezolva printr-o acțiune hotărîtă: „Luind în băgare de seamă, dăosebit dă aceasta că, cind desființarea statului este neapărată, cind fiecare zi dăscoperă prăpădenii noă, cind trebuința este strașnică, cetățenii nu mai sint datori a respecta legile așăzate, ci că împotrivă au datorie sfintă dă a lua inițiativa, dă a să apăra împotriva tiranii, dă a izbăvi patria, căci izbăvirea norodului este cea dintia lege“¹⁸.

Istoria lui P. Maior, ce apăruse în prima ediție la Buda în 1812, este „pretipărită“ cu cheltuiala moldoveanului Iordache Mălinescu;¹⁹ el trimite 100 de exemplare ale cărții lui G. Barițiu pentru a fi distribuite ca premii școlărilor din Transilvania și Banat, precum și pentru a fi remise bibliotecilor publice românești de acolo.²⁰ Întrucît apariția „Propășirii“ fusese interzisă în Moldova, I. Ghica propune reluarea ei la București, cu care lucru M. Kogălniceanu și V. Alecsandri se declară de acord, sugerind adăugarea, în calitate de coredactori, a lui Gr. Alexandrescu și N. Bălcescu,²¹

Gazetele și revistele vehiculează ideile înaintate ale vremii, contribuind în mare măsură la dezvoltarea conștiinței naționale și a acțiunii unite a românilor de pretutindeni.

¹³ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 640, 647—648.

¹⁴ G. Barițiu, *Naționalitate (1844)*, în *Scrieri social-politice*. Studiu și antologie de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. E. M. Marica, Buc., Edit. politică, 1962, p. 85—86.

¹⁵ N. Bălcescu, *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595 (1847)*, în *Opere*, I, p. 215.

¹⁶ a restitui

¹⁷ membrii

¹⁸ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Buc., Edit. Academiei, 1967, p. 216—217, Nr. 4 (Buc., 1/13 noiembrie 1838. *Act de unire și independență*).

¹⁹ P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia...*, Buda, 1834.

²⁰ C. Bodea, *op. cit.*, p. 254, Nr. 28 (Văleni, 15/27 februarie 1844. I. Mălinescu c. G. Barițiu).

²¹ *Ibidem*, p. 263, Nr. 33 (<Iași, 5/17 ianuarie 1845>. M. Kogălniceanu c. I. Ghica).

Cel dintii periodic este „Cour<r>ier de Moldavie“, apărut în câteva numere la Iași, în 1790, în limba franceză, ca organ de informare al armatei ruse asupra evenimentelor militare în curs, dar este greu de fondat ideea că ar fi un premergător al presei în limba patriei. Incercările repetate din anii 1789—1817 de a scoate periodice — în limba română, la Sibiu, Viena, Buda sau Lvov — rămân infructuoase datorită împotrivirii autorităților, precum și altor greutăți (s-au editat, poate, cite un număr — în 1791 la Sibiu și în 1794 la Viena —, dar ele n-au fost încă găsite). În 1820, la Cernăuți, Teodor Racoce publică totuși „Chrestomaticu românesc“; în 1821, la Buda, brașoveanul Zaharia Carcalechi începe a edita „Biblioteca românească“ (apărută în 1821, 1829—1830 și 1834); în 1827, la Leipzig, apar câteva numere ale gazetei lunare „Fama Lipschii pentru Dația“, redactată de C. Roset „din Val<ahia>“ și A. I. Lascar „din Mold<avia>“. Presa românească modernă începe însă de-abia cu „Curierul românesc“ (editat de I. E. Rădulescu, București, 1829—1848, 1859) și suplimentul său „Curier de ambe sexele“ (1836—1847); „Albina românească“ (editată de Gh. Asachi, Iași, 1829—1850; continuată apoi de „Gazeta de Moldavia“) și suplimentul său „Alăuta românească“ (1837—1838); „Gazeta de Transilvania“ (editată de G. Barițiu la Brașov, începînd din 1838; a apărut pînă în 1945) și suplimentul său „Foaie pentru minte, inima și literatura“ (1838—1865, 1944). În aceeași perioadă, în Transilvania și Banat, apar periodice în limbile maghiară și germană, dintre care sînt de menționat: „Siebenbürger Zeitung“ (Sibiu, 1784—1862; din 1788: „Der Kriegsbote“; din 1792: „Der Siebenbürger Bote“; din 1863 se unește cu „Hermannstädter Zeitung“; are diferite suplimente), organ al patriciatului săsesc; „Siebenbürger Wochenblatt“, organ al meseriașilor și comercianților sași progresiști; „Erdélyi Muzéum“ (Pesta-Cluj, 1814—1818; apariția reluată mai tirziu la Cluj), prime revistă științifică maghiară din Transilvania; „Erdélyi Híradó“ (1827—1848).²²

Dacă, pînă pe la 1830, marea majoritate a lucrărilor tipărite în românește aveau un caracter religios, situația este cu totul alta în deceniile ce urmează. Cele 75 de gazete și reviste românești, ce-au apărut în perioada 1829—1850, cuprind: circa 12.540 titluri referitoare la științe și probleme sociale (drept, administrație, armată, asistență socială, învățămînt, demografie etc.); 2060 cu privire la științele naturii, tehnică, agricultură și medicină; 1900 referitoare la studiile și operele literare; 1790 privitoare la istoria bisericii (care însă îmbracă adeseori, mai ales în Transilvania, diferite aspecte politice) și numai 131 titluri cu privire la literatura teologică propriu-zisă.²³

²² Datele referitoare la periodicele mai sus-amintite, precum și cele privitoare la „Magazin istoric pentru“ Dacia și „Foaia duminicii“ pomenite mai departe, au fost extrase din: *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, I. (1820—1906). Descriere bibliografică de N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, Buc.-Leipzig-Viena, 1913; II. (1907—1918 și supliment 1790—1906). Descriere bibliografică de G. Baiculescu, ș.c., Buc., Edit. Academiei, 1969; E. Dunăreanu, M. Avram, *Presa sibiiană în limba germană (1778—1970)*, Sibiu, 1971 (Bibl. „Astra“), p. 50—52 (Nr. 147, 149); Al. Elian ș.c., *op. cit.*, p. 1067—1073, 1102; I. Lupu, N. Camariano O. Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, Intocmită de..., I/1, Buc., Edit. Academiei, 1966, p. VII, XV—XIX. Cîteva detalii au fost stabilite prin investigații proprii.

²³ I. Lupu ș.c., *op. cit.*, p. VII.

Procesul evoluării și diversificării preocupărilor vieții publice românești și al laicizării culturii se reliefează astfel foarte clar.

Printre primele periodice românești, un loc aparte revine „Gazetei de Transilvania“, ca urmare a publicării insistente de știri asupra românilor de pretutindeni, a asigurării colaborării celor mai ilustre condeie de pe ambele versante carpatice, a largii difuzări a foii. Ea „se ridică... la însemnătatea de întâiul organ pan-romănesc, întâia gazetă cuprinzând informațiuni despre toți românii în acest spirit al culturii românești unice“²⁴. „Meritele gazetei²⁵ pentru cultura e²⁶ desceptarea națională nemine nu e în stare a le potè descriere după cuvenință. Redactorele Barițiu cu multă înțelepciune-și sciù alegere de scamnul redapțiunei Brașeul, ai cărui locuitori români în tota Dacia superioare²⁷ sunt cei mai culți, cei mai zeloși, cei mai avuți, portatorii negoțului orientale. Singur între atari români și într-una urbe română de așa pusețiune potea se se facă gazeta scola politica e literaria a tota Dacia.“²⁸

Dintre negustorii români broșoveni ce-au sprijinit acțiunea de dezvoltare a culturii naționale este de amintit foarte bogatul Rudolf Orghidan, care a susținut materialicește publicarea lucrării <D. Leca>, *Gramatică românească și nemțească pentru tinerimea națională...*, I—II, Brașov, 1838—1839 și editarea traducerii lui I. Barac a celor *O mie și una de nopți*; a tipărit pe cheltuiala sa săptăminalul brașovean „Foaea duminicii spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe“, apărut în tot cursul anului 1837; a contribuit, în perioada 1844—1853, cu cite 200 fiorini anual, la ridicarea clădirii școlilor centrale române din Brașov.²⁹

Ideile înaintate ale periodicelor capătă o importanță deosebită prin largă lor răspindire. „Biblioteca românească“ a lui Z. Carcalechi, în 1829, avea în Țara Românească și Moldova 126 abonați, în Banat — 178, în Transilvania și Crișana — 140³⁰. „Magazin istoric pentru Dacia“ (editat de A.T. Laurian și N. Bălcescu, București, 1845—1848; o fascicolă publicată aparte de A.T. Laurian, Viena, 1851) era primit la București de câteva sute de abonați (304 la t. II, 205 la t. V), dar se difuza și în restul Țării Românești (în jud. Romanăți, de exemplu, erau 20 de abonați); în Moldova, primele broșuri au fost ridicate de 65 de abonați; în Transilvania, Banat și Crișana erau în medie 200 de abonamente.³¹

²⁴ N. I o r g a, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria...*, Buc., 1915, p. 109.

²⁵ A. P a p i u - I l a r i a n, *Istoria românilor din Dacia superioare*, I, ed. a II-a, Viena, 1852, p. 217.

²⁶ și

²⁷ Transilvania

²⁸ a întregului teritoriu român.

²⁹ N. I. A n g e l e s c u, *Negustorii de odinioară. Rudolf Orghidan 1797—1862*, Buc., 1930, p. 3—5, 7, 8.

³⁰ A. C o s m a, *Prima revistă literară românească*, în „Orizont“, Timișoara, XXI, 4 (192), 1970, p. 96.

³¹ H. I. N e s t o r e s c u, *Știri inedite privind tipărirea și răspindirea „Magazinului istoric pentru Dacia“ în țările române*, în „Sudii și articole de istorie“, XI, 1968, p. 55, 57—60; C. B o d e a, *op. cit.*, p. 312—313, Nr. 66 (Buc., 24 octombrie/5 noiembrie 1847. A.T. Laurian c. Gh. Magheru).

Ideile patrioților români, de-o pregnantă justete, sînt susținute cu energie de mințile cele mai luminate din rîndurile naționalităților conlocuitoare. În 1830, János Pálffy, calfă de croitor, maghiar din Transilvania, arată țaranilor români din Banat necesitatea unirii Țării Românești, Moldovei, Ardealului, Banatului într-un stat puternic, cu un domn român³². Cînd, în 1842, se prezintă dietei transilvănene un proiect de lege — care declară limba maghiară ca limbă oficială (obligatorie în redactarea legilor, în administrație, învățămînt, matricolele și corespondența oficială religioasă), afară de biserica sasească (ce-și păstra vechile drepturi bisericești și școlare) celelalte biserici fiind obligate să introducă limba maghiară peste zece ani — împotrivirea este puternică nu numai în rîndurile românilor; ³³ gînditorul și luptătorul democrat sas St. L. Roth publică și el o broșură, în care afirmă: „Nu văd nevoia de a se impune o limbă oficială a țării. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu este nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română! Oricît ne-am suci și ne-am învîrti noi, națiunile reprezentate în dietă, nu putem schimba nimic. Asta este realitatea... De îndată ce se întîlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu cunoaște limba celuilalt, de îndată limba română le slujește ca tîlmaci. Cînd faci o călătorie, cînd te duci la iarmaroc, <constați că> limba română o cunoaște oricine“ ³⁴

Călătorii străini menționează și ei marea răspîndire în societatea românească a idealului unirii și independenței naționale. „Crearea unui mare Ducat al Daciei, care ar reuni cele două principate, mi s-a părut a fi aici... expresia dorinței celei mai generale a acestei țări“ ³⁵. În Țara Românească „ideea reunirii tuturor populațiilor românești sub același sceptru ocupă toate mințile. Această idee este puternic întretinută de către românii din Transilvania, care vin aici pentru a găsi de lucru și a-și valorifica măiestria lor.“ ³⁶ Românii din Transilvania „nutresc speranța de a fi uniți cu frații lor din Moldova și Țara Românească. Ideea unei uniri se popularizează tot mai mult.“ ³⁷

³² I. D. Suciu, *O mărturie maghiară din 1830 despre necesitatea unității românilor*, în „Studii“, 22, 5, 1969, p. 975—976.

³³ Șt. Imreh, în *Istoria României*, III, 1964, p. 1027—1028.

³⁴ St. L. Roth, *Lupta pentru întietate a limbii de stat în Transilvania... (I. germ., 1842)*, în *idem, Viața și opera*. Ediție bilingvă de C. Göllner. Prefață de V. Maciu, Buc., Edit. științifică, 1966, p. 101, 270.

³⁵ Hurmuzaki-Hodos, *Documente privilegiate la istoria românilor*, XVII, Buc., 1913, p. 394, Nr. DXVIII (Buc., 17 mai 1834. Bois le Comte c. Rigny).

³⁶ P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a românilor...*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“ Cluj, 1924—1925, p. 95, Nr. 7 (Buc., 10 decembrie 1838. Woronicz c. A. Czartoryski).

³⁷ F. Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie...*, Paris, 1839. p. 265.

METODOLOGIA CERCETĂRII ISTORICE ȘI METODICE

CRITERIILE DE ALEGERE A UNUI SUBIECT DE LUCRARE ISTORICĂ SAU METODICĂ ȘI CONDIȚIILE DESFĂȘURĂRII CERCETĂRII

AUREL IORDĂNESCU

Marea dezvoltare pe care au luat-o azi în țara noastră cercetările în domeniul istoriei și al metodicii învățămîntului istoric, cercetări pe care Societatea de științe istorice le-a stimulat încă de la întemeierea ei, ridică în chip firesc problema sectoarelor spre care această activitate de cercetare se îndreaptă, ca și pe aceea a valorii rezultatelor obținute, valoare care depinde atât de însemnătatea subiectului ales pentru tratare, de noutatea datelor aduse sau a interpretărilor propuse, cit și de cunoașterea cit mai exhaustivă a bibliografiei problemei și de justa folosire a principiilor metodologice ale cercetării.

De aceea, pornind de la constatarea că unele dintre lucrările trimise Societății spre publicare vădeau anumite lipsuri de ordin metodologic, Consiliului de conducere a hotărît organizarea unei sesiuni metodico-științifice, în care să fie analizate modalitățile de elaborare a lucrărilor științifice și metodice de istorie¹.

În adevăr, între deficiențele constatate la unele din lucrările primite, cele mai frecvente erau:

a) *supraevaluarea subiectului*, evidențiată în eforturile autorului de a găsi o însemnătate pe care conținutul nu o justifica, așa încît ea nu rezulta decît din afirmațiile stăruitor repetate, dar neîntemeiate nici pe izvoare noi, nici pe interpretări deschizătoare de perspective nebănuite pînă atunci;

b) *confuzii* privind economia unui studiu de istorie sau de metodică a istoriei, derivate dintr-o insuficientă cunoaștere a specificului fiecărei specii de lucrări;

c) insuficienta cunoaștere a *bibliografiei anterioare*, fapt ce ducea la abordarea unor probleme care, între timp, își găsiseră fie o soluție definitivă,

¹ Sesiunea a avut loc la București, în zilele de 28—29 decembrie 1970.

fie un nou mod de considerare, superior celui lucrării ulterioare. Această deficiență s-a constatat mai cu deosebire la lucrările de metodică;

d) *redusa pricepere de abordare metodică a subiectului*, conjugată cu insuficiența cunoaștere a principiilor criticii istorice și a modalităților lor de utilizare. De multe ori, lucrarea consta în simpla parafrază în text a izvo- rului, fără nici o preocupare pentru supunerea lui *verificării critice*, spre a i se stabili valoarea doveditoare și limitele între care poate fi folosit;

e) *lipsa de încadrare* a subiectului tratat *în problematica generală*, pentru a putea degaja aspectul de noutate intergitoare pe care îl reprezintă sau de deschizător de perspectivă nouă;

f) greutatea de a pune în valoare *noutatea* pe care lucrarea o cuprinde în sine;

g) insuficiența cunoaștere a *tehnicii de elaborare* și de prezentare a date- lor și concluziilor.

Aceleași lipsuri, adesea mai accentuate, se întilnesc și la lucrările de metodică, unde teme devenite banale, ca rezultat al atacării lor la nesfârșit, își găsesc noi cercetători (aceasta și din pricina necunoașterii literaturii proble- meii), care, însă, repetă, fără folos, cele de mult spuse. Semnificativ este faptul că nici una din lucrările trimise spre publicare nu a atacat *problemele de bază* ale didacticii istoriei, deși este evident că o adevărată metodică științi- fică a istoriei nu va putea fi alcătuită decât numai atunci când aceste probleme vor fi fost cercetate monografic și cu folosirea celei mai stricte metode știin- țifice.

S-ar putea pune întrebarea: oare alcătuitoarii acestor lucrări nu au făcut studii universitare, în decursul cărora să-și fi însușit metoda cercetării știin- țifice? Să nu fim rău înțeleși: nu este vorba de a aduce o învinuire cuiva și mai puțin decât oricui Universității. Pentru că dacă studentul dobândește în Universitate deprinderea lucrului științific, lipsa de continuitate în activi- tatea de cercetare după absolvirea studiilor universitare și, mai ales, procesul de *revizuire a metodelor de investigație*, pe care avântul cercetării istorice l-a provocat, fac ca pregătirea inițială să nu mai fie suficientă pentru abordarea unor probleme, care și prin natura și prin dimensiunile lor cer o pregătire mai circumstanțiată în domeniul *metodologiei cercetării* și al *tehnicii elaborării*. De aici, nevoia unei *atitudini științifice* față de munca de cercetare: simpla bunăvoință nu mai este suficientă.

Vremea lui: „srieți băieți!” — cel puțin în istorie — a trecut de mult. Istoria noastră, în liniile ei mari, este îndeajuns de bine cunoscută. Dar, în interiorul deosebitelor ei compartimente, gradul de elucidare a problemelor și, mai ales, de integrare a rezultatelor cercetării în așa fel încît să dea fiecărui proces un aspect în același timp conturat și diferențiat este foarte deosebit, mergînd de la tabloul luminos, rezultat al îmbinării preciziei detaliului cu ideile generale pînă la recunoașterea deschisă a ignoranței, ca rezultat al insuficienței izvoarelor, trecînd prin cunoașterea limitată și provizorie, care așteaptă brațe noi de lucru pentru a-i lărgi orizontul și adînci conținutul.

De aceea, pentru a umple golurile existente, a elucidata problemele rămase încă nelămurite, a explica nuanțat procesele istorice sau a *intemeia științific*

un procedeu didactic care să contribuie la perfecționarea învățămîntului istoriei, este nevoie de lucrări care să îmbrace un caracter științific indiscutabil, deoarece de stringența științifică, adică de stricta respectare a principiilor metodologice chemate să stea la baza desfășurării cercetării, depinde în cea mai mare măsură valoarea rezultatelor.

Ținînd seama de cele pînă aici spuse, să încercăm a înfățișa *criteriile* care trebuie să prezideze la alegerea unui subiect privind o problemă de istorie sau una de metodică, precum și *condițiile* cărora trebuie să li se conformeze *mersul* cercetării, pentru a răspunde exigențelor concepției științifice contemporane și a asigura temeinicia rezultatelor și a siluțiilor propuse.

Dar mai întii se impun două observații preliminare:

a) orice cercetare, oricît de modestă, își are utilitatea ei;

b) valoarea unei lucrări nu depinde de întinderea ei, ci de justa înțelegere a subiectului abordat, de *rigoarea metodică* cu care acest subiect a fost cercetat și de *noutatea* și *temeinicia* concluziilor pe care le-a desprins. Este bine să avem totdeauna în vedere aceste două principii, pentru a nu cădea victimă unor false impresii și considerente, care leagă valoarea unei cercetări de aspecte străine sau cel puțin exterioare adevăratului spirit științific.

Care sînt, deci, *criteriile după care se alege* subiectele ce formează obiectul cercetării istorice sau de metodică a istoriei?

Ele pot fi împărțite în două categorii: criteriul *subiectiv* și criteriul *obiectiv*.

Criteriul subiectiv este reprezentat prin *preferința personală* pentru un anumit subiect. Mai fiecare dintre noi a părăsit băncile Universității cu nostalgia unui subiect pe care ar fi vrut să-l trateze, dar pe care împrejurări neprielnice l-au împiedicat s-o facă. De aceea, dacă o împrejurare favorabilă ne pune în situația de a începe o cercetare științifică, primul gînd ne duce spre el și ne apucăm cu zel de lucru. Este, fără îndoială, un criteriu care favorizează o cercetare conștiințioasă, ca una ce izvorăște dintr-o pasiune capabilă a susține o cercetare, adesea deosebit de anevoioasă, pînă la ultimele ei limite, firește cu condiția ca pasiunea pentru problema luată în obiectiv să fie sprijinită de pregătirea necesară abordării ei la nivelul cerințelor metodologice în momentul începerii cercetării.

Dar preferința personală se poate îndrepta și spre un *interes nou*, adică pentru un subiect sau o problemă ce s-a impus atenției la un moment dat, fie ca rezultat al unei descoperiri documentare de natură a aduce o contribuție la lămurirea unei probleme, fie ca rezultat al unei *discuții* asupra unei chestiuni cu privire la care părerea interlocutorului era contradictorie, așa încît cel contrariat în părerea pe care o avea simte nevoia unei *intemeieri* a propriei sale păreri, plecînd la o nouă cercetare a întregii chestiuni. Aoeasta a fost, după propria mărturisire a autorului, geneza studiului: *Termeni slavi de plug în daco-română* al prof. P. Cancel.

În fine, criteriul subiectiv poate îmbrăca și forma *curiozității* pentru un subiect cu privire la care cineva nu are nici o idee formată, dar pe care, primind un îndemn, îl studiază pentru a vedea ce reprezintă în realitate acel subiect. Caracteristic în această privință este cazul lui Albert Grenier. Soli-

citată să scrie pentru colecția „L'évolution de l'humanité“ un volum intitulat *Le génie romain*, a început să lucreze din curiozitatea de a vedea ce este geniul roman. De aceea își începe lucrarea cu mărturisirea deschisă că el „ignorează cu desăvîrșire ce este geniul roman“ (p. 1), pentru ca abia la sfîrșitul lucrării (p. 464) să încerce a-l defini, după ce, însă, a desfășurat o cercetare istorică exemplară condusă.

Al doilea aspect, acela al criteriului obiectiv, joacă un rol mult mai însemnat în alegerea unui subiect.

Principalul criteriu obiectiv în alegerea unei teme de tratat este acela *de a umple un gol în literatura de specialitate*. În adevăr, cu tot numărul mare de lucrări ce apar, se face tot mai resimțită nevoia de a fi abordate unele aspecte importante ale dezvoltării istorice, care, cu toată însemnătatea lor, nu și-au găsit încă o tratare corespunzătoare. Avea dreptate istoricul francez S. Charlety, cînd, în 1934, scria în prefața primului volum apărut din colecția „Clio“ că în domeniul istoriei sînt încă „multe șantiere pentru care lipsesc brațele de muncă“. Pentru că și pînă astăzi există o problemă neglijată, aceea legată de cercetări îndelungate și complexe, care necesită intervenția mai multor discipline auxiliare și care, în unele cazuri, se pot termina — și citeodată se termină în chip efectiv — cu un *non liquet!* Or, tocmai temele acestei problemă neglijate sînt cele care necesită o abordare cit mai rapidă și mai stăruitoare. Astfel, în cadrul ei se pot întreprinde: *culegeri de documente pe probleme*; studierea unui *subiect complet netratat* monografic; reluarea unui subiect, ca rezultat al descoperirii de noi izvoare sau alcătuirea unor studii de sinteză, care să reprezinte o punere la punct, pe baza ultimelor cercetări, a stadiului unei probleme. Ce utilă ar fi, de exemplu, o culegere de documente referitoare la situația social-economică a țărănimii din Țara Românească sau din Moldova în secolele XIV—XVI; ce însemnătate ar avea un studiu complet asupra domniei lui Matei Basarab; cit de necesară ar fi o cercetare nouă asupra procesului de formare a statului feudal moldovenesc și cit este de resimțită nevoia unei puneri la punct, în cadrul unui studiu de sinteză, a stadiului de azi a problemei continuității, care să înfățișeze în chip sistematic datele de tot felul care dovedesc în chip neîndoielnic continuitatea!

Dar alături de criteriul principal, mai există și alte criterii obiective de alegere a subiectelor, ca, de exemplu:

— *gradul de eficiență în elucidarea altor probleme*. Sînt probleme-cheie, care, odată rezolvate, luminează alte probleme, ajutînd la rezolvarea lor, cum ar fi: condițiile în care s-a desfășurat cucerirea Daciei de către romani; raporturile între autohtoni și stăpînirea romană la începutul acesteia; o analiză exhaustivă și comparativ condusă a conținutului Diplomei cavalerilor Ioaniți; caracterele specifice ale feudalismului românesc; sensul exact al „legăturii“ lui Mihai; caracterul reformelor lui Constantin Mavrocordat și urmările aplicării lor etc. Fiecare dintre aceste subiecte ar putea constitui subiectul unei lucrări, care nu numai să contribuie la elucidarea temei, dar să constituie un punct de plecare pentru alte lucrări;

— *noutatea unei probleme* ridicate de apariția unui document care repune în discuție toate datele pînă atunci cunoscute. Așa este cazul diplomei mili-

tare descoperite la Gherla, care a schimbat cu desăvîrșire problematica genezei celor 3 Dacii și, ca o urmare, a opticii privind poziția Daciei în cadrul limesului danubian sau, și mai recent, al inscripției descoperite în anul 1965 în satul Grammeni (lîngă vechiul Philippi), în Macedonia grecească, referitoare la moartea lui Decebal, care va repune în discuție problema sfîrșitului statului dac;

— *posibilitățile de informare*, adică accesul la bibliografia recentă sau la edițiile critice ale izvoarelor. În adevăr, în condițiile creșterii impetuoase a cercetărilor istorice în toate domeniile și, corespunzător, a numărului lucrărilor de specialitate, cunoașterea literaturii unui subiect și mai ales accesul la această literatură devine deosebit de dificil, chiar în condițiile organizării de către marile biblioteci a serviciului de împrumut și de microfilme. De aceea, apare ca mai ușoară cercetarea în cadru local și, drept urmare, creșterea preocupărilor privind istoria locală. Și trebuie să recunoaștem că lucrările de istorie locală s-au înmulțit în chip considerabil, iar Societatea își face un punct de onoare de a fi stimulat aceste cercetări, publicînd un îndreptar periodic în acest sens, datorat profesorului Louis Roman și inserînd în culegerea ei lucrările cele mai valoroase. Este, însă, necesar să precizăm că nu întotdeauna rostul cercetărilor de istorie locală este înțeles așa cum se cuvine, ele reducîndu-se prea adesea la o simplă acumulare de fapte care, firește, își au prețul lor, dar care, prin aceasta, reclamă un nou efort de integrare. Pentru că valorificarea practică și eficientă a cercetărilor de istorie locală rezidă în folosirea lor pentru conturarea și explicarea proceselor general-istorice, așa încît abordarea lor se cere făcută prin raportarea continuă la istoria generală;

— *gradul de pregătire tehnică* corespunzător cerințelor subiectului. În adevăr, sînt subiecte care necesită cunoașterea unor limbi, dat fiind că izvoarele principale sînt scrise în aceste limbi. Or, *fără a stăpîni temeinic limba izvoarelor* este un non-sens a aborda un subiect, pornind de la ideea că izvoarele se găsesc și traduse. Folosirea izvoarelor în textul original este o condiție sine qua non: sînt prea bine cunoscute exemplele de greșeli generate de folosirea în traducere a izvoarelor, pentru a mai insista.

Acestea sînt principalele criterii obiective de alegere a unui subiect. Fără a prejudicia asupra valorii criteriilor subiective, trebuie să recunoaștem că acceptarea celor obiective asigură lucrărilor, în cea mai mare parte a cazurilor, un grad sporit de însemnătate și de utilitate.

Superioritatea criteriilor obiective este tot atît de vizibilă și în cazul lucrărilor de metodică, unde preferințele personale joacă un rol și mai mare. Semnificativă, din acest punct de vedere, este lipsa de cercetări conduse cu rigoarea științifică necesară privind *problemele-cheie* ale metodicii, ca: lecția de istorie, tipologia lecțiilor de istorie, pregătirea profesorului pentru lecție, modalități de realizare a unui bun învățămînt istoric, valoarea informativă și formativă a studiului istoriei etc., a căror tratare necesită nu numai o experiență îndelungată, dar și o cunoaștere a bibliografiei respective și mai ales *experimente îndelungate*, efectuate la *clase deosebite*, cu *variația metodelor* în vederea depistării cît mai multor *aspecte posibile* și cu respectarea riguroasă a punctului de vedere specific disciplinei noastre. Pentru că, dacă

fiecare generație simte nevoia de a rescrie istoria, pornind de la nivelul atins de cercetarea istorică contemporană, apoi același lucru trebuie să se petreacă și cu metodică: *necesitatea revizuirii periodice a principiilor* care dirijează activitatea profesorului și a procedurilor folosite, în vederea adaptării lor la nivelul științei timpului, este o cerință obiectivă a progresului învățămîntului istoriei. Iar această cerință nu se poate realiza decît pe baza cercetării științifice mereu înnoite a problemelor de bază ale metodicii.

Pentru ducerea la bun sfîrșit a lucrărilor alese pe temeiul criteriilor mai sus-menționate, se cere ca activitatea de cercetare să respecte cîteva condiții, între care patru sînt mai de seamă:

a) *pregătirea prealabilă*, în sensul efortului de a înțelege cit mai exact și mai complet subiectul a cărui cercetare urmează a fi făcută. În acest scop, se impune o delimitare precisă a lui, pentru a se evita cercetări inutile în domenii ce nu au contingentă directă cu el; o stabilire a părților componente ale lucrării și, eventual, o discuție cu o persoană competentă, care să dea îndrumări de ordin metodologic;

b) *o îndelungată familiarizare cu materialul*, ca rezultat al parcurgerii repetate a tuturor surselor de informație, al efortului de a descoperi legături noi între fapte și, mai ales, de a găsi elementul central al problemei, acela în jurul căruia toate celelalte se grupează în chip firesc și de la care primesc lumina care le face înțelese. Aceasta înseamnă muncă răbdătoare, perseverență și, mai ales, fără grabă. Mulți se grăbesc din dorința de afirmare: a avea cit mai multe lucrări publicate înseamnă, pentru ei, a-și crea cit mai repede un nume științific, uitînd că valoarea științifică rezidă nu în numărul lucrărilor, ci în calitatea lor. Alții se grăbesc de teamă de a nu le-o lua altcineva mai înainte în același domeniu, uitînd că prioritatea cronologică nu este sinonimă cu valoarea științifică. Istoriografia cunoaște sub acest raport cîteva situații celebre de perseverență în cercetare, fără a ține seama de eventualitatea unei devansări. Așa, de exemplu, descoperirea, în 1917, a bazilicii subterane de lingă Porta Maggiore a provocat o eflorescență de studii, care, toate, încercau să explice această ciudată construcție, unică în felul ei. Atras de subiect, Jérôme Carcopino a început studiarea lui. Deși știa că, în același timp cu el, studia monumentul și unul dintre marii arheologi italieni ai timpului, Goffredo Bendinelli, care a și publicat un studiu întins încă din 1923, Carcopino și-a continuat netulburat cercetările pînă în 1927, cînd a publicat cartea rămasă și pînă azi fundamentală asupra chestiunii: *La basilique pythagoricienne de la Porte Majeure*. O situație și mai grăitoare în această privință o prezintă cartea istoricului italian Alfredo Passerini asupra cohortelor pretoriene. Lucra la ea de peste un deceniu și era aproape de sfîrșit cînd a apărut lucrarea fundamentală a lui Marcel Durry: *Les cohortes pretoriennes*. Cu o bună credință demnă de un mare învățat, el a recunoscut că lucrarea lui Durry era exhaustivă în plan sistematic și a renunțat să mai publice părțile din lucrarea sa care erau comune cu acelea ale istoricului francez. Dar cum acesta nu abordase anumite aspecte istorice și prosopografice ale subiectului, Passerini și-a publicat numai partea cuprinzînd aceste aspecte. Dar chiar și numai așa, ea reprezintă o lucrare istorică de prim ordin

și complementul indispensabil al cărții lui Durry. Iată de ce graba nu se justifică prin nimic;

c) *abordarea multilaterală a subiectului*, deoarece privit dintr-un singur unghi, el apare într-un anumit fel, deci unilateral: or, complexitatea procesului istoric, care reflectă complexitatea vieții, necesită considerarea lui din cât mai multe perspective;

d) *situarea în planul demonstrativ*, nu în cel simplu declarativ. Mai ales lucrările de metodică trebuie să respecte această cerință. Cercetarea se situează în plan demonstrativ atunci când înfățișează pas cu pas mersul experimentului; când *indică soluțiile practice* pe care acesta le-a sugerat, arătând, totodată, și obstacolele de care procedeele sugerate s-au lovit în decursul aplicării lor și ajustările ce s-au impus în vederea asigurării eficienței lor și, în sfârșit, când urmărește comparativ rezultatele obținute la clasă, în condițiile unei desfășurări normale a activității, pentru a se vedea superioritatea, adică eficiența sporită a noilor soluții propuse.

În felul acesta, dacă în alegerea subiectului lăsăm să prevaleze criteriile obiective, iar desfășurarea cercetării respectă câteva condiții esențiale, rezultatele cercetării vor fi superioare atât pe planul întemeierii lor științifice, cât și pe acela al utilității lor aplicative.

DISCUȚII ȘI OPINII

„INTEMEIEREA“ ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI A MOLDOVEI. TRADIȚIA „DESCĂLECATULUI“ DIN TRANSILVANIA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Problemă centrală a istoriei noastre medievale, problema „intemeierii“ statelor feudale românești a constituit obiectul unor îndelungate controverse în istoriografia națională și chiar străină. Discuția, pasionantă uneori și în care s-au angajat istorici însemnați, s-a concentrat mai ales în jurul tradiției cronicărești, care atribuie formarea statelor feudale „descălecatului“ lui Dragoș vodă din Maramureș, în Moldova, și al lui Radu Negru din Făgăraș, în Țara Românească.

Într-o primă etapă a istoriografiei românești, care ține pină către 1848 — și în care lipsește analiza, fie și sumară, a procesului istoric, examinarea legăturii interne dintre fenomenele istorice, cercetarea condiționării lor reciproce, — formarea Țării Românești și a Moldovei a fost explicată prin datele tradiției despre „descălecat“.

Istoricii generației pașoptiste, M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, deși într-o oarecare măsură tributari și ei — mai ales M. Kogălniceanu — tradiției istorice, au marcat un progres în cercetarea formării statelor românești, aducând în discuție existența unor formațiuni politice pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei înainte de data așa-numitului „descălecat“.

După M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, interesul pentru explicarea originii statelor românești a crescut. B. P. Hasdeu a închinat o lucrare specială originii Țării Românești. El a combătut teoria „descălecatului“, al cărei susținător devenise A. D. Xenopol, pe care Hasdeu îl socotea din această pricină „ultraconservator în știință“, „dușman instinctiv al vederilor nouă“.

D. Onciul, care mai mult decît oricare alt istoric și-a legat numele de cercetarea *Originilor Principatelor Române*, a supus, pentru prima dată, unei serioase analize critice izvoarele istorice cu privire la apariția statelor feudale și a extins investigația asupra epocii anterioare momentului constituirii Țării Românești și Moldovei. El a respins „descălecatul” Țării Românești, a considerat, în schimb, că sînt reale știrile din cronici despre „descălecarea” Moldovei. Cercetările lui D. Onciul au făcut mult timp autoritate în materie.

Tradiția istorică despre „descălecatul” din Transilvania avea să găsească, însă, în Gh. Brătianu un nou susținător. Încercarea lui de reabilitare a ideii „descălecatului” a găsit, în general, puțină audiență în rîndul specialiștilor, care, cei mai mulți, găseau perimat mitul „descălecării”.

Cercetarea „întemeierii” statelor feudale a fost reluată în anii puterii populare, pe baza concepției marxiste și a unei informații lărgite, de către B. Cimpina, Șt. Pascu, C. Cihodaru. Aceștia au adus în discuție importante date documentare în legătură cu rolul decisiv pentru formarea statelor feudale al transformărilor economice și social-politice petrecute în societatea românească în secolele X—XIV.

Este unanim admisă astăzi ideea că apariția primelor formațiuni politice în spațiul carpato-dunărean a fost rezultatul unui îndelungat și complex proces de dezvoltare a forțelor economice locale și de constituire a unei aristocrații de stăpîni de pămînt în cadrul obștilor satești în care trăia poporul român.

După retragerea administrației romane din Dacia s-a manifestat la nordul Dunării, în condițiile neconținutelor năvăliri ale popoarelor migratoare, un fenomen de ruralizare, de mutare a centrului vieții economice de la oraș la sat. În viața socială, locul formelor caracteristice sclavagismului l-a luat obștea satească a țăranilor liberi, formă de organizare veche, dar ajunsă acum, în contact cu migratorii, într-o stare evoluată și menită să joace un rol deosebit de important în geneza relațiilor feudale.

În cadrul obștilor satești s-a menținut mult timp marea familie patriarhală; alături de membrii ei liberi au apărut cu timpul și elemente aservite și chiar robi. În fruntea satului se afla *judetele* ridicat din mijlocul locuitorilor satului. Acest nume a fost redat, în urma îndelungatei coabitări cu slavii, prin denumirea de *cnez*. Cu ajutorul bătrînilor din sate, numiți *jurați*, *cnezii* asigurau ordinea și judecau pricinile ivite între locuitori. Din rîndul *cnezilor* s-au recrutat *voievzii*, conducători militari prin excelență a unor grupuri de sate, ce constituiau așa-numitele „țări” (*terrae*). Numele de *voievod* a înlocuit, probabil, pe cel de duce (*dux*) ce a trebuit să existe în limba populației daco-romane înainte de contactul cu formele instituționale slave.

Secolele X—XI au însemnat și pentru istoria României o perioadă de progres, înregistrat de tehnica agricolă și de cultura materială în genere, un moment de creștere demografică și de dezvoltare economică. Săpăturile arheologice, îndeosebi cele întreprinse în așezările de la Garvăn (Dinogetia) și Dăbica, ca și izvoarele scrise oferă în această privință materiale și date ilustrative. *Povest vremennih let* stăruie asupra prosperității economice a regiunii din preajma gurilor Dunării, al cărei intens comerț aducea o bogăție

ce a impresionat pe cneazul Sviatoslav al Kievului, dornic să-și așeze capitala aici. *Nota toparhului grec* dezvăluie aceeași vie activitate economică, care atrăgea după sine existența unei populații numeroase.

În secolele X—XI s-au produs modificări profunde în structura socială, a apărut proprietatea feudală și s-au constituit clasele societății feudale.

O parte din stăpînii feudali s-au ridicat din sinul obștilor, cotropind pămîntul și aservind pe țărani; alții au provenit dinafara obștii, din rîndul cuceritorilor care, pentru întreținerea lor și a oștenilor din jurul lor, au obligat obștile de țărani aserviți la dări și slujbe.

Cele mai vechi informații amănunțite despre organizarea unui mare domeniu feudal pe teritoriul României datează din 1075 (domeniul mănăstirii Sf. Benedict, în părțile Bihorului). Analiza stării de dependență servilă a țăranilor de pe acest domeniu ne obligă, însă, să admitem că raporturile feudale apăruseră aici de relativ multă vreme; tocmai în funcție de aceste date își dobîndesc înțelesul și știrile lui *Anonymus* despre „ducele” Menu-morut. Acesta apare a fi încă de la începutul secolului al X-lea un feudal puternic, stăpînind cetăți, oști particulare și chiar pămîntul țăranilor din jurul „Bihariei”.

Pe teritoriul dobrogean apar la mijlocul secolului al X-lea stăpînitori, ca acel „jupan Dimitre”, amintit într-o inscripție din anul 943, probabil la fel de puternici. În aceeași vreme, în secolul al X—lea, se surprind și la sud și est de Carpați începuturi de organizare politică, definitorii pentru procesul de cristalizare a relațiilor feudale.

Pentru cunoașterea structurii sociale din Banat la sfîrșitul secolului al X-lea un important izvor este *Legenda Sfîntului Gerhard*; în ea se arată că, alături de nobili (*nobiles*), stăpînitori de întinse pămînturi (*allodia*) și de turme, se aflau oameni de rînd (*servi* și *pastores*), pe a căror exploatare se întemeia bunăstarea celor dintîi.

Pentru a-și apăra și întări situația privilegiată, pentru a-și asigura sursele de venituri, rezultate din dările la care erau impuși „oamenii de rînd”, stăpînii feudali aveau nevoie de instrumentul de forță și de autoritate pe care îl constituia statul.

Factori externi au împiedicat transformarea formațiunilor politice surprinse pe teritoriul României în secolul al X-lea — voievodatul situat în podișul Transilvaniei devenise la sfîrșitul secolului al X-lea, potrivit știrilor date de *Anonymus*, „foarte întins și foarte bogat” — în organizații de stat puternice și au făcut ca procesul de feudalizare, ce îmbrăcase pînă atunci un aspect unitar pe ansamblul teritoriului românesc, să capete și unele aspecte regionale.

Cucerind Transilvania prin lupte care au durat o lungă perioadă de timp, regii maghiari și însoțitorii lor militari sau politici și-au însușit, în virtutea „dreptului de cucerire” (așadar, prin „uzurpare directă”), pămîntul a numeroase obști sătești rămase încă libere și care au intrat astfel pe drumul aservirii.

Lupta țăranimii pentru păstrarea vechilor ei libertăți și puternica tradiție a organizațiilor politice băștinașe au imprimat evoluției raporturilor feudale din Transilvania un caracter specific, făcînd ca în secolul al XIII-lea

să se manifeste tendința de alcătuire a unei organizații politice proprii „regnum Transilvaniae“, separat de regatul maghiar.

Tendința de generalizare a luptei de clasă și răspîndirea imunității în mediul mării nobilimi sint indicii care fac să considerăm că secolul al XIII-lea marchează un important moment în consolidarea relațiilor feudale în Transilvania.

La sud și est de Carpați, dezvoltarea societății românești a fost stînjinită mult timp de năvălirile și dominația pecenegilor, uzilor și cumanilor, iar mai tîrziu, a tătarilor. Aceste popoare nomade au stabilit cu băstinașii raporturi care au imprimat un anume specific dinamicii feudalismului din ținuturile amintite. Stăpînirea popoarelor nomade s-a făcut simțită prin foarte variate forme de exploatare fiscală a populației băstinașe, principala formă constituind-o *tributul*. O colaborare s-a realizat între aristocrația nomadă și cea locală, între șefii nomazilor și căpeteniile românești, prin intermediul cărora se percepea tributul. O dată cu slăbirea și apoi îndepărtarea nomazilor, șefii locali au continuat să practice sistemul de exploatare a populației pe bază de tribut, în propriul lor interes. Secolul al XIII-lea a însemnat și pentru ținuturile de la sud și est de Carpați o perioadă de extindere și adîncire a relațiilor feudale.

În prima treime a veacului al XIII-lea, boierii români (*majores-terrae*) de la sud de Carpați dispuneau — reiese din *Diploma Ioaniților* (1247) — de domenii feudale, de un „aparat războinic“ (*apparatus bellicus*) propriu, de o organizare bisericească, beneficiau de dijme și corvezi. Formațiunile politice românești de aici, *cnezate* și *voievodate*, deși dependente de regatul maghiar, se bucurau de o largă autonomie. O primă încercare de înlăturare a suzeranității maghiare în 1279, întreprinsă de voievodul Litovoi, s-a încheiat cu moartea voievodului român.

Întărirea relațiilor feudale în Transilvania, pe de o parte, slăbirea dominației tătarilor la sud și est de Carpați spre sfîrșitul secolului al XIII-lea, pe de altă parte, au făcut să crească curentul de trecere a populației din Transilvania, mai ales din părțile ei mărginașe, la sud și est de Carpați.

Deși nu se poate spune că emigrările de populație din Transilvania au determinat — așa cum tradiția ne-o spune — „întemeierea“ Țării Românești și a Moldovei, ele au potențat vitalitatea organismelor politice de la sud și est de Carpați, contribuind la grăbirea procesului de unificare a lor.

Victoriile repurtate de căpeteniile românești, cu forțe proprii sau participînd în cadrul unor coaliții de state, împotriva tătarilor, ca și criza politică, manifestată în marile state vecine, au determinat unificarea formațiunilor politice dinafara arcului carpatic și au condus la constituirea statelor feudale românești de sine stătătoare, curînd după 1320, a Țării Românești, și în 1359, a Moldovei.

Numele „întemeietorilor“ de țară, Basarab și Bogdan, a pătruns adînc în conștiința posterității, încît prin cele două nume s-au desemnat adesea în izvoare țările românești, cărora Basarab și Bogdan le-au fixat un rol însemnat pe scena politică europeană.

UNELE PROBLEME ALE PLANIFICĂRII ȘI PREDĂRII ISTORIEI (ANUL II DE LICEU)

MARIA VASILESCU,
CONSTANTIN DINU

Planificarea și predarea istoriei universale medii la anul II de liceu prezintă, fără îndoială, serioase dificultăți. Acestea decurg, în primul rând, din faptul că acest capitol important al istoriei universale se predă, de cîtiva ani, într-o singură oră pe săptămînă. Programa anului II prevede 29 de lecții de comunicare și 3 lecții de recapitulare pentru cele 32 de ore, cîte sînt planificate în cursul unui an școlar. Dar calculele aritmetice din septembrie nu se potrivesc totdeauna cu ceea ce se întîmplă de-a lungul activității unui an școlar. De exemplu, profesorii care au avut neșansa — și au existat astfel de situații — să li se repartizeze în orar anul II simbătă, în ultima oră de curs au pierdut în anul școlar 1970—1971 cel puțin trei ore: două la sfîrșitul primelor trimestre, cînd ultimele ore de curs s-au transformat în ore de dirigenție, și a treia în ziua de 1 mai. Au rămas, deci, de fapt, numai 29 de ore de curs, în care au trebuit să fie cuprinse cele 32 de lecții.

În al doilea rînd, dificultățile provin și din faptul că majoritatea temelor prevăzute de programă sînt atît de vaste încît nu pot încăpea în spațiul unei ore decît reduse, simplificate. Mai mult decît la alți ani, timpul care se poate rezerva predării la anul II este foarte redus, deoarece în cadrul celor 50 de minute ale orei de curs trebuie asigurată și examinarea orală a unei clase, care poate număra 40 de elevi.

În sfîrșit, dificultățile predării istoriei la anul II de liceu sporesc și prin faptul că manualul a rămas tot cel vechi, întocmit pentru două ore de istorie săptămînal. De aceea, majoritatea temelor prevăzute în programă pentru o oră sînt tratate în manual în două sau chiar trei lecții, ceea ce face manualul aproape inutilizabil pentru cea mai mare parte dintre elevi. Mai mult decît atît, unele lecții nici nu figurează în manual în forma recomandată de programă. Așa este cazul cu lecțiile: *Formarea statelor feudale în Europa apuseană*, *Biserica în evul mediu* și altele. De aceea, majoritatea elevilor se mulțumesc, de cele mai multe ori, numai cu însemnările făcute în clasă în timpul predării.

O bună parte din lecții încap cu greutate în spațiul restrîns al unei ore de predare, dar totuși încap. Alte lecții prezintă, însă, adevărate probleme și, dacă nu se fac eforturi speciale, ajung să fie schematizate pînă la reducerea la simple formule, date și definiții. Așa sînt: *Statul franc în timpul Merovingienilor și Carolingienilor*, *Renașterea vieții urbane*, *Biserica în evul mediu*, *Statele feudale din centrul și estul Europei în secolele XIII-XV*. Dintre toate, însă, capitolul cel mai nedreptățit este, fără îndoială, acela al culturii. Pentru feudalismul timpuriu, lecția despre dezvoltarea culturii, transformată în lectură, este practic anulată. Și este vorba în această lecție de cultura bizantină, cultura arabă, cultura Indiei și a Chinei, fără care imaginea pe care

elevii și-o fac despre cultura feudală este incompletă. Cultura feudalismului dezvoltat și Renașterea sint și ele mult sacrificate. Predat în câte o singură oră, aceste lecții se reduc la o simplă înșirare de nume și opere de artă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât astfel de lecții nu se pot preda fără exemplificări din literatură și fără proiecții.

În aceste condiții, ce soluții se pot găsi pentru rezolvarea, măcar în parte, a unor probleme atât de dificile? Evident, trebuie făcut efortul de a respecta programa, care este un document oficial, obligatoriu. Aceasta în sensul că lecțiile care figurează în programă nu pot fi omise.

În ceea ce privește planificarea calendaristică, respectând indicațiile programei, se poate preda în trimestrul întâi pînă la lecția *Biserica în evul mediu* inclusiv, în trimestrul al doilea, pînă la Renaștere inclusiv, iar în trimestrul al treilea se pot preda cele 7 lecții care mai rămîn, plus o oră de recapitulare finală recomandată, de asemenea, de programă.

Dată fiind această situație, profesorul va trebuie să aibă o deosebită grijă pentru a *privi fiecare lecție încadrată într-un sistem de lecții*. În cazul de față avem de-a face cu trei mari sisteme de lecții, fiecare sistem marcînd o perioadă a istoriei evului mediu (feudalismul timpuriu, dezvoltat și faza sa de descompunere). De aici rezultă că în cadrul lecțiilor unui sistem, profesorul va trebui să grupeze datele, faptele și evenimentele istorice *în jurul elementelor esențiale* caracteristice fiecărei etape a orînduirii feudale, care reliefează tocmai asemănările și deosebirile dintre ele.

Astfel, la lecțiile indicate în programă pentru perioada de început a evului mediu, la fiecare din ele, profesorul va urmări ca prin datele și faptele concrete pe care le comunică elevilor să evedențieze caracteristicile etapei respective. Din punct de vedere economic și social, se vor reliefa căile prin care s-au format relațiile de producție feudale și clasele specifice orînduirii feudale (la popoarele migratoare germane, slave, la arabi etc.). Se vor sublinia și aspectele care marchează diferențierile (de exemplu, menținerea sclavagismului în Bizanț pînă în secolul al VI-lea). Din punct de vedere politic, se vor sublinia acele date și fapte care marchează căile care au dus la formarea statului feudal și caracteristicile acestuia.

Gruparea evenimentelor, a faptelor și a datelor cronologice pe care le oferă fiecare lecție în jurul problemelor care marchează caracteristicile unei perioade a istoriei evului mediu, îl va ajuta pe profesor să se orienteze mai just în prezentarea mai amplă sau numai în treacăt a acestora, îl va ajuta să stabilească o gradație, o ierarhizare a lor. Astfel, la tema *Formarea statelor feudale la slavi și la unguri*, prevăzută în programă a fi predată într-o singură oră, se vor aminti, ca o notă comună pentru toate popoarele slave și pentru unguri, căile prin care s-au format relațiile de producție feudale și clasele specifice acestei orînduirii. Toate aceste popoare au trecut de la faza de descompunere a comunei primitive direct la feudalism, cunoscînd doar forma de sclavaj patriarhal. Deci, fără a mai repeta acest proces la fiecare popor în parte, se va aminti aceasta pentru toate o singură dată și se va arăta apoi cînd s-au format statele la fiecare din ele, făcîndu-se astfel încadrarea lor în timp.

Pentru o mai bună repartizare a materiei în timpul foarte limitat de care dispunem, propunem ca unele lecții de istoria României prevăzute în programă pentru a fi predate într-o oră specială să fie încadrate în lecțiile de istorie universală de care se leagă foarte strins. De exemplu, lecția a 6-a poate fi predată împreună cu lecția a 7-a.

Vom da și unele sugestii în legătură cu predarea lecției despre Renaștere. Se pot folosi două metode. Una constă în prezentarea în suprafață a acestui mare curent cultural, pentru a arăta vastitatea lui, întinderea în Europa, bogăția de opere de artă. O a doua metodă, poate mai utilă, este aceea a adâncirii unor aspecte generale, renunțând la amănunte. În acest sens, din literatura Renașterii se pot prezenta numai trăsăturile caracteristice ale umanismului, cu câteva exemple bine alese, iar în cadrul Renașterii artistice se pot prezenta, de asemenea, tot trăsăturile generale care caracterizează arhitectura, sculptura, pictura Renașterii. Iar ca exemplificare, se poate alege figura complexă de artist care a fost Michelangelo și care a ilustrat în mod genial toate domeniile artelor plastice. Ora de predare se poate completa printr-o oră de proiecții cu explicații, facultativă însă pentru elevi.

Pentru a ușura predarea istoriei evului mediu la anul II, vom da și câteva sugestii cu privire la metodele și procedeele care pot fi utilizate în predare. La această clasă și în condițiile de predare semnalate, accentul va trebui să cadă pe lecții de tipul *prelegerii școlare*, care pot cuprinde, la nevoie, întreaga oră de curs. În acest caz, pentru a putea avea un număr suficient de note la fiecare elev, recomandăm *probele de control scrise*, în care se va cere elevilor să răspundă la problemele esențiale tratate în cadrul prelegerilor școlare.

De asemenea, profesorii de istorie vor trebui să antreneze pe elevi și în activitățile dinafara clasei sau în cele extrașcolare, cu atât mai mult cu cât istoria locală deschide largi posibilități în înțelegerea problemelor tratate la curs. În cadrul cercului de istorie din școală pot să se introducă și teme referitoare la istoria evului mediu.

Dar oricite încercări vom face noi, profesorii, de a preda istoria evului mediu în condițiile prevăzute de programa școlară actuală, *lacunele pe care le vom constata la elevi vor rămâne încă destul de mari*. Acestea nu vor fi înlăturate decât atunci când se va reveni asupra numărului de ore rezervat pentru predarea istoriei evului mediu.

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

IZVOARE ISTORICE COMENTATE

ARISTOTELES: CONSTITUȚIA CARTAGINEI

Colonie tyriană, întemeiată pe la sfârșitul secolului IX î.e.n. (814/813 î.e.n.), Cartagina, datorită așezării ei geografice și comerțului întins pe care l-a făcut, a devenit, de la jumătatea secolului VI î.e.n., unul dintre principalele state din bazinul Mării Mediterane. De aceea, grecii, ai căror rivali pe mare erau negustorii cartaginezi, izbiți de stabilitatea instituțiilor politice cartagineze, le-au studiat, comparându-le cu ale lor. *Aristoteles*, preocupat de legile care guvernează dezvoltarea politică a statelor, a întreprins, împreună cu elevii săi, o vastă cercetare, concretizată în marea colecție de *Constituții*, care cuprindea expunerea instituțiilor politice a 158 de state grecești și „barbare”, între care și Cartagina. Cu excepția *Constituției Athenei*, regăsită pe un papyrus, în 1891, toate celelalte s-au pierdut; dar substanța lor intrase în *Politica*, una dintre ultimele lucrări ale lui Aristoteles. De aceea, în Cartea a II-a, cap. 8 al *Politicii*, filozoful grec se oprește mai stăruitor asupra constituției cartagineze, în comparație cu cea spartană și cretană, apreciind-o ca „bună”, „bine ordonată” și „pe drept cuvânt celebră”. Deși nu lipsită de obscurități, expunerea lui Aristoteles reprezintă cel mai complet tablou pe care ni l-a lăsat antichitatea asupra constituției cartagineze.

Textul

„Și cartaginezii se bucură de o bună constituție, ¹ care cuprinde multe instituții ce nu se găsesc așa lesne la alții și care, în unele privințe, se aseamănă mai ales cu aceea a Spartei ²... Mai ales cartaginezii au instituții foarte bune și ceea ce dovedește înțelepciunea constituției lor este faptul că, cu toată puterea ce o acordă poporului, nu s-a văzut niciodată la Cartagina o schimbare de constituție și că n-a cunoscut nici o răscoală care să merite a fi amintită și nici un tiran ³. Voi cita câteva asemănări între Sparta și Cartagina. Prinzurile comune ⁴ ale asociațiilor politice se aseamănă cu *fidittile* ⁵ lacedemoniene; „Cei 104” ⁶ sînt asemenea eforilor ⁷, însă magistratura cartagineză este superioară, deoarece cu ocazia alegerilor se ține seamă de merit, pe cînd

efor poate fi ales oricine. Apoi, *regii*⁸ și *senatul*⁹ sînt asemenea regilor și senatorilor de acolo (de la Sparta), dar e mai bun sistemul (cartaginez), unde regii nu sînt aleși din aceeași familie¹⁰, dar nici din orice familie...

Constituția cartagineză, ca toate acelea a căror bază este în același timp aristocratică și republicană, înclină cînd spre *democrație*, cînd spre *oligarhie*. Spre exemplu: atunci cînd regii și senatul sînt de acord, pot să aducă unele chestiuni, iar pe altele să le sustragă cunoștinței poporului, care nu are drept să decidă în privința lor decît în caz de neînțelegere. Dar odată ce este sesizat, poporul poate să ceară să i se expună de către magistrați motivele (hotărîrilor) lor, ci și să decidă în chip suveran; și fiecare cetățean poate lua cuvîntul cu privire la chestiunea în discuție, lucru ce nu se întîlnește în celelalte (două) constituții¹¹. Prin aceasta, constituția cartagineză prezintă *un aspect democratic*.

Pe de altă parte, a lăsa *pentarhiilor*¹², însărcinate cu o sumedenie de îndatoriri importante dreptul de a se alege ele pe ele înșile; a le permite să numească ele pe cea dintîi dintre magistraturi, aceea a *Celor 100*; a le acorda un exercițiu mai îndelungat decît tuturor celorlalte funcțiuni... toate acestea *caracterizează oligarhia*...

Ei (cartaginezii) cred că funcțiunile publice trebuie încredințate nu numai unor oameni merituoși, ci și bogați și că un cetățean sărac nu poate să-și părăsească treburile sale și să le administreze cinstit pe ale statului¹³. Deci, dacă a alege după avere este *un principiu oligarhic*, iar a alege după merit, *un principiu aristocratic*, guvernămîntul Cartaginei ar reprezenta o a treia formulă, pentru că acolo se ține seamă în același timp de amîndouă aceste condiții, mai ales în alegerea magistraților supremi, aceea a regilor și a *generalilor*¹⁴...

Oricit ar fi de *oligarhică* constituția lor, ei se pricep, însă, destul de bine să scape (de răscoale), dînd poporului prilej să se îmbogățească, prin faptul că trimit mereu o parte din el în orașele (coloniile) întemeiate¹⁵.

Aristoteles, Politica, Cartea II, cap. 8.

(A fost folosită: Aristotel, *Politica*, trad. de El. Bezdechi, Buc., 1924, p. 87—91, cu unele modificări necesitate de o mai îndeaproape redare a textului grec. Toate sublinierile ne aparțin).

Comentariu istoric

1. Aristoteles descrie constituția Cartaginei așa cum funcționa ea la jumătatea secolului IV î.e.n., cînd cetatea era încă o republică oligarhică, guvernată de un senat aristocratic. Abia spre sfîrșitul secolului IV și, mai ales, în secolul III î.e.n. s-a dezvoltat o mișcare democratică, legată de avîntul comerțului, și, poate, de prezența în oraș a numeroși străini; influența politică a adunării poporului a crescut, sprijinînd politica expansionistă a *Barcizilor* și, în special, a lui *Hannibal*.

2. Aristoteles studiază constituția cartagineză în comparație cu a *Cretei* și, mai ales, cu a *Spartei*, pornind de la unele asemănări exterioare și folosind terminologia politică greacă curentă, care nu reda exact adevăratul sens al instituțiilor punice. De aceea, corespondențele stabilite de el nu izbutesc că dezvăluie *conținutul specific* al instituțiilor politice pe care le descrie.

3. Singura încercare de a instaura o „tiranie”, adică o dictatură, avusese loc pe la jumătatea secolului VI î.e.n., cînd, potrivit tradiției oficiale, generalul *Malchus* încercase, fără succes, să înlăture dominația oligarhiei. Dar de atunci, datorită vigilenței aristocrației, astfel de încercări nu s-au mai repetat, viața politică marcînd o stabilitate care i-a uimit pe grecii obișnuiți cu luptele politice necurmte.

4. Deși mențiunea acestor „prinzuri comune” se întâlnește numai la Aristoteles, este sigur că poporul cartaginez (în înțelesul de corp politic) era împărțit într-un mare număr de asociații, adevărate confrerii cu caracter politic și religios, care-și luau masa în comun. Ele jucau un însemnat rol politic, reunindu-se adesea pentru a discuta asupra treburilor publice și a stabili în comun ce atitudine să ia în adunarea poporului. Existența lor dădea vieții politice cartagineze un aspect original.

5. *Fiditiile* erau la spartani mesele în comun, luate seara, de către bărbați. Dar asemănarea semnalată de Aristoteles este pur exterioară: în timp ce la Cartagina numărul participanților la masă nu era fix, iar instituția avea un caracter *politic* și religios, la Sparta ea avea un caracter precumpănitor *militar*; fiecare masă era alcătuită din 15 membri, care erau camarazi de luptă, locuind sub același cort și luptând în aceeași linie.

6. *Cei 104* sau, prescurtat, *Cei 100* alcătuiau una din cele mai importante magistraturi cartagineze, urmând în ordine după Senat. Înființați la jumătatea secolului V. î.e.n. cu scopul de a preveni orice încercare de instaurare a tiraniei, ei alcătuiau un colegiu (numit și *ordinul judecătorilor*) însărcinat cu supravegherea „regilor”, adică a *sufeșilor*, a *generalilor* și a tuturor magistraților, „un corp de judecători și un comitet de siguranță generală” (Gsell). Ei erau aleși de *pentarhii*.

7. *Eforii* (supraveghetorii) erau cei mai înalți magistrați ai Spartei, alcătuind un colegiu de 5 membri, aleși, probabil, de *apella* dintre membrii *gerusiei*. Deși atribuția lor principală era supravegherea celor 2 regi, autoritatea lor s-a extins treptat asupra tuturor aspectelor sociale, politice și militare, exercitând o adevărată tiranie și încarnând suveranitatea statului. Alții *Cei 104*, cit și eforii amintesc de *Consiliul celor 10* de la Veneția.

8. *Regii*, numiți cu un cuvânt grec, erau cei mai înalți magistrați ai Cartaginei, purtând aici numele de *sufeși* (de la cuvântul fenician *šophet* — judecător). Erau în număr de doi, aleși, ținându-se seamă de valoarea lor personală, pe timp de un an, de către adunarea poporului dintre membrii familiilor bogate și cu vază. Ei convocau și prezidau Senatul; fixau ordinea de zi a discuțiilor, judecau, iar pînă în secolul IV î.e.n. comandau și armata. De aceea romanii i-au comparat tot timpul cu *consulii*.

9. *Senatul* alcătuia un corp de 300 de membri viageri, recrutați din mijlocul aristocrației. El avea conducerea superioară a tuturor treburilor publice (inclusiv prerogativa de a declara război și a încheia pace); dirija politica externă și veghea la securitatea statului, hotărînd, în ultimă instanță, asupra tuturor problemelor importante. Deoarece era prea numeros, Senatul delega din sinul său un comitet permanent, format din 30 de membri (*Cei 30*) care trebuia ca, împreună cu sufeșii, să examineze chestiunile ce urmau să fie supuse dezbaterii Senatului și să pregătească soluțiile.

10. Aluzie la faptul că regii spartani erau aleși în mod exclusiv din 2 familii: aceea a *Agizilor* și aceea a *Eurypontizilor*, fapt care elimina criteriul valorii personale.

11. Este vorba de constituțiile Spartei și Cretei, în comparație cu care Aristoteles descrie constituția Cartaginei.

12. *Pentarhiile* reprezintă instituția cea mai obscură a constituției cartagineze. După cum arată și numele (*pente* = 5; *arhè* = conducere), pentarhiile reprezentau „comitete sau colegii de cîte 5 membri”. „Este probabil că fiecare pentarhie se ocupa de o anumită categorie de afaceri (de exemplu, relațiile cu străinătatea, armata și marina, finanțele, cultul), formînd un fel de comisie permanentă a Senatului pentru chestiunile administrative și politice care erau de resortul ei” (Gsell). Nelămurit rămîne chipul în care „se recrutau singure”.

13. Se vede aici concepția *plutocratică*, dominantă în societatea cartagineză.

14. Începînd cu secolul IV î.e.n., sufeții au încetat să mai conducă armata și flota; fie pentru a nu li se spori puterea, fie pentru a nu lipsi statul de prezența celor mai înalți magistrați.

De aceea, probabil la recomandarea Senatului, adunarea poporului alegea tot din rîndurile aristocrației și tot ținînd seamă de capacitate și de avere, dar pe timp nelimitat, adică pe tot timpul duratei operațiunilor, un *general*, care devenea un magistrat extraordinar. Dar la sfîrșitul comandamentului, el era obligat să dea socoteală de acțiunile sale în fața *Celor 104*. Firește dacă erau mai multe teatre de operațiuni, se alegeau în același timp mai mulți generali.

15. Această politică de colonizări a oligarhiei cartagineze s-a menținut pînă la sfîrșitul istoriei Cartaginei. Din datele oferite de Aristoteles se desprinde concluzia că mai mult decît o aristocrație, Cartagina reprezenta o *plutocrație*.

Indicații metodice

Pasajul din *Politica* lui Aristoteles poate fi folosit în chip *direct*, dar pe fragmente, de 2 ori: o dată la lecția despre *fenicieni*, cînd, cu ocazia expansiunii lor comerciale, se menționează întemeierea coloniei Cartagina și a doua oară, la lecția despre *războaiele punice*, cînd, pentru a pune pe elevi în situația de a putea aprecia în mod just raportul de forțe între cele două adversare este nevoie să li se cunoască structura socială, politică și militară. La lecția despre fenicieni, la locul menționat, se va sublinia corespondența între instituțiile politice feniciene și cele ale coloniei Cartagina, menționîndu-se *sufeții și Senatul*, care se regăsesc în amîndouă locurile, precum și rolul limitat al adunării poporului. La lecția despre războaiele punice se va face o scurtă prezentare a structurii sociale, politice și militare a Cartaginei, pe baza cîtorva pasaje comentate din text, după care se va face o comparație între instituțiile politice, sociale și militare ale celor două state, Roma, și Cartagina, reliefindu-se superioritatea sistemului roman, care: a) se sprijină pe federația italistă care reprezintă *state libere* (în timp ce Cartagina transformînd pe libieni în *supuși* nu numai că trebuie să recurgă la mercenarii străini, dar trebuie să-și supravegheze proprii supuși); b) lasă generalilor întreaga inițiativă strategică și tactică, fără a recurge la măsuri extreme împotriva celor învinși (în timp ce nu o dată *Cei 104*, de acord cu Senatul, au condamnat la moarte prin răstîgnire pe generalii învinși, fapt care li făcea să ezite în fața marilor hotărîri și să piardă ocaziile favorabile); c) reunea în aceleași mîini acelea ale consulilor și autoritatea politică și cea militară, făcîndu-le să concure la bunul mers al treburilor (în timp ce la Cartagina, eliminarea sufeților de la conducerea treburilor militare, despărțînd puterea civilă de cea militară, a dus adesea la conflicte care au prejudiciat interesul obștesc). De asemenea, se pot face *referiri* (fără citare) la text: a) la lecția despre *Ebrii*, subliniîndu-se că *sistemul judecătorilor* (= *šophet* = judecător) se întîlnește la toate popoarele semite, dovadă că, în istoria ebreilor, după perioada (semilegendară) a patriarhilor, a urmat *perioada judecătorilor*; b) la lecția despre căderea Cartaginei subliniîndu-se *rolul activ* jucat de *adunarea poporului* în organizarea rezistenței supreme împotriva romanilor.

Indicații bibliografice

Lucrarea fundamentală asupra istoriei Cartaginei rămîne: STÉPHANE GSELL: *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, Paris, 1913—1928, 8 volume. O analiză detaliată a constituției cartagineze se găsește în vol. II, pp. 183—244, din care s-au dat citatele din comentariul istoric.

Dar pentru multe din problemele ridicate de textul aristotelic au fost adoptate concluziile lui GAETANO DE SANCTIS, din *Storia dei Romani*, vol. III, 1, Torino, 1916, cap. I; *Cartagine*, pp. 1—82, care reprezintă o remarcabilă analiză a tuturor problemelor ridicate de istoria Cartaginei. A mai fost folosită lucrarea *Carthage punique* de G. LAPEYRE și A. PELLEGRIN, Paris 1942, unde, la pp. 163—170, se găsește o scurtă, dar precisă expunere a instituțiilor politice cartagineze.

AUREL IORDĂNESCU

MILIONUL — CARTEA MINUNATELOR CĂLĂTORII ALE LUI MARCO POLO

„...luați și citiți această carte pentru că în ea veți găsi cele mai mari minunății și toată felurimea popoarelor din Armenia, din Persia și din Tartaria, din India și din multe alte țări”¹.

Aproape șapte secole au trecut de când Marco Polo a rostit aceste cuvinte, începându-și dictarea, dar actualitatea îndemnului pare a fi adresată, în primul rând, istoricilor. Nu pentru că „Marco Polo, cetățean al Veneției, consilier privat și comisar imperial al lui Khoubilai Khaan”² ar transmite importante evenimente istorice (care, fără îndoială, s-au petrecut în cei 24 de ani cuprinși în *Cartea sa*, dar pe care autorul nu le consemnează), ci pentru raritatea și varietatea știrilor despre obiceiurile, îndeletnicirile și viața cotidiană a locuitorilor întilniți, pentru că „dintr-un început și pînă în ziua de astăzi, nu s-a mai aflat om pe pămînt, nici creștin, nici păgîn, saracin, tătar sau de alt neam care să fi văzut și cercetat atîtea din lucrurile minunate ale lumii, ca messer Marco Polo”³.

Deși alcătuită la sfîrșitul secolului al XIII-lea, *Cartea* lui Marco Polo nu se înscrie nici în acel „dolce stil nuovo” al poeziei și nici în stilul prozei din culegerea *Novellino* apărută în această vreme. Are un stil propriu — acela al unui negustor umblat, care e mîndru de cunoștințele dobîndite într-o călătorie de asemenea proporții. Se poate stabili o similitudine între dorința feudalului de a săvîrși fapte de vitejie care să-l facă vestit și cîntat de jongleuri și strădania negustorului de a-i epata pe contemporani cu minunățiile aflate prin practicarea acestei meserii. *Cartea* lui Marco Polo reprezintă, în acest sens, o reflectare, pe plan suprastructural, a luptei dintre nou și vechi, un fenomen ideologic strîns legat de nevoile economice și politice.

În secolele următoare, *Cartea* a fost folosită pentru întocmirea hărților geografice ale Asiei. Temerarii navigatori care se avîntau spre țărmurile necunoscute ale Orientului știau de la Marco Polo că acolo se găsesc „piper, ghimberși, scorțișoară, ierburi de leac și nuci de India și multe alte mirodenii, precum și văluri din cele mai frumoase”⁴. „Și crește în insulele acestea⁵ piperul alb ca zăpada și cel negru din belșug. Aur e foarte mult și de asemenea alte lucruri de mare preț... rubine bune și nobile ca în nici o altă parte a lumii; și se mai află aici⁶ safire și topaze și ametiste și alte pietre scumpe”⁷.

¹ Marco Polo, *Milionul, Cartea minunatelor călătorii ale lui Marco Polo*, Buc., Edit. științifică, 1958, p. 1.

² Titlurile pe care și le-a atribuit Marco Polo cînd a dictat *Cartea* lui Rusticiano da Pisa, în 1298.

³ Marco Polo, *op. cit.*, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 187.

⁵ Insulele din Marea Chinei.

⁶ În Ceylon.

⁷ Marco Polo, *op. cit.*, p. 166.

Chiar dacă Marco Polo menționează despre aceste locuri că „așa sînt de departe că de-abia se poate ajunge la ele”⁸, scrierile pietrelor prețioase din Orient ajungeau pînă departe, în Occident, chemînd la înfruntarea riscurilor: „Iar corăbiile... cînd merg acolo, aduc cîștig mare și se căznesc pe drum”⁹.

Există în opera lui Marco Polo și o anumită mențiune referitoare la „binefacerile” pe care marele han le făcea locuitorilor Chinei și care s-ar putea interpreta ca o continuare a aplicării reformelor lui Uan-an-și chiar de către cuceritori. În felul acesta, s-ar putea reliefa strădania hanului de a ține, cu orice preț, în ascultare poporul chinez (prin folosirea uneia din reformele care au avut un larg ecou la vremea lor și la care poporul ținea în mod deosebit) și de a evita răscoala cuceritorilor: „...marele rege trimite soli în toate țările ca să afle dacă oamenii lui au avut pagubă la grîne, din pricina vremii sau a lăcustelor sau a altor năpaste. Și dacă vreunii au suferit astfel de nenorociri, nu le mai cere bir și le trimite grîne de la el ca să aibă de sămînță și de mincare”¹⁰.

Mențiunea aceasta nu trebuie interpretată ca un act de caritate, deoarece hanul obținea venituri enorme din birurile pe care le stringea de la populațiile supuse. Iată cifrele — exagerate, probabil — pe care le dă însuși Marco Polo, care a fost în slujba marelui han 15 ani și care între 1278—1280 a fost un fel de inspector general fiscal: „Acum vă voi povesti despre cîștigurile ce le scoate marele han din orașul Quisai (azi Hancijou). Sarea din locurile acestea aducea marelui Han, în fiecare an, 6.400.000 de măsuri de aur... În această țară crește și se face mai mult zahăr decît în toată lumea și aceasta aduce de asemenea mare cîștig. Să știți că toate mirodeniile și toate mărfurile aduc regelui trei la sută și din vinul pe care îl fac din orez, iarăși scoate cîștig bun; și din cărbuni și din cele 12 bresle, care au 12.000 de prăvălii, iar scoate venit foarte mare, aceasta pentru că la toate se plătește bir; pe mătase se dă zece la sută... Iar aceasta este cea mai nemăsurată mulțime de bani din lume, întrucît înseamnă 15.700.000. — Și aceasta este numai pentru una din cele opt părți ale țării”¹¹.

Știri importante aflăm de la Marco Polo și despre viața economică și socială a tătarilor (care se pot folosi la lecția privind statele mongole): „Tătarii stau iarna pe cîmpii cu iarba deasă și bună pentru vite; vara în locuri răcoroase prin munți și văi unde să fie apă și pășuni bune. Casele lor sînt din lemn și acoperite cu postav și sînt rotunde și le cară după ei peste tot unde se duc; ...și pentru aceasta așa bine le-au chibzuit că adună prăjini la un loc și cu mare ușurință le poartă ori unde vor... Și au care acoperite cu postav negru și dacă plouă nimic din cele ce se află în care nu se udă. Și carele sînt trase de boi și de cai și în ele își pun femeile din cele ce se află în care nu se udă. Și carele sînt trase de boi și de cai și în ele își pun femeile și copiii... Se hrănesc cu carne, lapte și vînat”¹².

Un loc însemnat în știrile despre tătari îl dețin cele referitoare la organizarea lor militară. O căpetenie „la fiecare mie are un căpitan și la fiecare zece mii alt căpitan așa că nu poruncește decît la zece oameni care sînt căpeteniile celor zece mii și căpetenia celor o sută de mii tot la zece oameni; și așa fiecare răspunde față de căpitanul său. Și cînd oastea umblă prin munți și prin văi, în față merg două sute de iscoade și tot altele la spate și în părți, pentru ca oastea să nu poată fi lovită pe neașteptate. Și dacă pleacă cu oastea la drum mai lung, poartă cu ei

⁸ Marco Polo, *op. cit.*, p. 157.

⁹ *Ibidem*, p. 157.

¹⁰ *Ibidem*, p. 29, 32, 34.

¹¹ *Ibidem*, p. 146—147.

¹² *Ibidem*, p. 54.

burdufuri de piele pline cu lapte și o oală în care gătesc carnea și un cort mic ca să se apere de ploaie”¹³.

Și iată o nouă știre interesantă prin ineditul ei: la drumuri lungi „se mai hrănesc cu lapte uscat, pe care îl pun în apă și îl amestecă și apoi îl beau”¹⁴.

Principalele arme ale tătarilor erau: „arcuri și spade și buzdugane, dar mai mult se ajută cu arcurile și de aceea sînt foarte buni arcași”¹⁵. Marile invazii le-au putut face numai datorită mobilității armatei: „Și să vă mai spun că dacă este de trebuință călăresc și zece zile fără să îmbuce mîncare caldă, ci numai sînge de cal pe care îl sorb din vinele cailor lor”¹⁶.

Dată fiind importanța calului în viața războinicului tătar, nu este surprinzătoare afirmația lui Marco Polo că: „dacă a furat cineva atîta cit să-și piardă viața, cum e un cal... îl taie în două cu sabia”¹⁷.

În întinsul imperiu al tătarilor era organizat un sistem rapid de transmitere a veștilor prin poșta călare. Printre știrile care trebuiau să ajungă cit mai repede, Marco Polo menționează pe cele privind „vreo țară răsculată, vreun nobil”¹⁸, accentuînd fără să vrea pe oprirea exercitată de tătari asupra popoarelor cucerite. Marco Polo arată că solii călăresc „într-o zi 200 pînă la 250 de mile” și iată cum: „Ei se leagă la cap și nu se opresc din goană pînă au ajuns la cealaltă poștă, la depărtare de 25 de mile. De aici iau alți doi cai iuți și proaspeți și dacă s-au urcat pe cai nu mai descălecă pînă la altă poștă; și așa merg toată ziua”¹⁹.

Sistemul acesta de informare rapidă pe care îl utilizase în antichitate și Darius a fost amplificat și perfecționat de tătari prin folosirea solilor pedestri, care „poartă o cingătoare lată cusută cu clopoței care se aud bine de departe”²⁰ și prin care avertizează schimbul să fie gata pregătit ca să preia ștafeta. „Și vă mai spun că astfel are marele Han știrea prin solii pedestri într-o zi și o noapte, de la cale de zece zile”²¹. Un fapt demn de relevat este și menționarea existenței unor poște special amenajate la distanță de 25 de mile una de alta pentru trimișii hanului care „află acolo un pat acoperit cu scoarțe de mătase, precum și toate cele de trebuință”²².

Existența acestor poște presupune necesitatea lor, presupune relații permanente între tătari și alte popoare la care erau trimiși solii. Din text nu se poate desprinde natura acestor solii. Dar se consemnează faptul că „aceasta nu-l costă nimic pe marele rege (marele han — n.n.) pentru că orașele care sînt pe lîngă poștă dau cai... așa că poștele sînt ținute de localnici”²³.

Marco Polo, admirîndu-i pe tătari, le atribuie și realizări care aparțin, de fapt, popoarelor cucerite. Străvechea civilizație a Chinei se remarcă și în vremea stăpînirii tătarilor: „Toate străzile din oraș sînt așternute cu piatră și cărămidă și tot așa toate drumurile mari din Magi”²⁴,

¹³ Marco Polo, *op. cit.*, p. 56.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 55.

¹⁶ *Ibidem*, p. 56.

¹⁷ *Ibidem*, p. 57.

¹⁸ *Ibidem*, p. 96.

¹⁹ *Ibidem*, p. 96—97.

²⁰ *Ibidem*, p. 96.

²¹ *Ibidem*, p. 96.

²² *Ibidem*, p. 95. Vezi și Fr. Pall și C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*,

p. 274.

²³ *Ibidem*, p. 96.

²⁴ Partea sudică a Chinei.

așa că se poate umbla pe ele ușor, și pe jos și într-alt fel. Și vă mai spun că în oraș sînt 3 000 de băi calde”²⁵.

Descrierea Pekinului, care „se întinde de jur împrejur pe 24 de mile... și are metereze... și 10 porți și la fiecare poartă se găsește cîte un palat mare, așa că fiecare latură are 3 porți și 5 palate”²⁶, impresionează prin grandoare. Continuînd să descrie Pekinul, Marco Polo dă unul din acele amănunte care creează o autentică imagine vizuală „în mijloc este un palat cu un clopot mare în vîrf care bate seara de trei ori și după ce a bătut, nici un om nu mai poate umbla prin oraș decît numai pentru nevoie mare, adică de naștere sau de boală”²⁷.

Trecînd prin atîtea țări, Marco Polo s-a oprit, în *Cartea* lui, îndeosebi asupra celor mai îndepărtate, mai greu accesibile, mai necunoscute. „Numai despre Marea cea Mare²⁸ nu v-am vorbit și nu v-am spus nimic, nici despre țările din jurul ei, deși le-am cercetat pe toate. Despre acestea nu voi povesti nimic, pentru că socotesc că e zadarnică osteneală... pentru că sînt mulți cei care o cutreieră și plutesc pe ea în fiecare zi... așa că fiecare știe unde se găsește”²⁹.

De aceea, probabil, face o mențiune foarte sumară privind „țara numită Lacca, care se învecinează cu țara Rossiei³⁰ și pe care Yule, comentatorul englez al cărții lui Marco Polo, o identifică cu Valachia.

Știrile transmise de Marco Polo despre oamenii și obiceiurile, despre bogățiile și preocupările popoarelor cunoscute de el pot fi folosite, cu unele rezerve, ca izvor istoric în toate lecțiile care amintesc despre tătari sau despre ținuturile cutreierate de autor.

În ceea ce privește cifrele transmise de el, credem că trebuie să le aplicăm un *corectiv*, fapt care nu diminuează valoarea *Milionului*, carte care i-a adus atîta faimă autorului.

MINODORA PEROVICI

ELIBERAREA SCLAVILOR NEGRI DIN STATELE UNITE ALE AMERICII

Epoca modernă din istoria omenirii a fost plină de acte de opresiune, de cruzime sălbatică, ca și de suferințe cumplite. Totodată, exponenții maselor populare din acele vremuri au dovedit o dragoste nețărmurită pentru progres și libertate, au dat pilde de măreț umanitarism democratic, au săvîrșit jertfe sublime pe altarul luptei de eliberare socială, economică și politică a claselor oprimate. Ar fi de ajuns să amintim chiar și numai *Declarația de independență* a coloniilor engleze din America, *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, *Manifestul Partidului Comunist*, războiul civil din S.U.A.

În timpul Inverșunatului război civil dintre Nord și Sud (1861—1865), a cărui problemă fundamentală — ce se cerea în mod necesar rezolvată — era distrugerea instituției barbare și anacronice a sclaviei celor aproximativ 4 milioane de negri, Abraham Lincoln, președintele Sta-

²⁵ Marco Polo, *op. cit.*, p. 143.

²⁶ *Ibidem*, p. 78.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Marea Neagră.

²⁹ Marco Polo, *op. cit.*, p. 215.

³⁰ *Ibidem*, p. 212.

telor Unite, a ezitat mai bine de un an să adopte măsuri revoluționare în favoarea celor mai oropsiți oameni de pe pământul Americii. A ezitat nu pentru că nu ar fi dorit adoptarea unui act umanitar și progresist, ci pentru că îl opreau considerente de ordin politic și opoziția unora dintre statele sclavagiste din sud. În Uniune rămăseseră patru state sclavagiste — Missouri, Kentucky, Delaware și Maryland — care se opuneau eliberării negrilor și a căror secesiune președintele dorea cu orice preț să o evite. La 22 august 1862, Lincoln declara public: „Obiectivul meu suprem în această luptă constă în salvarea Uniunii și nu în a salva sau a distruge sclavajul. Dacă aș putea salva Uniunea fără a elibera nici un sclav, aș face-o, dacă aș putea să o salvez eliberând toți sclavii, aș face-o și dacă aș putea să o salvez eliberând unii și abandonându-i pe alții, de asemenea aș face-o”¹. Dar presiunea maselor populare revoluționare, protestele burgheziei radicale din Nord, necesitățile însăși ale războiului vor imprima „o tentă tot mai aboliționistă” politicii președintelui Lincoln și guvernului său.

În iulie 1862, Lincoln pregătise deja proclamația de emancipare a sclavilor negri din statele rebele. Era un document revoluționar, dar nu elibera pe toți sclavii negri. Era, mai degrabă, o „măsură de război”, pe care președintele o anunță la 22 septembrie 1862, într-un moment prielnic din punct de vedere militar. Hotărîrea a intrat în vigoare abia la 1 ianuarie 1863, deoarece Lincoln spera să obțină încetarea rebeliunii și revenirea secesioniștilor în Uniune. Era o mare satisfacție pentru masele populare din America și pentru democrații din lume. De acum înainte, cauza Uniunii și cea a eliberării negrilor tindeau să se confunde. Dar, iată conținutul proclamației lui Lincoln:

„... Eu, Abraham Lincoln, Președinte al Statelor Unite, în virtutea puterii cu care sint investit ca comandant-șef al armatei și marinei Statelor Unite în timp de rebeliune efectivă și armată împotriva autorității și guvernului Statelor Unite, și ca măsură de război convenabilă și necesară pentru a suprima numita rebeliune, în conformitate cu intenția mea de a acționa astfel în mod public... Vin și indic astăzi, 1 ianuarie, în anul Domnului nostru 1863, statele și părțile de state a căror populație este în revoltă actuală împotriva Statelor Unite...

În virtutea puterilor și faptelor relatate mai sus, ordon și declar că toate persoanele posedate ca sclavi în numitele state și părți de stat *sint și vor fi de acum înainte libere* și că guvernul executiv al Statelor Unite, inclusiv autoritățile sale navale și militare, vor recunoaște și vor menține libertatea numitelor persoane”².

Acest act umanitar și eliberator va fi completat, cum de altfel o cereau majoritatea americanilor și nevoia de progres, cu cel de-al „XIII-lea amendament” la Constituția S.U.A., adoptat la 19 ianuarie 1865 și a intrat în vigoare la 18 decembrie același an. Amendamentul proclama: „pe toată întinderea Statelor Unite ale Americii sau în orice loc supus jurisdicției lor nu va exista nici sclavie, nici servitute forțată”.

Astfel, americanii desăvîrșeau revoluția lor burghezo-democratică și una dintre cele mai progresiste măsuri din istoria omenirii. Memoria popoarelor a reținut cu profund respect și dragoste numele celui care concepuse și proclamase aceste acte: Abraham Lincoln.

Desflințarea pe cale revoluționară a sclaviei, alături de rezolvarea democratică a problemei agrare, au contribuit la înlăturarea unei serii de bariere din calea progresului, au dat un impuls

¹ H. T. Deschamps, R. Pouligo, *L'Epoque contemporaine (1789—1870), Recueils de textes d'histoire publiés sous la direction de L. Gothier, A. Troux, tome IV, L. H. Des-sain, Liège-Paris, 1962, texte A, p. 422.*

² H. T. Deschamps, R. Pouligo, *op. cit.*, texte B, p. 422—423

considerabil dezvoltării capitalismului. Pe de altă parte, însă, eliberarea sclavilor fără a li se da pământ a avut drept consecință apariția dependenței economice a negrilor față de vechii lor stăpâni. Aceasta a constituit baza transformării foștilor sclavi în cetățeni oprimați, fără drepturi egale, ai Statelor Unite.

MIRCEA N. POPA

TRATATUL DE ALIANȚĂ DINTRE ROMÂNIA ȘI ANTANTĂ — 4/17 august 1916

În vara anului 1916, situația pe frontul francez evoluind în mod nesatisfăcător, în urma presiunilor făcute de trupele germane, guvernul Franței era direct interesat ca România să intre în război împotriva Austro-Ungariei, aliata Germaniei, pentru ca aceasta din urmă să retragă o parte din trupele de pe frontul de vest și să le trimită în ajutorul aliatei sale.

La început nu s-a ajuns la o înțelegere între guvernul francez și cel român din cauză că cel din urmă condiționa intrarea României în război de declanșarea unei ofensive a armatelor franco-engleze la Salonic, în Peninsula Balcanică, pentru a împiedica un eventual atac din partea armatelor turco-bulgare împotriva țării noastre.

Pentru a determina guvernul român să incheie tratatul de alianță cu Antanta, șeful Statului Major al armatei franceze a stăruit pe lângă celelalte guverne ale statelor din cadrul Antantei să facă presiuni asupra României ca să intre în război, indiferent de urmările pe care acest război le-ar fi avut asupra ei. La 24 iulie/6 august 1916, generalul Alexeev a avertizat guvernul român printr-un mesaj că „în condițiile actuale fiecare zi pierdută de România va fi plătită prin eforturi suplimentare, prin străduințe și pierderi ale armatei române”¹.

În cele din urmă, guvernul francez a acceptat propunerile guvernului român privind intrarea României în război, și la 29 iulie/10 august 1916 a autorizat pe delegații săi să semneze la București tratatul de alianță și convenția militară.

Tratatul de alianță dintre România și statele membre ale Antantei: Franța, Anglia, Italia și Rusia a fost semnat la București, la 4/17 august 1916, de Ionel I. C. Brătianu, șeful guvernului român, Saint Aulaire, George Barclay, Faserotti și Stanislas Paklewski Koziel, miniștri plenipotențiarilor ai celor patru mari puteri amintite. Tratatul conține 7 articole.

De la bun început, statele Antantei garantau „integritatea teritorială a României în toată întinderea frontierelor sale” (art. I).

La rîndul său, România se angaja să declare război și să atace Austro-Ungaria, „în condițiile stipulate de Convenția militară”² și să rupă „toate relațiile economice și schimburile comerciale cu toți dușmanii aliaților” (art. II).

¹ V. A. E m e t, *Contradicțiile dintre Rusia și aliați în legătură cu intrarea României în război*, în „Analele româno-sovietice”, seria istorie, nr. 2/1957, p. 78.

² Această convenție a fost semnată de atașatii militari ai Franței, Angliei, Italiei și Rusiei și de ministrul de război al guvernului român. Ea prevedea ca România să intre în război la 15/28 august 1916, la 8 zile după declanșarea ofensivei armatelor franco-engleze pe frontul de la Salonic. Armata rusă se angaja să dezlănțuie lupte de mare amploare, pe frontul austro-ungar, mai ales în Bucovina, iar flota rusă trebuia să garanteze suveranitatea portului Constanța. O dată cu începerea mobilizării armatei române, două divizii de infanterie și una de cavalerie ruse urmau să intre în Dobrogea, spre a coopera cu armata română împotriva armatei bulgare. Puterile Antantei se angajau să furnizeze României material de război în proporție de minimum 300 tone pe zi.

Cele patru mari puteri: Franța, Anglia, Italia și Rusia recunoșteau României drepturile sale istorice asupra teritoriilor din monarhia austro-ungară locuite de români (art.III). Delimitarea acestor teritorii era făcută pe larg în articolul IV al tratatului de alianță, iar România se angaja să nu ridice fortificații în fața Belgradului și să permită srbilor din regiunea Banatului, care voiau să-și părăsească proprietățile, să emigreze în decurs de doi ani de la încheierea păcii (art. IV).

Părțile contractante se angajau „să nu încheie pace separată sau pace generală” decit simultan, iar Franța, Anglia, Italia și Rusia se declarau de acord ca teritoriile din monarhia austro-ungară, locuite de români, stipulate în articolul IV al tratatului de alianță dintre România și Antantă, să fie date României (art. V).

România urma să participe, cu drepturi egale cu aliații săi, la tratativele preliminare de pace și de discutare a chestiunilor care aveau să fie supuse hotărârilor conferinței de pace (art. VI).

Puterile contractante se angajau să păstreze „secretul prezentei Convenții pină la încheierea păcii generale” (art. VII).

Importanța tratatului de alianță din 4/17 august 1916 constă în aceea că marile puteri din cadrul Antantei: Franța, Anglia, Italia și Rusia garantau integritatea teritorială a României, alipirea teritoriilor aflate sub dominația Austro-Ungariei asupra cărora avea drepturi istorice și participarea la conferința de pace alături de aliații săi.

Profesorii de liceu care predau istoria României pot prezenta conținutul și importanța acestui tratat înainte de a vorbi elevilor despre participarea României la primul război mondial. În ceea ce privește conținutul convenției militare, la care se face referire în articolul II al tratatului, acesta poate fi expus după ce s-a vorbit despre tratat. Unele prevederi ale convenției respective, care privesc obligațiile statelor din cadrul Antantei față de România și îndeosebi cele legate de deschiderea unui front la Salonic sau în privința ajutorului militar, pot fi prezentate atunci cînd profesorul explică elevilor cauzele înfringerii armatei române în campania din 1916, știut fiind că aceste obligații n-au fost respectate întocmai de aliați.

Profesorii care predau istoria României la clasa a VIII-a a școlii generale pot aminti acest tratat, subliniindu-i numai importanța.

ION GH. ȘENDRULESCU

PLANURI ȘI SCHEME DE LECȚII COMENTATE TABLOURI SINOPTICE. SCHEME GENEALOGICE

PLANURI DE LECȚII LA ISTORIA EVULUI MEDIU (ANUL II DE LICEU)

IMPERIUL OTOMAN ȘI EXPANSIUNEA LUI ÎN EUROPA (1 oră)

Scopul lecției. Prin această lecție urmărim să evidențiem că formarea și expansiunea statului feudal otoman în Estul Europei au constituit o permanentă primejdie pentru întreaga Europă și, în același timp, el a întârziat dezvoltarea țărilor cucerite din Peninsula Balcanică.

De asemenea, se va reliefa aportul poporului român, alături de celelalte popoare din Peninsula Balcanică, la slăbirea dominației otomane și la apărarea Apusului Europei de expansiunea otomană.

Tipul de lecție: comunicare de noi cunoștințe.

Metode și procedee: povestirea, conversația, demonstrația.

Material intuliv: harta geografică a Europei sau o hartă tematică în care să se înfățișeze teritoriile ocupate de turcii otomani până la sfârșitul secolului al XV-lea.

În cadrul comunicării noilor cunoștințe se va insista asupra următoarelor probleme:

I. *Formarea statului feudal turc și factorii care au contribuit la rapida expansiune a acestuia în Europa*

În cadrul acestei probleme se va prezenta, la început, locul de baștină al turcilor (Asia Centrală — regiunea Turkestanului). Referindu-ne la modul de organizare social-politică, se va preciza că ei trăiau în triburi nomade de păstori și că se aflau în faza de descompunere a comunei primitive și de trecere la orinduirea feudală.

Profitând de slăbirea statului feudal arab (fărâmițarea lui în mai multe califate, emirate), în secolul al XI-lea, o parte din triburile turcești, cunoscute cu numele de *turcii selgiucizi* (după un șef al lor Selgiuc), a cucerit statele arabe din Orientul Apropiat și a atacat posesiunile Imperiului bizantin din Asia.

Turcii selgiucizi au purtat numeroase războaie cu armatele cruciaților apuseni (cele opt cruciade, 1096—1270) și cu Imperiul bizantin.

Din cauza invaziei tătare (mongole), în 1220, alte triburi turcești (deci, înrudite cu turcii selgiucizi) au trecut din Asia Centrală în partea de nord-vest a Asiei Mici, stabilindu-se acolo și fiind dependenți de turcii selgiucizi.

Acești turci, conduși de Osman sau Othman (1259—1326), la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, au reușit să cucerească emiratele turcilor selgiucizi, să scape de dependența acestora și să realizeze statul feudal otoman (de la numele lui Othman) — *un sultanat*. La întărirea și consolidarea statului feudal turc a contribuit și religia mahomedană, la care au trecut turcii otomani sau osmanlii în această perioadă.

Pentru a face pe elevi să înțeleagă modul cum turcii osmanlii au reușit să pătrundă în Europa, se va face o scurtă analiză a situației în care se aflau Imperiul bizantin și statele feudale din Peninsula Balcanică:

a) criza economico-socială și politică prin care trecea, la începutul secolului al XIV-lea, Imperiul bizantin (slăbirea puterii centrale, tendința de descentralizare a statului prin acțiunile unor mari feudali bizantini, care voiau să scape de autoritatea absolută a împăratului, decăderea

comerțului și a meșteșugarilor, intensificarea luptei de clasă, pierderea unor importante teritorii — provincii, numeroase războaie etc.);

b) slăbirea și fărâmițarea feudală a statelor din Peninsula Balcanică (destrămarea statului feudal sîrb în mai multe cnezate și a statului bulgar în țarate mici, conflictele între aceste statele, luptele pentru tron, răscoalele țărănești, luptele cu Imperiul bizantin și cu Veneția, care voia să-și întindă dominația și pe coasta de est a Mării Adriatice și, în general, în Peninsula Balcanică).

II. *Expansiunea turcilor osmanli în Europa în secolele XIV—XV*

a. amestecul turcilor osmanli în treburile interne ale Imperiului bizantin (luptele pentru tron);

b. încercarea nereușită a turcilor de a cucerii Constantinopolul, capitala Imperiului bizantin;

c. expansiunea turcilor osmanli la nord de Constantinopol și mutarea capitalei sultanatului turc de la Gallipoli (capitală din 1354) la Adrianopol (1365);

d. cucerirea cnezatelor sîrbești și a țaratelor bulgărești; victoria de la riul Marița 1371, victoria de la Kossovopolje (Cimpia Mierlei) 1389;

e. luptele cu Țara Românească, conduse de Mircea cel Bătrîn: Rovine, 1394; cruciada de la Nicopole, 1396. Stăvilirea expansiunii turcești la sudul Dunării, determinată și de lupta popoarelor împotriva cotropirii otomane și în special a Țării Românești, la care a contribuit și criza dinastică prin care trecea Imperiul otoman după bătălia de la Angora (1402).

III. *Organizarea politică și administrativă a Imperiului otoman*

a. sultanat (stat feudal) condus de un despot absolut ereditar (sultan), a cărui putere se baza, în primul rînd, pe o puternică armată permanentă formată din spahii (cavaleri feudali) și ieniceri (pedestrimi);

b. împărțirea administrativ-teritorială în mari pašallcuri și singeacuri conduse de feudali.

IV. *Cucerirea Constantinopolului (Bizanțul) și prăbușirea Imperiului bizantin (1453)*

a. căderea Bizanțului marchează un moment important în ascensiunea statului feudal turc; b. accentuarea exploatării feudale în teritoriile cucerite de turci (deci, și în Peninsula Balcanică);

c. după căderea Constantinopolului (1453), cel mai important centru strategic-militar în calea expansiunii otomane a rămas orașul Belgrad de la Dunăre.

V. *Continuarea luptei antiotomane de către poporul român*

Indicarea celor mai importante momente ale acestei lupte în timpul lui Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare: apărarea Belgradului, 1456; luptele conduse de Vlad Țepeș în timpul campaniei turcești din 1462; Podul Înalt (Vaslui) 1475, Valea Albă (Războieni) 1476.

Se vor scoate în evidență caracterul popular al luptei antiotomane și încercarea lui Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare de a crea un front românesc antiotoman la Dunăre.

Concluzii. Imperiul otoman era un stat feudal format în procesul de expansiune a feudailor turci în Asia Mică și în Peninsula Balcanică. La conducerea lui se afla un monarh cu puteri absolute (un despot numit sultan) și care se sprijinea pe feudali și pe o puternică armată permanentă: spahii și ienicerii.!

Poporul român, prin lupta sa eroică în decursul mai multor veacuri, a jucat un rol deosebit de important în stăvilirea expansiunii otomane în vestul Europei.

Schema lecției

I. Formarea statului feudal turc	{	— originea turcilor — Asia Centrală (Turkestan) — sultanatul turcilor selgiucizi în luptă cu	{	— arabi — Imperiul bizantin — cruciade (1096—1270)
— statul feudal al turcilor osmanlii			{	— așezarea lor în nord-vestul Asiei Mici — dependența de turcii selgiucizi; — crearea sultanatului turcilor osmanlii prin distrugerea emiratelor turcilor selgiucizi; — rolul lui Osman sau Othman (1259—1326) în formarea statului feudal turc; — trecerea turcilor la mahomedanism și rolul religiei în consolidarea statului feudal turc
II. Expansiunea turcilor osmanlii în Europa	{	— capitalele { Gallipoli — 1354 Adrianopol — 1365 — cucerirea cnezatelor sirbești și a țaratelor bulgare — lupte — luptele cu Mircea cel Bătrîn — luptele cu Skanderberg (Gh. Castrioti) în Albania	{	— Marița, 1371 — Cimpia Mierlei (Kosovopojle) 1389 — Rovine, 1394 — cruciada de la Nicopole, 1396
III. Organizarea politică-administrativă	{	— stat feudal sultanat — monarh (despot absolut) — armată permanentă — împărțire administrativ-teritorială	{	— spahii (cavaleri feudali) — ienicerii (pedestri) — pașallc — sngiac
IV. Cucerirea Bizanțului (1453)				
V. Continuarea luptei antiotomane de către poporul român.			{	— Iancu de Hunedoara — apărarea Belgradului, 1456 — Vlad Țepeș — campania turcilor din 1462 — Ștefan cel Mare — Podul Înalt (Vaslui) 1475 — Valea Albă (Râzboieni) 1476

BIBLIOGRAFIE

- GEACHIR, NICOLAE ȘI MAKSUTOVICI, GELCU, *Skanderberg*, în „Magazin istoric”, nr. 1, ian. 1968, p. 84—87.
- CONSTANTINIU, FL., *Aspecte ale expansiunii Imperiului otoman în veacurile XIV—XVI în lumina unor lucrări noi*, în „Studii”, XIII, 1960, nr. 3, mai-iunie, p. 197—207.
- IORDĂNESCU, A., *Planuri de lecții de sinteză pentru istoria României (cu privire la lupta antiotomană)*, în „Caiet metodic de istorie”, Buc., 1971, p. 82—86.
- MIOC, DAMASCHIN, *Raporturile româno-turcești în secolele XIV—XVII. Lupta Țărilor Române împotriva dominațiilor străine*, în „Studii”, 15, nr. 6, nov. — dec. 1962, p. 1491—1503.
- MUREȘAN, CAMIL, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Buc., Edit. științifică, 1968, 247 p.
- PALL, FRANCISC, *Skanderberg et Iancu de Hunedoara*, în „Rev. études sud-est europ.”, 6, nr. 1, ian. mart. 1968, p. 5—21.
- PANAITEȘCU, P. P., *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea*, p. 95—115.

GERMANIA ȘI ITALIA ÎN SECOLELE XIII—XV (1 oră)

Scopul lecției. Se reliefează că atât Germania clt și Italia au avut aceeași situație — menținerea fărâmițării feudale. Se va insista asupra apariției germenilor noii orânduiri social-economice în sinul orașelor (apariția manufacturilor, stratificarea populației orașelor în pături sociale și lupta de clasă: răcoala ciompilelor. De asemenea se va reliefa rolul bisericii catolice în menținerea fărâmițării feudale a Italiei.

Tipul de lecție : comunicare de noi cunoștințe.

Metode și procedee : povestirea, conversația, demonstrația.

Material intuitiv : harta geografică a Europei sau o hartă tematică cu privire la geografia politică a Germaniei și Italiei pînă în secolul al XV-lea.

Lecția va fi predată pe următoarele probleme:

I. Trăsăturile caracteristice comune și diferențierile specifice în dezvoltarea istoriei celor două țări

Situația Germaniei va fi prezentată în mod paralel cu a Italiei.

— Se va scoate în evidență că ambele țări erau fărâmițate atât sub raportul economic cît și politic datorită faptului că în ambele state nu s-a format un singur centru economic în jurul căruia să graviteze întreaga viață economică și politică, ci mai multe centre. Aceste centre aveau legături mai mult cu alte țări și orașele manifestau un interes deosebit pentru întărirea autonomiei lor.

Se va sublinia politica de expansiune a feudalilor și a împăraților germani peste granițele Germaniei.

— Se va arăta că în Italia existau monarhiile feudale și republici aristocratice orășenești, unele supuse nominal imperiului și papalității, altele independente și că unificarea era împiedicată atât de imperiu cît și de papalitate.

— Lupta dintre imperiu și papalitate a agravat rivalitatea dintre orașele italiene, ceea ce a constituit o altă piedică în calea formării unui stat centralizat italian.

II. Dezvoltarea orașelor germane și italiene va ocupa locul central în cadrul lecției

Se va arăta că dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție a contribuit la formarea și dezvoltarea orașelor și în Germania și în Italia.

Orașele germane vor fi prezentate pe bazine — Rinului, Dunării, M. Nordului și M. Baltică și în interdependența lor economică cu cele italiene prin trecătorile munților Alpi; cele din nord constituite în Hansă și în legătură cu Londra, cu Novgorodul etc.

Se va pune accent pe formarea Hansei, pe organizarea ei și se va arăta că perioada sa de înflorire a durat pînă în secolul al XV-lea, cînd decade datorită mutării centrului economic în Oceanul Atlantic și închiderea drumului comercial din Estul Europei care leagă Nordul de Sudul acestui continent. (căderea Constantinopolului, 1453, Chilia și Cetatea Albă, 1484).

Se va insista, de asemenea, asupra situației orașelor italiene, unde existau orașe-state, ca Veneția și Genova, republici orășenești cu o viață meșteșugărească și comercială dezvoltată, cu legături comerciale cu bazinul M. Mediterane, M. Egee și M. Negre, genezii jucînd un rol însemnat și în viața comercială de la Dunăre și în legătură cu țările române. Un accent deosebit se va pune pe dezvoltarea manufacturilor de textile, în special, în orașele din nordul Italiei, mai ales Florența (pe formarea noțiunii de manufactură caracterizată prin apariția *muncii salariale, diviziunea tehnică a muncii*, unelte mai perfecționate decît cele folosite în mod curent în atelierul meșteșugăresc medieval: folosirea mai intensă a unor mecanisme puse în mișcare cu ajutorul forței apei — cărbunele alb).

Se va conchide că manufactura reprezintă o formă timpurie a producției capitaliste.

Se va arăta că populația din orașe în decursul timpului s-a stratificat în pături sociale (patriciat și plebe orășenească). La Florența, patriciatul a mai fost numit „poporul gras”, în timp ce plebea orășenească era numită „poporul slab”.

Răscoala ciompilor a fost una din primele mișcări ale maselor muncitoare de la orașe.

Orientarea marilor orașe-state, în special cele italiene (Veneția, Genova, Amalfi etc.), spre comerțul exterior (comerțul maritim cu Orientul) și rivalitatea dintre ele au constituit una din cauzele importante care au făcut ca atât Italia cit și Germania să rămînă în stare de fărîmițare feudală.

III. Expansiunea germană în Sudul și Estul Europei

Vorbînd despre expansiunea germană în secolele XII—XIII, se va arăta că paralel cu războaiele de cîmpire purtate în Italia, feudații și împărații germani au întreprins acțiuni de cîmpire în răsăritul slav și baltic. Brandenburgul și Saxonia au împins stăpînirea lor pînă la Oder și chiar la est de acest fluviu, iar pe țărmul M. Baltice, pînă la Golful Finic. Apoi profesorul va explica elevilor cum au ajuns cavalerii teutoni din Transilvania pe cursul inferior al Vistulei, cum și-au format acolo un stat puternic, apoi luptele lor cu polonii, care s-au încheiat în 1466 cu recunoașterea suveranității Poloniei.

În cadrul aceleiași probleme se va arăta politica de cîmpire dusă de Habsburgi în regiunea unor cantoane din Elveția și formarea Confederației elvețiene în 1291. La sfîrșitul secolului al XV-lea, Elveția s-a despărțit complet de Imperiu, iar existența ei va fi recunoscută oficial abia la 1648, cu prilejul păcii westfalice.

Se va evidenția eroismul țărănilor elvețieni și se va aminti legenda populară despre Wilhelm Tell.

IV. *Încercări de centralizare a puterii în Germania. Bula de aur (1356)*

Pentru a face elevilor cât mai accesibilă această problemă, profesorul va aminti de perioada interregnului (1254—1273), reliefind războaiele dintre feudații germani. Se va arăta că pentru o scurtă perioadă de timp, ordinea va fi restabilită de Rudolf de Habsburg, care a pus capăt anarhiei interne și a făcut din Austria, baza puterii habsburgice. Tendința de centralizare afirmată de Rudolf de Habsburg a fost paralizată de principii germani, care au trecut coroana imperială în mâna altor împărați din alte mari familii feudale princiare germane.

Coroana a ajuns în mâna familiei de Luxemburg, care a reluat politica inaugurată de Habsburgi cu privire la întărirea puterii centrale. Neputând realiza centralizarea Imperiului german, Carol al IV-lea de Luxemburg a dat în 1356 *Bula de aur*, care a constituit legea fundamentală a organizării imperiului. *Bula de aur* reglementa alegerea împăratului de către șapte principii electori care erau din rindul celor mai puternici feudali din imperiu.

Documentul reglementa alegerea împăraților prin sistemul electiv (alegerea împăraților de către 7 prinți electori).

Se va atrage atenția că Germania, din punct de vedere politic, a rămas fărâmițată în peste 300 de state pînă în secolul al XIX-lea.

Concluzii. În timp ce state feudale ca Franța, Anglia și Spania s-au unificat formînd state centralizate, Germania și Italia au rămas fărâmițate în mai multe state feudale pînă în secolul al XIX-lea.

Această fărîmițare feudală a Germaniei și a Italiei s-a datorat lipsei de unitate economică, precum și multiplelor contradicții dintre imperiu și papalitate, dintre feudali și împărat, dintre feudali între ei.

Deosebit de important este faptul că în interiorul orașelor au apărut manufacturile ca prim germen al unei noi orînduiri, orînduirea capitalistă.

I. Trăsături caracteristice comune și diferențierile specifice în dezvoltarea celor două țări	{	— fărîmițarea feudală în mai multe state — lipsa de unitate economică și politică datorită orientării altă a Germaniei cît și a Italiei în afara lor	{	— Germania {monarhii — Italia {republici aristocratice
		— Germania — războaie cîmpire — orașele italiene antrenate în comerțul exterior — lupta dintre papalitate și imperiu		{Italia {Elveția {Estul Europei {rivalitate pentru dominația economică
II. Dezvoltarea orașelor	{	— de-a lungul marilor drumuri comerciale: maritime și fluviale — centre mari meșteșugărești și comerciale — <i>aparitia manufacturilor</i> — stratificarea populației	{	— Italia — Marea Mediterană — Germania — Marea Baltică — patriciat — plebe
				— lupta de clasă {rășcoala ciompilei (Florența)
III. Expansiunea germană spre sud și est	{	— Italia — Cantoanele elvețiene — Confederația elvețiană — 1291 (Wilhelm Tell) — Cehia și Polonia		

- IV. Încercări de centralizare a Germaniei
— Sfântul Imperiu roman de neam german 962 (Otto I) — Rudolf de Habsburg — Carol al IV-lea de Luxemburg — <i>Bula de Aur</i> — 1356	}	— sistemul alegerii împăratului de către 7 prinți electori.

BIBLIOGRAFIE

Istoria universală (sub red. N. A. Sidorova) Buc., Edit. științifică, 1960, vol. III, capitolele: *Apariția și dezvoltarea orașelor medievale în Europa*, p. 305—315; *Germania în secolele XII—XIII*, p. 314—375; *Italia și papalitatea în secolul al XII-lea și al XIII-lea*, p. 376—389; *Germania în secolele XIV—XV*, p. 677—689.

Din materia trimestrului al II-lea, am ales aceste două lecții, deoarece le-am considerat deosebit de importante pentru înțelegerea istoriei evului mediu.

Lecția cu privire la istoria imperiului otoman în secolele XIV—XV vizează întreaga istorie a sud-estului Europei și a dezvoltării populației din această parte, iar lecția despre Germania și Italia vizează istoria populației din centrul Europei și ridică una din problemele esențiale — apariția în germen a unui nou mod de producție (modul de producție capitalist) în sinul vechii orânduiri — orînduirea feudală.

Ambele lecții prezintă mari dificultăți, ținînd seama de bogăția materialului și timpul limitat rezervat comunicării lor.

De aceea propunem ca la prima lecție: *Imperiul otoman și expansiunea lui în Europa*, accentul să se pună pe problemele cu privire la expansiunea turcilor otomani în Europa, cucerirea Constantinopolului și semnificația acestui eveniment, iar în ceea ce privește luptele turcilor cu țările române, acestea vor fi numai amintite, reliefindu-se, însă, caracterul lor popular, precum și încercarea de a realiza un front românesc antiotoman la Dunăre.

În ceea ce privește cea de-a doua lecție *Germania și Italia în secolele XIII—XV*, am propus tratarea concomitentă a problemelor esențiale referitoare la istoria lor, tocmai pentru a ajuta pe profesori să evidențieze asemănările și deosebirile dintre aceste două țări în aceeaș epocă istorică.

În această lecție propunem ca accentul să cadă pe funcția orașelor, atît în Italia cit și în Germania, în procesul de formare a unei orînduiri social-economice noi, cea capitalistă — superioară celei feudale.

Menționăm că schemele pe care le-am dat în aceste planuri de lecții au un caracter orientativ, profesorul rămînînd să le adapteze la condițiile concrete în care desfășoară lecția la clasă.

ALEXANDRU IORDACHE
CONSTANTIN DINU

STATELE DIN SUD-ESTUL EUROPEI ÎNTRE ANII 1870—1914

(Țările balcanice și România)

Lecție de comunicare de noi cunoștințe pentru anul III (2 ore) (plan — schemă) *

I. Deceniul al 8-lea al secolului trecut — o nouă etapă a dezvoltării mișcării de eliberare în Balcani

1. Stăpînirea otomană în Balcani la începutul deceniului.

* Poate folosi la pregătirea acestei lecții.

- Se aflau încă încorporate în Imperiul otoman: Bulgaria și Macedonia, Bosnia și Herțegovina, Albania, Epirul și Tesalia.
 - România și Serbia recunoșteau suzeranitatea Turciei și îi plăteau tribut.
 - Muntenegru nu avea statut juridic de stat independent.
2. Creșterea luptei de eliberare a popoarelor balcanice în anii 1875—1876.
- 1870, emigranții bulgari înființează la București Comitetul Central revoluționar bulgar.
 - 1875, răscoala populației din Bosnia și Herțegovina — începutul unei noi crize orientale.
 - 1876, aprilie, începe răscoala poporului bulgar; moare Hristo Botev; reprimarea sângeroasă a răscoalei de către trupele turcești.
 - Răscoala bulgară a găsit în poporul român un susținător și un apărător consecvent.
 - 1876, iunie, Serbia, urmată imediat de Muntenegru, declară război Turciei.
 - 1876, decembrie, conferința marilor puteri pentru a aplană conflictul balcanic.
3. Războiul ruso-româno-turc din 1877—1878.
- 1877, ianuarie, convenția secretă între Rusia și Austro-Ungaria.
 - Convenția româno-rusă (aprilie 1877).
 - La 9 mai 1877, România s-a proclamat independentă.
 - Ofensiva forțelor principale rusești se desfășoară cu sprijinul voluntarilor bulgari
 - Cooperarea militară româno-rusă; vitejia și eroismul în luptă.
 - 1878, ianuarie, Turcia este silită să accepte armistițiul.
4. Tratatul de la San Ștefano și Congresul de la Berlin.
- a. Tratatul de la San-Ștefano (3 martie 1878)
- Prevede independența României, Serbiei și Muntenegrului.
 - Se creează principatul autonom „Marea Bulgarie“.
 - Dobrogea era redată Rusiei care-și rezerva dreptul de a o schimba „cu partea Basarabiei detașată la 1856.“
 - Bosnia și Herțegovina obțin autonomia.
- b. Congresul de la Berlin. Tratatul de pace (13 iulie 1878)
- Participă reprezentanții Rusiei, Angliei, Germaniei, Austro-Ungariei, Franței, Turciei.
 - Modifică prevederile tratatului de la San Ștefano.
 - Principatul autonom al Bulgariei a fost micșorat; se creează provincia autonomă a Rumeliei răsăritene.
 - Bosnia și Herțegovina sînt date Austro-Ungariei spre administrare.
 - Macedonia rămîne sub stăpînirea turcească.
 - Insula Cipru este dată Angliei.
 - Se recunoaște independența României, Serbiei, Muntenegrului.
 - Se recunosc drepturile României asupra Dobrogei, străvechi teritoriu românesc, iar județele Bolgrad, Cahul și Ismail din sudul Basarabiei (retrocedate Moldovei prin Tratatul de la Paris din 1856) sînt încorporate din nou în Imperiul țarist.
 - Rusia își asigură poziții dominante la gurile Dunării.

Concluzii parțiale

- a. În anii 1875—1878 se obțin succese de seamă în lupta de eliberare și de formare a statelor independente în sud-estul Europei.

b. Continuă să se afle sub ocupația turcă: Bulgaria de sud, Macedonia, Albania, Tesalia, insulele din Marea Egee.

c. Balcanii rămân o arenă a confruntării marilor puteri europene.

II. Sud-estul european după Congresul de la Berlin (până la primul război mondial)

1. Situația social-politică

a. Bulgaria

- Marea Adunare Populară (Tirnovu, 1879) adoptă Constituția care proclamă monarhia constituțională; Alexandru Battenberg devine principe al Bulgariei.
- 1885, septembrie, se proclamă unirea Rumeliei răsăritene cu Bulgaria.
- 1908, Bulgaria se proclamă independentă, iar principele bulgar ia titlul de țar.

b. Grecia

- Obține în 1881 Tesalia și Epirul; în 1896, populația greacă din insula Creta se ridică la luptă împotriva ocupației turcești și obține autonomia. În 1913 este proclamată alipirea Cretei la Grecia.

c. România

- În 1881, România devine regat; principele Carol se va încorona ca rege.
- În 1883, aderarea României la Tripla Alianță.
- Acțiunea Memorandumului din 1892, etapă importantă în lupta românilor din Transilvania pentru eliberare națională.
- Răscoala țăranilor din 1907.

d. Serbia

- 1882, răscoala din Bosnia și Herțegovina împotriva autorităților austro-ungare
- 1882, Serbia se proclamă regat.
- 1905—1910, război vamal austro-sârb.

e. Turcia

- Burghezia turcă este interesată în schimbarea regimului absolutist.
- 1889, se creează Comitetul ilegal „Unire și progres”, ai cărui membri s-au numit „Junii turci”.
- 1908, iunie, organizația „Junilor turci” începe răscoala împotriva regimului dictatorial al lui Abdul Hamid II.
- 1908, iulie 13, victoria revoluției „Junilor turci”; menținerea regimului imperial.

2. Dezvoltarea capitalistă a statelor sud-est europene până la 1914.

- Caracteristici generale și specifice.
- Capitalismul începe să se maturizeze în țările din Balcani.
- Industria reprezentată de mici întreprinderi; dezvoltarea flotei maritime a Greciei, lărgirea rețelei de căi ferate.
- Politica protecționistă a României, încurajarea industriei naționale.
- Denunțarea convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria (1886).
- Capitalul străin în Serbia sub forma investițiilor în industria minieră; în Bulgaria, sub forma împrumuturilor de stat. Pozițiile capitalului străin în România.
- Dependența economică a țărilor sud-est europene față de statele apusene; consecințe.

3. Mișcarea muncitorească și socialistă în țările balcanice.

a. Formarea clasei muncitoare și condițiile ei de muncă și de viață.

- Proletariatul puțin dezvoltat, dar foarte activ. În Serbia, în 1900 erau aproximativ 10 000 de muncitori industriali; în Bulgaria, în întreprinderi mai mari, lucrau 4 700 de muncitori; în România, proletariatul modern, de fabrică, era mai numeros.

- Situația grea a clasei muncitoare. Condițiile de trai și de muncă.
- b. Răspîndirea ideologiei socialiste și organizarea politică a clasei muncitoare.
- Răspîndirea marxismului și dezvoltarea conștiinței de clasă.
- 1890, în Grecia se creează „Asociația Socialistă Centrală“.
- 1891, în Bulgaria se formează Partidul Social-Democrat, sub conducerea lui Dmitri Blagoev.
- 1893, în România, ia ființă Partidul Social-Democrat al muncitorilor.
- 1903, s-a constituit Partidul Social Democrat în Serbia.
- 1903, s-a înființat în Transilvania secția română a P.D.S. din Ungaria.
- Solidarizarea muncitorimii din țările sud-est europene cu lupta revoluționară a proletariatului și țărănimii din Rusia, sprijinul material și moral dat de mișcarea socialistă română marinarilor de pe crucișătorul rus Potemkin.
- c. Conferințele socialiste interbalcanice și rolul lor.

Concluzii parțiale

- a. Eliberarea țărilor balcanice de sub jugul otoman a avut ca urmare grăbirea dezvoltării capitaliste.
- b. Tradițiile patriotice și internaționaliste ale clasei muncitoare din țările sud-est europene pînă la primul război mondial.

III. Războaiele balcanice (1912—1913)

1. Premise interne și împrejurări externe.

- Criza bosniacă (1908) și războiul italo-turc (1911—1912).
- În 1911—1912, în Balcani izbucnește o puternică criză; contradicțiile sociale se împleteau cu cele naționale și cu ciocnirea de interese interimperialiste.

2. Primul război balcanic; victoria mișcării de eliberare.

- În 1912, octombrie, începe războiul împotriva Turciei, care este înfrîntă; la Londra încep tratative de pace.
- În 1912, noiembrie, la București, adunarea emigranților albanezi adoptă hotărîrea de a convoca adunarea pe întreaga Albanie și de a alege un guvern național; la 28 noiembrie 1912 este proclamată independența Albaniei.
- 1913, mai 30, se semnează la Londra tratatul de pace între Turcia și statele balcanice.

3. Al doilea război balcanic și rezultatele lui.

- Austro-Ungaria și Germania împing Bulgaria în război împotriva foștilor aliați.
- Alianța militară a Serbiei, Muntenegrului și Greciei împotriva Bulgariei; la această alianță se va alătura și România, fără a participa efectiv în război.
- 1913, iulie 29, Bulgaria își atacă foștii aliați; începe al doilea război balcanic. Bulgaria este înfrîntă.
- 1913, 10 august la București, se semnează tratatul de pace dintre Bulgaria și țările aliatae.
- Serbia primește aproape tot teritoriul Macedoniei, care fusese luat de bulgari în urma primului război balcanic.
- Grecia obține Macedonia de sud și Tracia de vest.
- Turcia rămîne cu o parte din Macedonia de est (cu Adrianopolul).
- României i-a revenit partea din sudul Dobrogei („Cadrilaterul“).
- Este recunoscută independența Albaniei.

Concluzii parțiale

- a. Războaiele balcanice pun capăt jugului otoman în Peninsula Balcanică.
- b. Ca urmare a amestecului marilor puteri, se ajunge la grave contradicții între statele balcanice.
- c. Războaiele balcanice — o lecție a istoriei plină de învățăminte.

Concluzie finală

- a. Victoria luptei seculare de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei de sub dominația turcească.
- b. În Transilvania, poporul român a continuat lupta de eliberare națională, cu sprijinul mișcării patriotice din vechea Românie.
- c. Stăpînirea austro-ungară în sud-estul Europei și lupta popoarelor slave împotriva ei.
- d. Politica burgheziilor naționale și interesele marilor puteri în această parte a lumii (se dă perspectiva evenimentelor care au dus la primul război mondial).
- e. Mișcarea muncitorească din țările balcanice a militat pentru cucerirea și apărarea independenței, pentru stringerea legăturilor între popoare.

Cîteva explicații și indicații metodice

1. După cum se vede din schema de mai sus, propunem ca într-o lecție de două ore să se trateze unitar țările sud-est europene, inclusiv România. Ținînd seama de necesitatea de a încadra cît mai organic istoria României în istoria universală, în primul rînd în cea sud-est europeană, și de a evita repetarea unor lecții de istorie a patriei, considerăm că în acest fel putem să reliefăm mai bine locul și rolul României în evenimentele sud-est europene, contribuția poporului român la eliberarea de sub stăpînirea otomană a popoarelor din Peninsula Balcanică și formarea statelor naționale independente.

2. În pregătirea și desfășurarea acestei lecții nu pierdem din vedere faptul că ea face parte dintr-un sistem mai amplu de cunoștințe, că elevii au învățat despre lupta revoluționară a popoarelor din sud-estul Europei în anii 1815—1830, despre poziția marilor puteri față de problema orientală și criza din 1853—1856 (războiul Crimeii).

3. În atenția celui care predă lecția trebuie să fie explicarea diferitelor aspecte privind ciocnirea de interese ale marilor puteri în această zonă geografică. Elevii vor putea astfel să înțeleagă mai bine de ce Peninsula Balcanică a devenit în preajma primului război mondial „butoiul cu pulbere” al Europei.

4. Așa cum ne indică programa, este bine ca lecția despre *Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea* să fie predată înainte de lecția despre sud-estul Europei (în manual este după această lecție).

5. Se vor folosi la orele de clasă: harta fizică a Europei sau a sud-estului european, harta istorică *Europa în anii 1871—1914* și o schemă cu reprezentarea grafică a principalelor operațiuni în războiul din 1877—1878. De asemenea, se poate folosi un tabel sinoptic cu principalele date pentru fiecare țară balcanică. Evenimentele care privesc mai ales istoria României pot fi ilustrate cu imagini din setul de diapozitive și cu filmul didactic *1877*.

REVOLUȚIILE BURGHEZE DIN PERIOADA ASCENDENTĂ A CAPITALISMULUI

Partidul și societatea noastră socialistă au încredințat școlii românești misiunea nobilă și complexă de formare spirituală a omului nou, a omului civilizației socialiste. Pentru a putea îndeplini această misiune de rezonanță istorică, prin toată activitatea lor, școala și profesorul trebuie să urmărească cu pricepere și perseverență — între altele — transmiterea unor cunoștințe temeinice, trainice, conștient însușite de către elevi. Armătura științifică și ideologică a elevului să fie nu numai bogată, dar și conștient însușită. Învățînd și cunoscînd legile dezvoltării sociale și caracterul lor obiectiv, elevul ajunge să înțeleagă că, pentru progresul societății, el — oamenii — trebuie să acționeze în direcția acestor legi; totodată, pătrunzîndu-se de caracterul creator al teoriei marxist-leniniste, el se simte mobilizat pentru traducerea ei în fapt, în realitate. Numai așa predarea cursului de istorie, ca și a celorlalte obiecte din programa școlară, devine cu adevărat un factor activ în opera de edificare a lumii noi, socialiste.

Pentru transmiterea unor cunoștințe temeinice, profesorul va folosi metode, mijloace și procedee din cele mai variate și mai eficiente. Printre ele, și lecții de recapitulare: de capitol, de temă, anuale. Prezentăm mai jos o temă recapitulativă organizată sub forma unui tablou sinoptic: *revoluțiile burheze*. Scopul lui este un schimb de experiență în munca noastră la catedră.

Tabloul sinoptic ne ajută să facem o alegere și o sistematizare clară a problemelor esențiale din tema despre revoluțiile burgheze, să grupăm mai bine datele și faptele în jurul problemelor principale, generate de revoluțiile burgheze, să urmărim aceste fenomene istorice în dezvoltarea și devenirea lor în timp. De asemenea, tabloul sinoptic ne dă posibilitatea să comparăm fenomene similare petrecute în țări sau etape istorice diferite, să relevăm mai bine legăturile dintre diferite evenimente și fenomene istorice, dintre cauză și efect. Toate acestea ajută dezvoltarea gândirii istorice a elevului și capacitatea de a generaliza, de a trage concluzii care să devină bunuri pentru viață.

Începem cu o scurtă precizare teoretică:

I. *Ce este o revoluție socială?*

II. *Ce este o revoluție burgheză?*

Revoluția socială este schimbarea radicală, pașnică sau violentă, în raporturile economice, sociale și politice ale unei societăți și care constă în înlăturarea vechilor relații de producție și instaurarea unor relații de producție noi, corespunzătoare nivelului de dezvoltare a forțelor de producție, precum și în trecerea puterii de stat din mâinile clasei dominante în mâinile noii clase progresiste.

Deci, revoluția socială este o cotitură radicală în viața societății; ea este rezultatul inevitabil, necesar, al dezvoltării societății împărțită în clase, fiind forma cea mai înaltă a luptei dintre clase.

Problema fundamentală a oricărei revoluții sociale este problema luării puterii politice de către noua clasă, purtătoare a noilor relații de producție, de la vechea clasă care se opune noilor forțe de producție.

Caracterul unei revoluții sociale este determinat de contradicțiile pe care le rezolvă, de sarcinile sociale pe care le îndeplinește, de relațiile de producție noi pe care le instaurează și de forțele motrice care o înfăptuiesc.

În raport de acestea, revoluțiile sociale pot fi: burgheze, burghezo-democratice, populare și socialiste.

TABLOU SINOPTIC
REVOLUȚIILE BURGHEZE DIN PERIOADA ASCENDENTĂ A CAPITALISMULUI

<i>Revoluția Probleme</i>	Revoluția burgheză din Țările de Jos	Revoluția burgheză din Anglia	Revoluția americană (Formarea SUA)	Revoluția burgheză din Franța	Revoluția din iulie 1830 din Franța
1	2	3	4	5	6
Cauzele și forțele sociale	a. Cauze : – dezvoltarea manufacturilor și comerțului; – aspra dominație spaniolă; – dorința nobilimii de a redobândi autonomia provincială; – persecuțiile religioase. b. Forțe sociale Toate clasele și păturile sociale – întreg poporul din Țările de Jos – dornice de eliberare de sub dominația spaniolă. Conducerea: burghezia în formare și nobilimea în frunte cu Wilhelm de Orania. În desfășurarea sa, revoluția îmbracă forma unei lupte de eliberare de sub stăpânirea străină.	a. Cauze : – <i>economice</i>: – dezvoltarea manufacturilor, comerțului și navigației; – începutul agriculturii capitaliste; – <i>sociale</i> : – ridicarea burgheziei și a noii nobilimi; – conflictul dintre noile clase posedante și vechea nobilime feudală; – <i>politice</i> : – dorința Stuartilor de a domni absolutist și a Parlamentului de a-și lărgi puterea în stat; – <i>religioase</i> : – conflictul dintre catolici și anglicani, care sprijineau feudalismul și politica absolutistă a regelui, pe de o parte și puritanii, care reprezentau noile forțe de	Cauze : – dezvoltarea industriei și comerțului în cele 13 colonii și măsurile prohibitive impuse de metropola; – dorința de emancipare politică a coloniilor; – răspândirea iluminismului: „Fiii și fiicele libertății“ b. Forțe sociale : Coloniștii din toate clasele și categoriile sociale, afară de vreo 50 000 de așa-zisi loialști, sub conducerea burgheziei și a marilor plantatori. Reprezentanți de seamă: B. Franklin, Th. Jefferson și G. Washington.	a. Cauze : – <i>economice</i> : – decăderea agriculturii și ruina țărănimii; – menținerea breslelor, a corporațiilor și a vâmlor feudale, frână în dezvoltarea industriei și comerțului; – <i>sociale</i> : – menținerea celor 3 stări sociale; primele două stări – clerul și nobilimea – erau stări privilegiate. Starea a treia nu era omogenă, fiind formată din țărărimi, burghezic, lucrători, săracime. Ea întreținea întreg edificiul statal; – <i>politice</i> : – absolutismul regal; Bastilia; – corupția administrației și a justiției; – <i>ideologice</i> : – răspândirea ideilor luminate; Enciclopedia;	a. Cauze : Politica lui Carol al X-lea de a restaura vechile rînduiri feudale și absolutismul. Cele patru decrete regale extraordinare; b. Forțe sociale : Masele populare sub conducerea burgheziei.

1	2	3	4	5	6
Cauzele și forțele sociale		producție capitaliste, pe de altă parte. b. <i>Forțe sociale</i> : țărani, meșteșugari, lucrători, burghezia și noua nobilime. Conducerea: burghezia și nobilimea nouă, care formau majoritatea parlamentului. Reprezentant: Oliver Cromwell. Revoluția îmbracă forma unui război civil între rege și parlament; în fapt, un război între vechi – feudalismul, și nou – capitalismul.		– <i>imediate</i> : – criza financiară; – tratatul comercial din 1786 cu Anglia; – seceta din 1787–1788. b. <i>Forțe sociale</i> : – țărani, lucrători, orășeni, burghezia și nobilimea liberală; – conduce burghezia și nobilimea liberală. Reprezentanți de seamă: Mirabeau, Robespierre, Marat, Danton.	
Momente principale în desfășurarea revoluției	– răscoala populară din 1566; – regimul terorist și sângeros al ducelui de Alba; – mișcarea de partizani generalizată în 1572; – rechemarea ducelui de Alba și micile concesiuni regale; – extinderea revoluției în provinciile sudice; Uniunea de la Gand, 1576; – trădarea revoluției de către vrfulurile burgheze din Sud; – Uniunea de la Utrecht, 1579.	1. <i>Pregătirea revoluției</i> : – politica absolutistă a lui Carol I Stuart; – războiul cu Scoția; – convocarea Parlamentului cel lung, 1640. 2. <i>Războiul civil: 1642–1648</i> : – succesele inițiale ale regelui; – armata noului model, Oliver Cromwell; – victoriile de la Marston Moor și Naseby; – extrădarea regelui de către Scoția; – reformele burgheze adoptate de către Parlament;	– „partida de ceai” de la Boston, 1773; – Congresul de la Filadelfia, 1774; – războiul pentru independența coloniilor: 1774–1783; – loialiști și revoluționari; – înfrângeri și victorii: Filadelfia și Saratoga. – misiunea americană în Franța: B. Franklin; alianța Franței, Spaniei, Olandei; – victoria de la Yorktown, 1781;	În desfășurarea sa, revoluția a avut o linie ascendentă transformându-se dintr-o revoluție burgheză într-o revoluție burghezo-democratică. 1. <i>Prima etapă a revoluției</i> : de la 14 iulie 1789 – 31 mai – 2 iunie 1793; – la putere, burghezia, aliată cu nobilimea liberală; – caracter burghez. a. Perioada Adunării Naționale Constituante: 14 iulie 1789–30 septembrie 1791; problemele principale.	– Construirea de baricade pe străzile Parisului; – luptele dintre revoluționari și armata regală din 27–28–29 iulie; – fuga regelui în Anglia; – burghezia aduce ca rege pe Ludovic Filip de Orleans, omul burgheziei financiare franceze

1	2	3	4	5	6
Momente principale în desfășurarea revoluției	– proclamarea Republicii Provinciilor Unite (Olanda), 1581; – armistițiul din 1609 și pacea din 1648 recunosc noul stat.	– conflictul dintre granzi și levelleri; – fuga regelui; înfringerea de la Preston, 1648; – judecarea, condamnarea și executarea regelui, 1649. 3. <i>Republica și protectoratul: 1649–1660:</i> – frământările sociale: diggerii; – răscoala din Irlanda și războiul cu Scoția; – Cromwell, lord protector în 1653. Protectoratul – o dictatură militară în folosul burgheziei.	– pacea de la Versailles 1783; – răscoala lui D. Shay, 1786; – constituția din 1787.	b. Perioada Adunării Legislative: 1 oct. 1791 20 sept. 1792; problemele principale; c. Perioada Convenției Naționale girondine: 20 sept. 1792–2 iunie 1793; problemele principale. 2. <i>Etapa a doua a revoluției – dictatura iacobină: 30 mai–2 iunie 1793 până la 9 Thermidor 1794;</i> – la putere, burghezia revoluționară; – caracter burghezo-democratic; – o dictatură revoluționară democratică, sprijinită de masele orașenești și de la sate, care a înfrunt contrarevoluția internă și externă, înlăturând feudalismul și absolutismul, rezolvind problema fundamentală socială – eliberarea și împroprietărirea țărănilor – pe cale revoluționară. – organizarea puterii iacobine; – teroarea iacobină, o manieră plebee prin care burghezia revoluționară franceză și-a lichidat dușmanul de clasă, feudalismul și absolutismul;	

1	2	3	4	5	6
Momente principale in desf. rev.				— Constituția anului I și legile excepționale adoptate de Convenția Națională iacobină; — victoriile obținute în interior și în afară; — curente din stnul blocului iacobin; lichidarea hebertiștilor și dantonistilor de către Robespierre; — lovitură de stat contra-revoluționară din 9 Thermidor 1794.	
Caracterul și însemnătatea revoluției	— A fost o revoluție burgheză timpurie, cu caracter antifeudal și de eliberare națională de sub dominația spaniolă; — A înlocuit, în parte, vechea formă de exploatare feudală cu o formă nouă de exploatare, capitalistă; — A promovat la putere burghezia, purtătoare a noulor relații de producție capitaliste și a format primul stat burghez din lume: Olanda.	— A fost o revoluție burgheză, care a înlăturat din societatea engleză feudalismul și absolutismul, deschizând cimp liber dezvoltării relațiilor capitaliste; — A desființat monarhia și a proclamat Republica, ridicând la putere burghezia și noua nobilime; — A avut și o însemnătate externă — europeană — fiind un exemplu pentru burghezia din alte țări; deschide epoca modernă.	— A avut însemnătatea unei revoluții burgheze, fiindcă, înlăturând dominația engleză, creează condiții favorabile dezvoltării relațiilor capitaliste; — Pune bazele unui nou stat burghez, S.U.A., prima republică burgheză; — Începe formarea națiunii nord-americane. A rămas neterminată; va fi desăvârșită, căpătând un caracter burghezo-democratic, prin războiul civil din 1861 — 1865.	— A transformat Franța dintr-o țară feudală într-o țară burgheză; — Ideale sale de libertate, egalitate și fraternitate, răspândite în toată Europa, asigură victoria capitalismului și în alte țări europene, adică victoria deplină a capitalismului asupra feudalismului în lume; — După Marx, a fost „o mătură urlașă” care a dat la o parte toate rămășițele feudale din Franța.	— A fost o revoluție burgheză care a durat doar 3 zile; — A pus capăt utimei încercări de restaurare a feudalismului și absolutismului în Franța; — A înlăturat dinastia Bourbonilor și a înlocuit monarhia feudală cu cea burgheză, monarhia din iulie a lui Ludovic Filip de Orleans; — Sub influența ei, au loc revoluții în Belgia, Polonia și Italia, cu caracter de eliberare națională.

1	2	3	4	5	6
Caracterul și însemnătatea revoluției				— După Engels, ea „a sfărșit feudalismul și a instituit dominația pură a burgheziei într-o formă atât de clasică, cum n-a fost atinsă în nici o altă țară din Europa“. — După Lenin: „Pentru clasa ei, în favoarea căreia a acționat, pentru burghezie, ea a făcut atât de mult încât întregul secol al XIX-lea, secol care a adus întregii omeniri civilizație și cultură, s-a desfășurat sub semnul revoluției franceze“.	

Revoluția burgheză este revoluția socială care desființează relațiile feudale primare și le înlocuiește cu relații noi, capitaliste și, totodată, trece puterea politică din mna feudalilor în mna burgheziei. Revoluția burgheză înlocuind o formă de exploatare — cea feudală — cu o altă formă de exploatare — cea capitalistă, are un caracter progresist limitat. Este condusă de burghezie, dar forța socială principală o constituie masele, care, însă, nu-și pot impune propriile lor revendicări.

Revoluția burghezo-democratică este acea revoluție burgheză la care masele participă cu propriile lor revendicări economice și politice, căutînd s-o dezvolte dincolo de cadrul sarcinilor limitate, înguste, pe care le pune revoluția burgheză. Deci, revoluția burghezo-democratică este forma cea mai radicală a revoluției burgheze, căci urmărește înlăturarea vechilor relații de producție. Revoluția burgheză, în desfășurarea ei, se poate transforma în revoluție burghezo-democratică așa cum s-a întimplat în Franța.

ION NICOARĂ

BASARABII ÎN TABELE GENEALOGICE

Privită genealogic, problema familiei Basarabilor nu se poate rezolva ușor. Genealogia este știința ajutătoare a istoriei avînd ca obiect cercetarea originii și filiațiunii familiilor. Prin filiație se înțelege descendența din tată în fiu, în linie directă. Instrumentele de informare genealogică, în formă condensată, sînt: arborele genealogic și tabelele de ascendenți și descendenți. *Arborele genealogic* este un instrument în care se prezintă descendența dintr-un strămoș numai prin copiii de sex masculin, fiicele fiind indicate cu soții lor, fără a se menționa și urmașii lor. În schimb, *tabela de descendenți*, plecînd de la un anume înaintaș din trecut și mergînd spre actualitate, trebuie să cuprindă pe toți urmașii strămoșului avut în vedere (în cazul de față, Basarab întemeietorul), fie bărbați, fie femei și să se indice și ascendenții soților. Strămoșul îndepărtat, Basarab, de la care pornește căutarea descendenților, reprezintă prima generație, copiii lui formează generația a II-a, în care trebuie să figureze fiecare tip masculin cu soția, indicîndu-se și părinții acestora, cu indicarea familiei tatălui și a mamei. Și se procedează în acest fel pînă se ajunge la ultimii Basarabi. Dacă s-ar pleca de la ultimii Basarabi din secolul al XVII-lea (nu este aici vorba de Craioveștii-Basarabi, care nu fac obiectul studiului de față), și s-ar merge în trecut pînă la Basarab I, s-ar realiza o *tabelă de ascendenți*.

În evul mediu și epoca modernă, în Rusia, Polonia, Germania, Franța, Anglia, Italia etc., ca să poată pretinde demnități superioare sau să fie admiși în anumite ordine, nobilii aveau obligația să probeze cu documente autentice originea nobilă a strămoșilor, atît pe linie bărbătească, cît și femeiască, fiind interzisă căsătoria unui nobil cu o femeie din straturi sociale inferioare. De aceea, încă din secolul al XVI-lea în cancelaria șefului statului se organizează un cabinet condus de un nobil genealogist numit de monarh (în Franța, „genealogistul regelui”) însărcinat să adune și să păstreze probele de noblețe. În modul acesta s-au întocmit registre sau cărți de genealogii, care prezintă o importanță deosebită cu privire la istoria politică și relațiile, sociale în evul mediu. În ele figurau și tabele de ascendenți.

În Țara Românească și Moldova, originea boierească se stabilea numai prin bărbați. Nu interesa din ce categorie socială făcea parte soția. Astfel, unii boieri scăpătați se căsătoreau cu fiice de negustori bogați etc., a căror origine uneori era ascunsă și familia lor nu se cunoștea,

nici prenumele respectivelor. De aici constatarea că în istoriografia noastră este imposibilă alcătuirea unei tabele de ascendenți, chiar pentru familiile cele mai influente din trecut, de pildă a Cantacuzinilor, plecând de azi și ridicându-ne pînă în secolul al XVI-lea și nici tabela de descendenți ai acestei familii, de la Mihai Șaitanoglu (secolul al XVI-lea) pînă în secolul XX, fiindcă multe dintre soții nu se știe căror familii au aparținut. Această situație se datorește faptului că la noi nu s-au alcătuit în trecut cărți genealogice, iar materialul documentar existent este insuficient și plin de lacune. Din această cauză, la noi nu se pot alcătui nici arbori genealogici compleți, mai ales pentru secolele XIV—XVI. Genealogia unor mari familii boierești este în mare parte fantezistă pentru aceste secole.

Lipsa de izvoare și de instrumente de informare genealogică face ca și pentru dinastia Basarabilor să nu putem prezenta un arbore genealogic complet, fără a mai vorbi de tabele de ascendenți sau descendenți. Într-un arbore genealogic trebuie să figureze, în primul rînd, data nașterii personajului respectiv, a căsătoriei (sau căsătoriilor), a decesului. Or, pînă la Mihai Viteazul, a cărui dată de naștere o deducem cu aproximație din legenda tabloului picturii Aegidius Sadeler, executat la Viena, în 1601, nu putem arăta la ce dată s-a născut nici unul din domnitorii anteriori lui. La mulți dintre domnii veacurilor XIV—XVI nu putem indica în mod cert cu ce s-au ocupat înainte de domnie și care a fost perioada de domnie, cu arătarea nu numai a anului, dar și a datei lunare. Cum mulți dintre domnitori n-au murit pe tron, iar alții s-au stins în exil, nu se poate stabili nici data exactă a decesului și a locului de înhumare. Apoi problema soțiilor legitime și a concubinelor, cît și aceea a numărului copiilor, cu precizarea celor legitimi și a bastarzilor, rămîne deschisă și, probabil, niciodată rezolvabilă, prin izvoarele pînă azi cunoscute.

Am făcut aceste precizări pentru ca cititorii să-și explice o serie de lipsuri din arborele genealogic al Basarabilor, pe care — pentru o mai lesnicioasă punere în pagină — îl înfățișăm prin trei tabele: A, B. și C, atrăgînd atenția de a nu se confunda termenul tabelă de aici cu tabela de ascendenți sau descendenți.

Originea familiei dinastice a *Basarabilor* este, fără îndoială, *românească*. Dacă numele întemeietorului statului feudal Țara Românească și a primei dinastii statale a fost *Basarab* nume ce se admite, în general, în istoriografie și lingvistică a fi de origine cumană (*Basarabă*), aceasta nu înseamnă nicidecum că întemeietorul era de neam cuman, ci el era fiul unui volevod român din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, căruia părinții sau nașii săi i-au dat un prenume cuman, desigur practicat în aristocrația cumană în proces de asimilare cu feudații români.

Este în afară de orice discuție că un nume nu poate indica, fără nici o dovadă contrarie precisă, o anume origine etnică, fiindcă acest nume poate fi împrumutat de oriunde. Este bine cunoscut, și verificabil în documente de cancelarie domnească, faptul că țiganii robi din evul mediu românesc purtau de multe ori prenumele boierului, aceasta se întimpla în vremea mai veche, cînd în societatea românească nu se introdusese încă numele de familie, care se generalizează de-abia în secolul al XVII-lea. Această practică, evident, nu poate să ducă la concluzia că acei țigani aveau originea etnică a boierului. *Basarab*, un simplu prenume, a devenit nume dinastic și în unele izvoare Țara Românească este indicată ca fiind „Țara *Basarabească*”¹.

Fiindcă am căutat să întocmesc arborele genealogic al *Basarabilor*, am socotit să încep cu întemeietorul dinastiei, cu *Basarab*, iar nu cu tatăl acestuia, *Tihomir*. Ultimele săpături arheologice, executate în anii din urmă la Biserica domnească din Argeș, au dus la descoperirea

¹ *Documenta Romaniae Historica*, B. I (1247—1500), Buc. 1966, p. 92, nr. 46.

fundațiilor unei capele suprapuse de biserica din secolul al XIV-lea, precum și a zidurilor unei curți voievodale din a doua jumătate a secolului al XIII-lea². Admit ca probabilă existența unui fiu necunoscut al lui Seneslau de la Argeș, care a dat naștere lui Tihomir, tatăl lui Basarab, căci e greu de admis ca Tihomir să fi fost fiul și urmașul lui Seneslau de Argeș. Consider de asemenea, ca puțin probabil ca Litovoi, din diploma Ioaniților de la 1247, să fie aceeași persoană cu Litovoi, căzut în lupta cu ungurii pe la 1277; de aceea admit un Litovoi II, care s-a războit cu dușmanii și a fost răpus. După această înfrângere, feudalii olteni au considerat că izbînda țelurilor lor nu se va putea realiza decît unindu-și forțele cu ale voievodului de la Argeș, care prin abilitate politică față de coroana maghiară și prin campanii victorioase împotriva tătarilor reușise să stăpînească toată Cumania Neagră (Țara Românească de la est de Olt). Îmi exprim opinia că Basarab I este același personaj cu Negru Vodă al tradiției³. De acord că la Argeș a fost înhumat și Vladislav I, însă nu sînt convins că lui îi aparține mormîntul neprofanat, descoperit în 1920; înclin pentru Radu I și nu sînt pentru restrîngerea domniei lui în timp, la un an, extinzîndu-se limitele domniei lui Dan I „pînă către 1377”; nu sînt nici pentru opinia după care „domnia lui Radu I s-a încheiat „pe la 1377”⁴. Se pune în acest caz întrebarea cînd a putut Radu I să zidească Tismana și să înceapă Cotmeana? Pare probabil ca Vlad Uzurpatorul să fi fost un fiu nelegitim al lui Radu I. Pentru cronologia domniilor lui Vlad Dracul, Vladislav II și Vlad Țepeș s-au reținut concluziile judicioase la care a ajuns tînărul cercelător Matei Cazacu⁵ Din legăturile de dragoste ale lui Basarab Țepeluș cu Neaga, soția lui Pirvu Craiovescu, s-a născut Neagoe Basarab. Afirmația că Neaga ar fi fost soră cu Basarab-Țepeluș și, deci, Neagoe Basarab ar fi fost nepot de soră acestuia⁶, e lipsită de bază documentară, Neagoe fiind un fiu ilegitim al lui Țepeluș.

N-am de gînd să analizez una cîte una persoanele ce figurează în arborele anexat. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că dinastia Basarabilor pornind de la 1330 se continuă prin descendenți legitimi sau naturali pînă la 1660, cînd se stinge Mihnea III Radu, ultimul din familia Basarabilor. De pe la sfîșitul secolului al XIII-lea, cînd pare a se fi născut Basarab I și pînă la 1660, cînd dispare ultimul vlăstar al dinastiei, s-au perindat 12 generații, durata unei generații fiind de aproximativ 30 de ani. Istoriografia românească din trecut a făcut uneori incursiuni genealogice asupra familiilor unor domnitori, dar nu și-a propus să întocmească arbori genealogici ai dinastiei Basarabilor potrivit indicațiilor date mai sus. Cînd afirm acest lucru mă refer la istoricii B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga⁷, I. Bogdan, I. Minea, I. Lupaș, Al. Lapedatu, I. Nistor, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, I.C. Filitti ș.a., care, desigur,

² N. Constantinescu, *La résidence d'Arges des voivods roumains des XIII-e et XIV-e siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques*, în „Revue des études sud-est européennes”, Bucarest, 1970, no. 1, p. 30.

³ Deci nu trebuie căutat în sec. XIII, mergînd pe căile învechite ale istoriografiei romantice din veacul trecut, cum fac autorii articolului din „Magazin istoric” (IV, nr. 8/41) din august 1970 (p. 37-42).

⁴ Șt. Andreescu, *Clopotul Cotmeinei*, în „Magazin istoric”, IV, nr. 12 (45), decembrie 1970, p. 53

⁵ *La Valachie et la bataille de Kossovo (1448)*, în „Revue des études sud-est européennes”, IX (1971), nr. 1, p. 139.

⁶ O. G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*. Buc., 1937. p. 593 (arborele genealogic al domnilor Țării Românești).

⁷ Din lucrările acestuia sînt de menționat: *Femeile în viața neamului nostru*, Vălenii de Munte, 1911, în care prezintă soții de domnitori; apoi, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, cap. I. *Mormintele domnilor noștri* (p. 5-31) și cap. II. *Doamnele române* (p. 33-48).

Litovoi, voievodul Olte-
niei, 1247 (și după)

Litovoi II, + c. 1277 Bărbat, c. 1277—c. 1285 Alți frați
fiică
= Șt. Miliutin al srbilor
(1282—1321)

Seneslau, voievod
| la Argeș 1247 (și după
nc.
Tihomir (Thocomer)
(c. 1290—c. 1310)

Basarab I, întemeietorul
Țării Românești și dinastiei
(c. 1310—1351—52)
□ bis. domn. din Cîmpulung
= Margareta (Marghita)
catolică

arte = înainte de
c. = circa, pe la
cb = concubină (c)
f.d. = fără descendență
n. = născut (ă)
nc. = necunoscut (ă)
post = după
v. = voievod
= — căsătorit(ă)
+ = decedat (ă)
□ = înhumat (ă)
| = legătura între o generație și alta
: = legătura genealogică ipotetică
... = nume necunoscut
I, II etc. = nr. generației plecînd de la Basarab I
1. = descendenți din prima căsătorie, indicați pe linie
perpendiculară
2. = descendenți din a doua căsătorie

II.

Nicolae Alexandru v.
(1351—52—1364 nov. 16)
□ la Cîmpulung (inscripție
slavonă)
= 1 ... nc. (ortodoxă)
= 2. Clara Dobokay
catolică

Teodora
= Ivan Alexandru, țar bul-
gar
(1331—1370)

III. Vladislav I (Vlaicu) v.
(1364—c. 1377)
□ bis. Sf. Nicolae domnesc
din C. de Argeș = Ana

Radu I v.
(c. 1377—c. 1384)
□ bis. domn. din Argeș
= 1. Calinichia

Voislav Argeș

fiică
= Ștefan Uroș V,
cneazul Serbiei

2
Ana
= Strațimir,
țarul de la Vidin
(1371—1396)

1
Elisabeta
c. 1367 Oradea Mare
= Ladislau de Oppeln
(Opolyi)

V.

1
Dan I v.
(c. 1384—1386)
+ în luptă cu Șişman al
Bulgariei
(23 sept. 1385)
= ... nc.

1
Mircea I v.
(1386—1418)
m-rea Cozia
= 1. Mara de Tolmay, era
+ în 1427
= 2 ... cb

2
Vlad (Uzurpatorul) v.
(1394—1397) ian.

1
Staiico
(Stan)

V.

Dan II v.
(1422—1431 febr.—martie,
cu întreruperi cauzate de
Radu II
= ... nec.

Ioan
(la Raguza în 1397)

1
Mihail I v.
(1420—1420)
+ în luptă cu turcii și
Praznaglava
(f.d.)

2
Radu Praznaglava v.
(1420—1421, 1423 vara
1424 ante 10 nov.,
1426 mai, 1427 ian.—mai)
(f.d.)

2
Alexandru v. Aldea
(1431 febr.—mart—1436
dec.)
(f.d.)

2
Vlad Dracul v.
(1436 dec.—1442 aprilie,
1443 toamna—1447 nov.)
+ sfîrșit nov. 1447;
□ m-rea Bălteni;
= 1 ... ? (în călugărie
Eupraxia)
= 2 ... cb

VI.

Basarab II v.
(1442 aug.—1443 toamna)
= Maria, trăia în 1480

Vladislav II—Dan v.
(1447 dec.—1448 sept.;
1448 nov.—1456 aug.)
+ 1456 aug. 22 la Tirg-
șor.
□ la m-rea Dealu

Basarab III—Laiolă v.
(1473 nov.—dec.; 1474 pri-
măvara, oct.; 1475 ian.
—1476 ante 8 nov., 1477
ian.—nov.)
+ ante 22 dec. 1480 la
Brașov
(f.d.)

1
Mircea v.
1442 primăvara—vara
+ nov. 1447
(f.d.)

1
Vlad (Țepeș) v.
(1456 aug.—1462 nov.;
1476 nov.—1477 început
ian. ucis de boeri),
□ Snagov.
= 1. cu o rudă a lui
Matei Corvin
2. O fată de boier

1
Radu cel Frumos v.
(1462 nov.—1475 ian. cu
întreruperi
□ probabil la m-rea Tin-
ganu-Ilfov
= Maria

2
Vlad Călugărul v.
(1481 sept.—ante 16 nov.
1482 apr.—1495 sept.)
□ la m-rea Glavacioc
= 1. Rada (călug. Simo-
nida, sora lui Gherghina
pircălabț
= 2. Maria (Eupraxia).

Tabela B

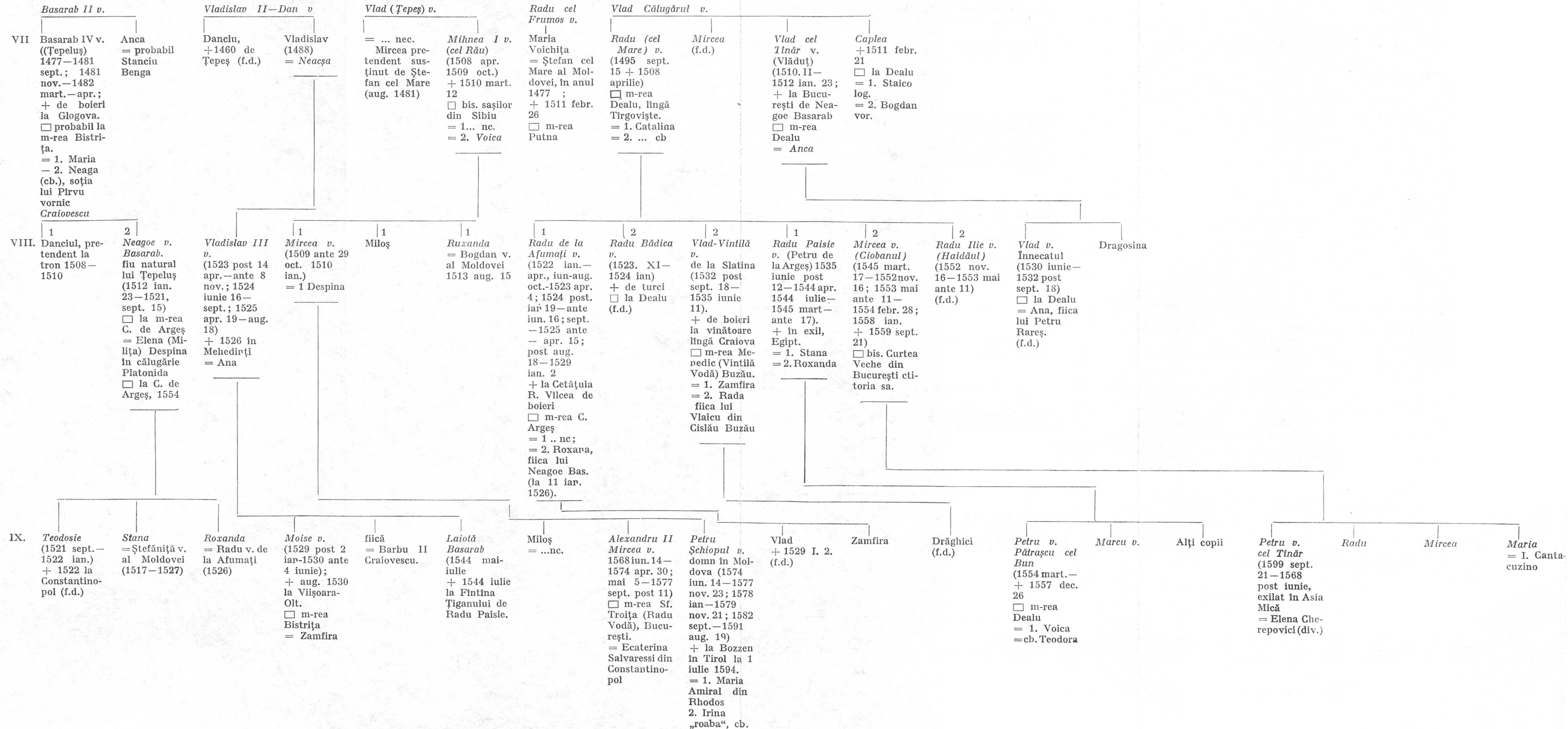
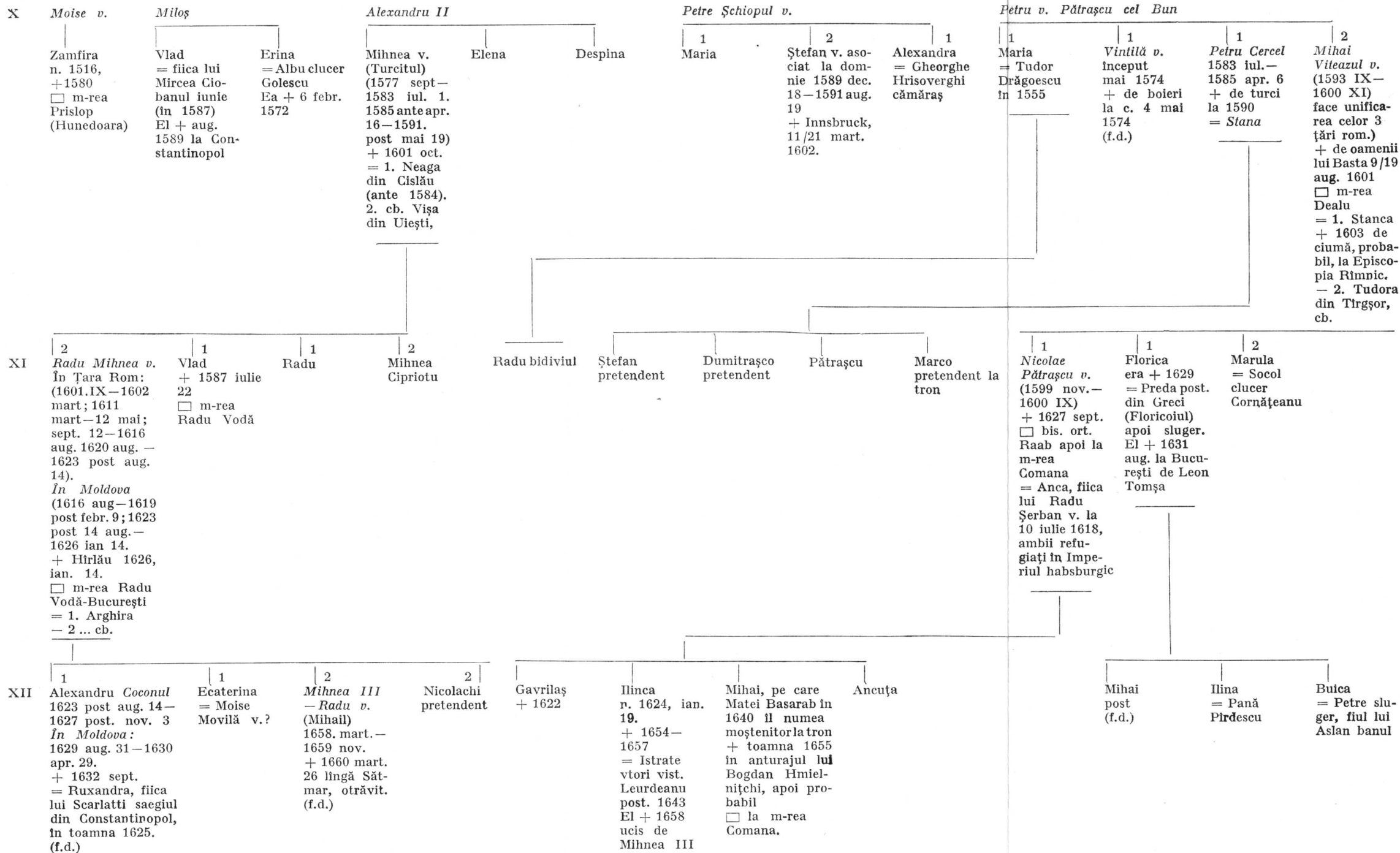

TABELA C

și-au dat seama că pe baza materialului documentar și a mărturiilor de natură narativă existente nu se va putea construi un instrument sigur de informare genealogică asupra Basarabilor. Au făcut, însă, asemenea încercări unii cercetători pasionați de genealogie, dar fără o serioasă pregătire istorică. Este de amintit, în primul rând, Ștefan D. Grecianu, omul care se poate spune că și-a dedicat îndelungata sa viață (+ 1908) cercetărilor genealogice și heraldice⁸. În 1910 istoricul maghiar din Transilvania, I. Karacsonyi, încearcă iarăși alcătuirea unui arbore genealogic⁹, cu numeroase erori: Basarab, fiul lui Tihomir, domnește numai plină la 1335; Vlad Uzurpatorul e tatăl lui Radu Praznaglava. Încheie filiația cu Alexandru Coconul la 1628. Un alt arbore al Basarabilor aparține lui C. Kogălniceanu¹⁰, iarăși cu inadvertențe. Basarab I își încheie domnia la 1338, Vladislav I la 1383, Radu I stăpânește doar în 1383—84. Se atribuie lui Mircea cel Bătrîn un Dan III, tatăl lui Basarab Laiotă și bunicul lui Basarab Laiotă din 1544. Și aici Petru Șchiopul descinde din Mircea Ciobanul și Chiajna. Cronologia e deseori greșită. Nu se dă niciodată anul morții, chiar cînd se cunoaște precis. În anul 1937, O.G. Lecca anexează la dicționarul istoric și arborele genealogic al dinastiei „lui Basaraba”. Folosind lectura istorică din deceniile 3 și 4 ale secolului XX, autorul rectifică substanțial gravele erori înscrise în *Genealogia dinastiei Basaraba*, publicată înainte cu 38 de ani¹¹, precedînd pe Șt. Grecianu, om în vîrstă înaintată, pe cînd Lecca era un efeb de 18 ani, destul de îndrăzneț ca să se încumete a alcătui o operă genealogică dificilă, care i-a atras numeroase critici severe, îndreptățite.

Acum trei ani, un apreciat istoric medievalist a publicat un articol despre Basarabi¹², stăruind asupra originii importanței lui Basarab întemeietorul, a condițiilor în care apoi Neagoe din familia Craioveștilor își atribuie la începutul secolului al XVI-lea numele de Basarab și cum urmașii săi Craiovești își vor spune Basarabi. În cadrul articolului se schițează și cite un arbore genealogic sumar pentru Basarabi și pentru Craioveștii-Basarabi. Radu Paisie și Radu cel Mare, ca frați și deci, amîndoi fii ai lui Vlad Călugărul, ca și filiația Dan I-Basarab Țepeluș, nu corespund realității.

Închei acest studiu istoric-genealogic, alcătuit cu migală, cu speranța că el va stimula cercetările pe tărîmul genealogiei, nu numai relative la familiile domnitoare și cele boierești,

⁸ Vezi: *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale*, Buc. 1900. În tablourile A.B.C.D. (p. XXIV, XXXIII, XXXV, XXXVII) prezintă numai succesiunea domniilor, confundă în ce privește pe primii, fără indicarea soțiilor etc. Amestecă pe Basarabi cu Craioveștii ce și-au zis Basarabi. O a doua lucrare masivă apărută postum în două volume mari plus vol. III incomplet, se intitulează: *Genealogiile documentale ale familiilor boierești*, I—III Buc. 1913—1916, publicate de Paul Șt. Grecianu. Partea despre Basarabi, din vol. II, cuprinde pag. 252—404, pe ultima fiind și un arbore genealogic larg, cu unele legături greșite. Se dau numeroase documente. Se menține eroarea că Petru Șchiopul era fiul lui Mircea Ciobanul și a Chiajnei, și altele.

⁹ Vezi: *Arborele genealogic al voievozilor în Țara Românească*, publicat în rev. ungară. „Századok”, Budapesta, 1910, p. 177—192, tradus de Gh. Turbure și apărut în „Convorbiri literare”, XLIV (1910), nr. 9 și 10, p. 1026—1030; 1146—1157 (arborele se află pe p. 1156).

¹⁰ Vezi: *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor Domni ai Țării Românești, 1310—1659*, Buc., 1912, 29 p. Arborele se află între 4—5.

¹¹ Vezi: *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie*. (După izvoare autentice), Buc. MCCCXCIX (1899), 595 p. (arborele este plasat între p. 52—53). Primele trei generații, anteriorce lui Mircea, sînt fanteziste. Dan I are pe Radu III, Dan II e tatăl lui Pirvu Craiovescu banul (inexistent), Laiotă Basarab e identificat cu Țepeluș și e tatăl lui Neagoe Basarab; Radu cel Mare e tatăl lui Vlad (1524—26) și bunicul lui Moise vodă; Radu Paisie e frate cu Pătrașcu cel Bun, iar Mircea Ciobanul, Alexandru II Mircea, Mihnea Turcitu, Radu Mihnea, Alex. Coconul, Mihnea III Radu nu există.

¹² Șt. Ștefănescu, *Basarabil*, în „Magazin Istoric”, II, nr. 7—8 (16—17), iulie—august 1968, p. 2—9 (lista selectivă: Basarabil, p. 6).

ci și la cele de orășeni, muncitori și țărani. Dar, pentru a se realiza lucrări valabile în această direcție, trebuie o serioasă preocupare, mai ales din partea cadrelor didactice, în stringerea de mărturii istorice: documente, scrisori, însemnări de pe cărți vechi, inscripții etc., fără de care nu se poate alcătui un arbore genealogic.

ION IONAȘCU

LEXIC DE TERMINOLOGIE ISTORICĂ

OBȘTEA SĂTEASCĂ

Reminiscență din comuna primitivă, obștea satească (țărănească) sau teritorială este o formă de organizare socială în care stăpînirea pămîntului în colectiv se împletește cu aceea a loturilor individuale, legăturile de sînge dintre membrii comunității fiind înlocuite cu legături bazate pe interese economice. Ea este caracteristică populației din mediul rural și a apărut la toate popoarele în perioada trecerii de la societatea gentilică la cea împărțită pe clase. De aceea, regimul obștii satești este întîlnit în mai toată Europa sub diferite denumiri, ca de exemplu: *mark* la vechii germani, *verv* la ruși, *sused* la lituanieni, *opole* la poloni și cehi, *paroiki* la bizantini, *pariki* la bulgari și sirbi, *vicinus* la franci, *vicionanza* la italieni etc.

La poporul român obștea satească atestată din secolele IX—X, deci înainte de apariția statului a corespuns populației unuia sau mai multor sate și a dăinuit nu numai în tot evul mediu dar și-a prelungit existența pînă în secolul nostru în anumite regiuni care au favorizat-o (de exemplu la munte). De aceea, această instituție pe cit este de veche, pe atît s-a dovedit a fi importantă pentru înțelegerea structurii social-economice a societății feudale și a cele capitalistice.

În condițiile obștii satești, țăranii stăpîneau în comun pămînturi de întinderi variabile în locuri aflate la adăpost de primejdii, avînd în folosință tot în comun locuri de pășune, bălți, ape curgătoare, păduri, precum și unele bogății ale subsolului (sare, păcură, metale feroase și neferoase etc). Singura formă de proprietate particulară din cadrul obștii satești erau casele de locuit și lotul de lîngă aceasta, unde fiecare gospodar își avea grădina, prisaca, via, livada etc.

La început locurile pentru cultură au fost lucrate în comun de către membrii obștii, iar produsele erau împărțite în mod egal între producători. Ulterior, pe măsură ce numărul membrilor obștii a sporit și au apărut forme superioare de organizare internă, pămîntul destinat culturilor a început să fie împărțit periodic în loturi numite *delnițe* între membrii obștii, pe familii, numai pe durata lucrărilor agricole. În rest, după stringerea recoltei el era din nou comasat și considerat proprietate obștească. Acest sistem de exploatare a pămîntului de cultură, utilizat de membrii obștii, este atestat la noi pînă tîrziu în secolul al XVII-lea. Cit privește fînețele, pășunile, pădurile, munții, pămîntul nedeștelenit, apele curgătoare, bălțile erau folosite în comun după nevoile fiecărei gospodării. În păduri se putea vîna, se puteau trimite turmele de porci la păscut, se putea tăia lemn de foc și de construcție, apele curgătoare puteau fi folosite pentru mori și pive instalate în vaduri, pentru topitul inului și cînepei, în ele se putea pescui ca și în bălți; fînețele procurau nutrețul pentru întreținerea vitelor iarna, iar pășunile hrăneau tot timpul cirezile de vite, turmele de oi și capre, hergheliile de cai etc.

Pământul de cultură stăpinit în comun avea mai multe părți componente cunoscute sub diferite denumiri. Astfel prin *bătrîn* se înțelege acea parte care a aparținut inițial strămoșului obștii, iar prin *funie* sau *delniță* acea parte din moșie distribuită periodic pentru muncile agricole.

Multă vreme obștea sătească a fost o unitate social-economică închisă rezervată numai descendenților din același strămoș. Din această cauză membrii obștii se mai numeau între ei *frați*, iar cei străini, care încercau să se infiltreze, *nemernici*. Ulterior au început să fie admise a intra în comunitatea membrilor obștii și persoane străine, unele din ele devenite rude prin căsătoria cu fiicele unora din membrii acesteia. În acest fel, prin intermediul unei ceremonii religioase se producea *înfrățirea* noului venit cu comunitatea obștii.

Documentele numesc pe membrii obștii sătești din Țara Românească *moșneni* sau *moșteni* iar în Moldova, *răzeși*, nume derivând de la moș, adică strămoșul comun membrilor obștii. Termenul de moșnean s-a menținut în cursul evului mediu și a însemnat țăran liber, cu sau fără moșie, mai ales în vremea cînd dreptul de proprietate al pământului a aparținut feudalilor (boieri, mănăstiri, domnie) și țăranilor, noțiune întilnită și la începutul secolului al XIX-lea. Dar membrii obștii mai erau cunoscuți și sub numele de *megieși* sau *vecini* mai ales cînd stabileau hotarele moșiei obștei în raport cu aceea a obștii vecine. Termenii de moșnean, răzeș și megieș desemnau, în general, pe membrii obștii sătești care aveau dreptul de proprietar în *devălmășie* (în comun). Totuși, pentru desemnarea condiției juridice a membrilor obștei de a fi oameni liberi era cunoscut termenul de *cneaz* sau *jude* încă din secolul al XIV-lea, mai ales după instaurarea relațiilor feudale. În obștea sătească toți membrii acesteia aveau drepturi egale atât pentru stăpînirea pământului de cultură cit și pentru folosirea anexelor teritoriale ale acestuia.

În obștea sătească reglementarea normelor de existență ale comunității prin menținerea vechilor obiceiuri ale acesteia era rezolvată pe baza principiului de autoconducere colectivă, organele de conducere ale obștii fiind constituite din: adunarea generală a membrilor comunității, dintr-un sfat al bătrînilor și dintr-o căpetenie militară aleasă temporar numai în cazul în care interesele generale ale comunității erau în primejdie.

Obștea sătească avea, de asemenea, un statut juridic propriu la început menținut pe cale orală prin tradiție, iar mai tîrziu, după apariția statului și a instituțiilor acestuia, și sub formă scrisă. Astfel domnia recunoaște pe bază de hrisoave hotarul moșiei obștii, dreptul de stăpînire a pământului, vinzările și cumpărările efectuate de către membrii acesteia. De altfel față de domnie, obștea sătească avea anumite obligații care înainte de apariția statului feudal reveneau de drept în folosul comunității ca, de exemplu, paza plaiurilor, a drumurilor, morilor și pivelor, creșterea șoimilor de vînătoare, etc. Pe lîngă acestea mai existau și obligații fiscale cuantumul sumei fiind stabilit în funcție de numărul familiilor din obște care erau solidare la plata ei. De asemenea, comunitatea obștii era solidară și la plata unor amenzi hotărîte de domnie pentru crimele săvîrșite pe moșia obștii (*deșugubina*) sau pentru prezența unor răufăcători refugiați pe teritoriul ei.

La rîndul ei, obștea sătească avea o justiție proprie și dispunea chiar de autonomie în ceea ce privește judecarea membrilor comunității. În vechiul drept nescris al obștilor exista *răzbunarea stîngelui*, adică pedeapsa cu moartea pentru ucigașul unuia din membrii comunității, *răscumpărarea crimei* cu plata în vite sau în bani. Persoanele care judecau astfel de delictes ca și altele se numeau *jurători*, ele fiind obligate în prealabil să depună jurămint înaintea domnului; jurătorii erau aleși de comunitate.

După apariția organelor de conducere alese și a conducătorului militar se produce o diferențiere liber consimțită între membrii obștii sătești, în sensul că membrii organelor de conducere

nu numai că nu mai lucrează pe ogoare în rind cu ceilalți, dar pentru slujba lor sînt întreținuți de către toată comunitatea. Ulterior profitînd de prelungirea fără termen a funcțiilor lor, membrii conducerii obștii încep să constrîngă populația de rind pentru a le presta munci și a le da o parte din produsele lor, diferențiîndu-se în acest fel tot mai mult de restul comunității. Astfel treptat, principiul de bază al obștei sătești începe să se destrame iar în sinul comunității se produce o diferențiere socială, de o parte cristalizîndu-se o aristocrație, de alta, membrii de rind ai obștei. Această diferențiere socială, semnalată încă din secolul al XIV-lea se împletea cu cea economică în sensul că membrii aristocrației iau cu de la sine putere, în proprietate personală, părți mari din moșia obștei numite mai tîrziu *domenii*, restul împărțindu-se în loturi mici care rămîn în proprietate individuală membrilor obștei. Astfel, prin destrămarea obștei sătești pornită din interior se naște clasa stăpînilor de pămînt (boierimea, în special) și în opoziție cu ea țărănimea alcătuită din moșneni și razeși.

Dar după apariția și consolidarea relațiilor feudale, obștea sătească începe să se destrame și datorită unor cauze externe, și anume, în urma faptului că boierii, mănăstirile și domnia acaparează părți mai mari sau mai mici din moșia obștei, fie pămîntul de cultură, fie locurile aflate numai în folosința comunității. Procedeele sînt numeroase și începînd din secolul al XIV-lea se constată fie daniile acordate de domnie din moșiile obștilor sătești, fie cotropiri cu forța armată săvîrșite de unii boieri, fie silnicii mai ales cu prilejul măsurării hotarelor. În acest fel, din secolul al XIV-lea încep să fie atestate *obștile aservite și obștile libere*.

În acest fel, reducerea suprafețelor moșiilor obștilor sătești a contribuit la consolidarea pozițiilor de clasă ale boierimii, mănăstirilor și domniei pe de o parte iar pe de alta, la transformarea treptată a țărănimii libere în țărănime dependentă, fenomen care cunoaște în țările române formele cele mai accentuate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea.

Obștea sătească a dăinuit pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea prin existența moșiilor de mică întindere, stăpînite de moșneni și razeși, prin proprietatea în comun a unor părți din munții Carpați, prin proprietatea asupra puțurilor de păcură din regiunea subcarpatică. Aceste teritorii s-au micșorat, însă, tot timpul prin vinzări de bună voie sau silite făcute de membrii comunității, precum și prin extinderea legilor de organizare a statului român modern începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea.

CONSTANTIN ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE

- P. P. PANAITESCU, *Obștea sătească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, Buc., 1964, 283 p.; V. COSTĂCHEL, *Obștea sătească*, în vol. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Buc., 1957, p. 77-108.

NOUTĂȚI ÎN CERCETAREA ISTORICĂ ȘI METODICĂ

TENDINȚE ACTUALE ÎN PREDAREA ISTORIEI ÎN ȘCOALĂ

Progresele mari realizate, actualmente, în domeniul tuturor științelor și locul tot mai important pe care îl are tehnica contemporană în viața omenirii pun în fața învățămîntului probleme legate de nevoia unor importante transformări.

Aceste transformări constituie ceea ce noi numim în mod curent modernizarea procesului de învățămînt și se referă atît la conținutul disciplinelor școlare cit și la metodele și procedeele utilizate în predare¹.

Modernizarea predării istoriei, renovarea ei, constituie, astăzi, problema esențială în domeniul metodicii predării istoriei în școală.

În privința modernizării *conținutului istoriei ca disciplină școlară* se semnalează din ce în ce mai intens necesitatea unei cit mai riguroase selecții a cantității de evenimente, fapte și date cronologice pe care trebuie să le cunoască elevii. Această selecție se impune cu atît mai mult cu cît cimpul istoric se lărgește.

Se cere din ce în ce mai insistent ca predarea istoriei să aibă un *caracter pronunțat formativ*, să se dea numai acele evenimente, fapte și date care sînt esențiale și necesare pentru înțelegerea procesului istoric, a evoluției societății umane, care să contribuie la dezvoltarea gîndirii istorice. În această direcție, psiho-pedagogia a adus un sprijin substanțial metodicii predării istoriei, căutînd să descopere și să arate căile prin care elevii ajung mai ușor, mai rapid și mai temeinic la înțelegerea noțiunilor de istorie, a legăturilor ce se pot stabili între acestea, a legilor obiective specifice științelor sociale și, deci, și istoriei.

Se semnalează din ce în ce mai mult, ținîndu-se seama de nivelul diferențiat de dezvoltare al elevilor de diferite vîrste, că actualul sistem de predare concentrică a istoriei (reluarea întregii materii predate la ciclul inferior, în cazul nostru, în școala generală de 10 ani, la liceu), nu mai

¹ Mircea Malița, *Renovarea pedagogiei și a educației în spiritul științei moderne*, în „Revista de pedagogie”, an XX, 1/1971, p. 17—27 și Aron, Petric, El. Ionescu-Miciora, C. Grünberg, E. Florescu, *Conceptul de modernizare a învățămîntului la disciplinele cu caracter umanist*, în „Studii și articole de istorie”, 9/1967, p. 307—322. A se vedea și E. Bichman, L. Georgian, C. Dinu, *Unele aspecte ale modernizării predării istoriei*, în aceeași revistă, pp. 323—340.

este întru totul satisfăcător, că prin această reluare se realizează în condițiile actuale o repetare a ceea ce copiii au învățat odată, adăncirea mergând mai mult pe linia acumulărilor cantitative de noi fapte și date istorice, care se adresează mai mult memoriei și mai puțin gândirii. De aici o discuție aprinsă asupra modului cum trebuie (în cazul menținerii sistemului concentric) să se reia (la ce nivel și sub ce forme) materia deja studiată la ciclul inferior.

Majoritatea studiilor apărute astăzi la noi și în străinătate arată că la liceu predarea istoriei implică o restructurare a materiei deja învățate și care să se facă *pe probleme*, care să aibă un caracter mai mare de generalizare, de sinteze, în care o pondere deosebită trebuie să se dea civilizației și culturii, fără a se exclude factorii de natură politică (dar rămânând numai cei esențiali), fără de care nu se poate înțelege în toată complexitatea sa procesul istoric².

În această privință, semnalăm că în Franța, în clasele terminale ale liceului, s-a introdus, un curs special de civilizație și cultură contemporană³.

Nu mai puțin lipsită de semnificație este și discuția cu caracter intradisciplinar care se poartă în ceea ce privește ponderea care trebuie să se dea fiecărei părți a istoriei universale, toți autorii de lucrări de metodică predării istoriei subliniind necesitatea unei atenții mai mari care trebuie să se acorde istoriei moderne și contemporane⁴, precum și istoriei naționale.

Tot în ceea ce privește procesul de modernizare a conținutului istoriei ca obiect de predare în școală, de mare actualitate este astăzi și discuția ce se poartă în vederea unei cit mai strinse corelări (mergând pînă la fuzionare) a unor discipline cu profil asemănător (pe linia interdisciplinară). În cazul istoriei, această corelație pe linia interdisciplinară se preconizează cu discipline care se ocupă tot cu dezvoltarea societății (economie politică, socialism științific, sociologie, geografie etc.)⁵

Merită să menționăm în această problemă a corelației interdisciplinare experimentul efectuat astăzi în Franța pe linia predării istoriei și geografiei (este ceea ce se numește în mod curent „geistorie”)⁶.

Tot în această direcție a corelării interdisciplinare s-au realizat, în Italia, manualele actuale de istorie universală, în care s-au introdus lecțiile cu teme de educație cetățenească.⁷

Vom ridica, de asemenea, unul din aspectele foarte discutate cu privire la *istoria universală* și, mai precis, problema principiului fundamental care trebuie să stea la baza structurării materiei,

² Roger Cousinet, *L'enseignement de l'histoire et l'éducation nouvelle*, Presses d'Ile de France, 1950 și Rea Silvia Bărbuleanu, Constantin Dinu, Florea Stănculescu, *Structura și conținutul cursului de istorie în liceu*, în „Revista de pedagogie” XVIII, nr. 4/1969, p. 99–104.

³ Marcel Benchetrit, *Le sens et la valeur d'une étude des civilisations*, „Cahiers pédagogiques”, nr. 35, juin 1962; *L'histoire des civilisations en classes terminales*, sous la rédaction de Jean Mannier, Paris, 1969.

⁴ Marcel Reinhard, *L'enseignement de l'histoire et ses problèmes*, II-ém edition revu et corrigée, Paris, 1967, 142 p. D. B. Heather, *The place of contemporary world history in the school curriculum*, Higher Educ. 1968, 16, nr. 4, 10–12.

⁵ I. Donat, *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie* în „Studii” 6/1967, noemb.-dec. p. 1145–1161; Emile Planchard: *La recherche en pédagogie*, Editions Nouwelaerts, 1967. A se vedea și Marcel Reinhard, *op. cit.*

⁶ Vezi „Education, 1969, nr. 19, experiment realizat la școala din Enghien. Semnalăm că nu trebuie confundată geistoria, așa cum este concepută în Franța cu geopolitica, curent reacționar, în perioada fascismului.

⁷ G. Spadolini, R. Zampilloni: *I secolo Corso di storia e di educazione civica per la scuola media*, 2, Firenze, 1968; *Clelia Avveduto, Maria Rosa, Borello Aciri, Raffaele Belvederi, L'Avventura Umana*, Corso di storia e di educazione civica per la scuola media, Verona, 1969, Terza edizione, volume 3.

aducându-se serioase critici europocentrismului (Europa în centrul istoriei universale) și etnocentrismului (a prezentării evenimentelor mari din istoria universală, încadrate în istoria națională). Critica ce se aduce europocentrismului se referă, în mod deosebit, la istoria modernă și contemporană, unde unele popoare, care în trecut n-au jucat un rol prea important și, deci, nu apar în cadrul istoriei universale, sau sînt menționate doar în treacăt, dețin astăzi un loc de seamă pe plan internațional (popoarele foste coloniale din Africa, popoarele Americii Latine etc.), fără a fi, însă, prezentate în conținutul actualelor manuale de istorie universală în Europa. Această viziune europocentristă se datorește și faptului că în trecut, istoria nu dispunea de mijloacele de investigație și de documentarea actuală în ceea ce privește aportul acestor popoare, în trecut, la civilizația omenirii⁸.

De asemenea trebuie să amintim că actualele studii de metodică predării istoriei, atît pe plan internațional cît și la noi, dau din ce în ce mai mare importanță rolului pe care trebuie să-l aibă istoria ca obiect de predare în școală în educarea tinerei generații, pentru apărarea și consolidarea păcii în lume, pentru realizarea unei trainice prietenii și colaborări între popoare. Un rol deosebit l-a avut și îl are, în această privință, UNESCO (Organizația Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură).

Numeroase congrese și publicații ale acestui for internațional, din care face parte și țara noastră, militează pentru realizarea acestor aspecte ale educației și prin predarea istoriei⁹. În acest for internațional, ca și în forul superior acestuia O.N.U.. România a avut și are un rol preponderent în promovarea unei astfel de educații pe plan mondial.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, arată că: „România va milita întotdeauna neobosit și ferm pentru înlăptuirea idealurilor de pace, progres și colaborare ale umanității, pentru afirmarea și respectarea tuturor principiilor care stau la baza bunei conviețuiri internaționale”¹⁰.

Dacă acestea sînt problemele majore legate de procesul de modernizare a conținutului istoriei ca disciplină școlară, nu de mai mică importanță sînt și cele referitoare la modernizarea metodelor și procedeele de predare. Toate lucrările actuale de metodică predării istoriei sînt axate pe necesitatea folosirii din ce în ce mai intense și chiar a generalizării mijloacelor tehnicii audiovizuale moderne, fără a se exclude mijloacele și metodele tradiționale, ci realizîndu-se o îmbinare armonioasă a acestora.

Lucrările de metodică predării istoriei ridică probleme multilaterale și în privința modificării structurale a lecției, în condițiile generalizării mijloacelor audio-vizuale moderne și a îmbinării lor cu cele tradiționale¹¹. Ideea realizării cabinetelor de istorie în cadrul școlilor, în care munca creatoare a elevilor este bazată în mod deosebit pe activitățile lor independente, cîștigă

⁸ Roger Cousinet, *op. cit.*, p. 160.

⁹ V. Lipatti, *UNESCO și educarea tineretului în spiritul păcii, prieteniei și colaborării internaționale*, „Revista învățămîntului superior”, 7/1964, p. 13—14; J. A. Lauwerys, *Les manuels d'histoire et la compréhension internationale*, UNESCO, 1953, 88 p.; R. Béles *Les émissions d'histoire et de géographie peuvent-elles contribuer à la compréhension internationale?* în „L'éducation nationale”, no. 9, 4 VIII. 1965; E. H. Dancé, *Quelques suggestions destinées aux professeurs d'histoire concernant des nouvelles conceptions et de nouvelles méthodes*, în „Revue analytique de l'éducation” vol. XV, nr. 3, 1963 (L'enseignement de l'histoire).

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite*, 19 oct. 1970, Buc. Edit. politică, p. 22.

¹¹ J. A. Poinssac *Apropos des techniques audio-visuelles au service de l'histoire* „Sciences de l'Education”, 1968, no. 3—4, p. 399—407.

din ce în ce mai mult teren¹². Se semnaleză, de asemenea, că generalizarea folosirii mijloacelor tehnice audio-vizuale, îmbinate cu cele tradiționale, va contribui în mod deosebit la realizarea caracterului formativ al predării istoriei, va accentua laturile sale educative, va pune pe elevi în contact mai direct cu trecutul istoric pentru care nu putem realiza o percepere directă.

Problematizarea, învățarea prin descoperire¹³, instruirea programată, cu sau fără mașini de instruire, care se referă atât la modernizarea conținutului cât și a metodelor de predare, se pot realiza în condițiile creării unei alte ambianțe a desfășurării lecțiilor de istorie¹⁴. Viziunea unui nou tip de lecție de istorie sau a unor noi variante în cadrul tipurilor existente cere, așa cum se arată pe bună dreptate în lucrările de metodică actuale, nu numai o serioasă pregătire teoretică, în specialitate, dar și în direcția utilizării mijloacelor tehnice moderne. Se pune, de asemenea, din ce în ce mai mult accentul pe rolul muncii independente a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie¹⁵.

Necesitatea stabilirii contactului direct al elevilor cu elementele lumii trecute implică folosirea permanentă în cadrul lecțiilor de istorie a izvoarelor sale nescrise și scrise: urme materiale rezultate din cercetările arheologice, documente istorice scrise, monumente de artă, în care se includ cele de arhitectură, sculptură, pictură etc.

Se subliniază în actualele lucrări de metodică predării istoriei că utilizarea documentelor istorice constituie procedeul metodic fundamental și specific al acestei discipline¹⁶. Se dă astfel mai multă importanță activităților în afara clasei și extrașcolare care pun în contact direct pe elevi cu însuși documentul istoric la care ne referim. Se cere pe această linie o colaborare din ce în ce mai strinsă a profesorilor de istorie cu instituțiile care dețin astfel de documente (biblioteci, arhive, muzee, expoziții etc.). În aceste condiții, cunoașterea istoriei locale de către elevi capătă o semnificație deosebită atât din punct de vedere instructiv cât și educativ¹⁷.

În acest articol ne-am limitat să schițăm numai perspectiva generală, pe plan național și internațional, sperând că profesorii de istorie, cu experiența lor la catedră, vor căuta să găsească soluții proprii, specifice condițiilor actuale ale învățămîntului nostru, aducîndu-și contribuția prin lucrări personale la perfecționarea predării istoriei în patria noastră.

LUCIA GEORGIAN ȘI CONSTANTIN DINU

¹² T. Mucică, *Cabinetul de istorie*. În „Revista de pedagogie”, nr. 4/1969, p. 72—77. N. I. Aparovici, *Utilitatea cabinetelor de istorie în științele sociale*, în „Predarea istoriei în școală” („Prepadovanie istorii v škole”), 3/1969, p. 74 (80); Miklos Selmeczi, *Possibilitățile învățării obiectelor cu ajutorul sistemului cabinetelor pe obiecte în clasele mari ale școlii de cultură generală*, în „Pedagogioi Szemle”, nr. 11, p. 1033—1041.

¹³ Valeriu Bota, *Probleme ale învățării istoriei prin descoperire*, în „Revista de pedagogie” mai 1971. p. 76—81.

¹⁴ V. Bunescu, Gh. Beldescu, El. Ionescu-Miciora, Șt. Popescu, *Instruirea programată și posibilitățile ei de aplicare în școala noastră*, „Revista de pedagogie”, 5/1964, p. 5—21; Floarea Stănculescu, *Investigații privind introducerea instruirii programate în predarea istoriei*, în *Studii de pedagogie cibernetică și instruire programată*, Buc. E.S.D.P., 1968, p. 155—171. A se vedea și articolele lui Werner Folde și A. J. Kuțov cu privire la problematizarea și predarea programată a istoriei în culegerea de articole traduse în limba română *Predarea istoriei și geografiei*, Institutul central de perfecționarea personalului didactic, Biblioteca centrală pedagogică, Buc., 1970, vol. I p. 7—24.

¹⁵ Alexandru Fazoli, și Valeriu Bota, *Contribuții la formarea deprinderilor de muncă independentă în lecțiile de istoria patriei* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series IV, fascicolul I, 1967, p. 77—99.

¹⁶ R. Lefranc, *Rolul primordial al documentului*, în *Mijloace audio-vizuale în slujba învățămîntului*, Buc. E.S.D.P., 1966, p. 200—204 și F. Deleam, „L'exploitation d'un document historique (Folosirea unui document istoric)”, în „L'Edicateur”, Cannes, 4/1968, p. 27—29, traducere în limba română în *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I, Buc., 1970, p. 25—28.

¹⁷ Vezi Marcel Reinhard, *op. cit.* și Roger Cousinet, *op. cit.*; Constantin Dinu, *Numismatica și aportul ei formativ*, în „Revista de pedagogie”, mai 1971, p. 22—88.

CALENDAR ISTORIC

IANUARIE

- 1 **Intră în vigoare calendarul iulian, 45 î.e.n.; Moare Alexandru cel Bun, 1432; Se desființează sclavia în S.U.A., 1863; Apare primul număr al ziarului „România muncitoare”, 1902; Victoria revoluției din Cuba, 1959.**
- 2 **Sfârșitul Reconquistei în Spania, 1492; Uciderea lui Radu de la Afumați, 1529.**
- 3 **A treia împărțire a Poloniei, 1795.**
- 7 **Moare dr. Petru Groza, 1958.**
- 8 **Moare Galileo Galilei, 1642.**
- 9 **Duminica sîngeroasă la Petersburg, 1905.**
- 10 **C. I. Caesar trece Rubiconul, 49 î.e.n.; Lupta de la Vaslui, 1475.**
- 11 **Proclamarea Republicii Populare Albania, 1946.**
- 12 **Răscoala de la Palermo, începutul revoluției de la 1848 în Italia.**
- 14 **Apare la Brașov *Octoiul*, prima carte tipărită de Coresi, 1557; Lupta de la Putineiu, 1595; Bătălia de la Rivoli, 1797.**
- 16 **Luptele de la Stănești și Șerpătești, 1595.**
- 17 **Sfârșitul Califatului Abasizilor, 1258; Moartea lui Scanderberg, eroul poporului albanez, 1468.**
- 18 **Desființarea Republicii Veneția, 1798; Începe conferința de pace de la Paris, 1919.**
- 20 **Începutul parlamentului englez, 1265; Greva minerilor de la Anina, 1897.**
- 23 **Începe mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu prin citirea Proclamației la Padeș, 1821; Începe procesul din Dealul Spirii, 1922.**
- 24 **Unirea Moldovei cu Țara Românească, 1859, prin indoita alegere a lui Al. I. Cuza.**
- 25 **Concordatul lui Napoleon I cu Papa Pius VII, 1813; Se înființează Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, C. A. E. R., 1949.**
- 25—27 **Împăratul Hernic IV. face penitență la Canossa, 1077.**
- 26 **Pacea de la Karlovitz, 1699; Primul Congres general al Sindicatelor Unite din România, constituirea Confederației Generale a Muncii, 1945.**
- 27 **Traian devine împărat al romanilor, 98; Răscoala marinarilor români din flota Mării Negre, 1918.**
- 30 **Decapitarea lui Carol I Stuart, 1649; Alipirea Ucrainei de răsărit la Rusia, 1667**
 Instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, 1933.
- 31 **Desființarea robiei țiganilor în Moldova, 1844.**

FEBRUARIE

- 1 Apare la Paris revista socialistă română „Dacia viitoare”, 1883; Proclamarea Republicii Populare Ungare, 1946.
- 2 Încoronarea lui Otto ca împărat al Germaniei, 962.
- 4–13 Conferința de la Ialta, 1945.
- 5 Crearea statului dualist Austro-Ungaria, 1867.
- 6 Adoptarea Statutului Naționalităților în România 1945.
- 8 Decapitarea Mariei Stuart, 1587; Abolirea comerțului cu sclavi negri, 1815; Desființarea robiei în Țara Românească, 1856; Începe marea răscoală țărănească în România, 1907.
- 9 Pacea de la Lunéville, 1801; Crearea Înțelegerii Balcanice, 1934.
- 10 Ia sfârșit războiul de 7 ani, cu pacea de la Paris, 1763; Instaurarea dictaturii regale în România, 1938; Crearea Societății de științe istorice din R.S.R., 1968 (prin scindarea S.S.I.F.).
- 11 Abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, 1866.
- 14 Jurământul de la Strassbourg, cel mai vechi monument de limbă germană și franceză, 842.
- 15 Se naște la Florența Galileo Galilei, 1564; Încep puternicele lupte ale muncitorilor cefești de la Atelierele C.F.R. — Grivița din București, 1933; Intră în exploatare prima linie ferată electrică din România: București-Brașov, 1969.
- 16 Crearea Micii Înțelegeri, 1933.
- 17 Giordano Bruno este ars pe rug la Roma, 1600.
- 19 Transilvania participă la Războiul de 30 de ani, 1644.
- 21 Începe bătălia de la Verdun, 1916 (sfârșită la 18 decembrie 1916).
- 21–23 Congresul de unificare a P.C.R. cu P.S.D. și crearea P.M.R., 1948.
- 22 Desființarea Inchiziției în Spania, 1813; Înființarea primului sindicat în România 1905.
- 24 Pacea de la Oradea, prin care Transilvania revine lui Ioan Zapolya, 1538.
- 26 Sfârșitul stăpînirii Hohenstaufenilor în sudul Italiei, 1266.
- 27 Izbucnirea răscoalei seimenilor în Țara Românească, 1655.
- 28 Executarea prin frîngerea cu roata a lui Horea și Cloșca, la Alba Iulia, 1785. Aparația Manifestului Partidului Comunist, 1848.

MARTIE

- 1 Instituirea tetrarhiei în Imperiul roman de către Dioclețian, 293;
- 2 Se lichidează definitiv marea proprietate moșierească în România, 1949.
- 2–6 Congresul de constituire a Internaționalei a III-a Comuniste, 1919.
- 3 Pacea de la San Ștefano, 1878.
- 5 Masacrul de la Boston, 1770.
- 6 Lupta de la Scheia, 1486; Formarea guvernului de largă concentrare democratică dr. Petru Groza, 1945.
- 7 Tratatul de alianță dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg, 1395; Iancu de Hunedoara devine voievod al Transilvaniei, 1441; Lupta de la Soci, 1471.
- 9 Moare cardinalul Mazarin, 1661.
- 10 Se înființează la Scăeni (Prahova) un falanster de către Teodor Diamant, 1835.

- 11 Începe revoluția de la 1848 în Imperiul austriac.
- 13 Moare la Viena Radu Șerban, fostul domn al Țării Românești, 1620.
- 14 Moare Karl Marx, la Londra, 1883.
- 15 Asasinarea lui C. I. Caesar, 44 î.e.n.; Cotropirea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă, 1939.
- 18 Proclamarea Comunei din Paris, 1871; Primul zbor cu avionul creat de Traian Vuia, 1906.
- 20 Se naște Alexandru Ioan Cuza, 1820; izbucnește răscoala țărănească, în România 1888.
- 21 Greva generală a muncitorilor mineri din Valea Jiului, 1920;
Se înființează prima universitate muncitorească în România, 1945.
- 22 Victoria lui Iancu de Hunedoara împotriva turcilor, lângă Sibiu, 1442.
- 23 Acordul economic româno-german care subordonează economia românească intereselor hitleriste, 1939; Legiferarea reformei agrare în România, 1945.
- 25 Pacea de la Amiens, 1802.
- 26 Crearea Institutului unit pentru cercetări nucleare în țările socialiste, la Dubna, 1956.
- 27 Începe mișcarea revoluționară din 1848 în Moldova.
- 28 Constituirea Marii Adunări Naționale, în România, 1948.
- 29 Intră în vigoare Constituția României din 1923.
- 30 Vecerniile siciliene, răscoala antifranceză din sudul Italiei, 1282.
- 31 Congresul de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), 1893.

CONSTANTIN ȘERBAN

Deoarece, începând cu acest număr, culegerea își axează tot mai mult conținutul pe direcțiile de activitate ale profesorilor de istorie din învățământul de cultură generală, adresăm tuturor cititorilor noștri *un apel stăruitor* ca să ne trimită *observațiile și sugestiile* lor cu privire atât la conținutul, cât și la modul de prezentare a materialelor.

În acest scop îi rugăm să ne scrie:

a. Ținând seama că fiecare rubrică tinde să ofere materiale care să sprijine munca la clasă într-un anumit trimestru, *ce anume probleme* ar dori să fie tratate în scopul lărgirii și modernizării conținutului programei?

b. Ce dificultăți întâmpină în realizarea programei și în ce fel cred că ar putea fi soluționate? În acest scop paginile publicației stau deschise tuturor colegilor care pot împărtăși o experiență eficientă, verificată prin practica la catedră.

c. Ce probleme de *metodică aplicată* consideră că ar trebui tratate cu precădere, în vederea modernizării învățământului istoriei?

d. Ce *materiale auxiliare* ar trebui incluse în culegere pentru a oferi un sprijin mai substanțial și concret în desfășurarea orelor de istorie?

e. Ce părere au cu privire la *manualele* actualmente în uz și în ce fel cred că ar putea fi îmbunătățite?

f. Ce cred despre *conținutul și repartitia materiei* în actualele programe de învățământ și cum ar putea fi îmbunătățite?

g. Cum ar vedea o *publicație* care să sprijine munca la catedră a profesorilor de istorie, în comparație cu ceea ce încearcă să ofere culegerea de față?

Totodată, redacția se va strădui să asigure colegilor tineri asistență științifică și metodică în vederea alcătuirii lucrărilor de grad și, în general, a pregătirii acestor examene.

În fine, publicația adresându-se și studenților facultăților de istorie precum și învățătorilor care predau la clasele III—IV, le adresăm și lor rugămintea de a-și spune părerea cu privire la conținutul culegerii și de a ne arăta în ce chip ea le-ar putea fi și lor folositoare.

Mulțumind anticipat tuturor celor care ne vor sprijini prin sugestiile pe care ni le vor da, prin criticile constructive ce ne vor adresa și, mai ales, prin contribuțiile la conținutul culegerii, (articole, dări de seamă, materiale cu caracter metodic etc.) pe care ni le vor trimite, rugăm încă o dată pe colegii noștri, profesori de istorie, să ne împărtășească toate observațiile pe care le socotesc de natură a îmbunătăți publicația.

Autorii sînt rugați să ne trimită studiile, articolele precum și celelalte materiale care se încadrează în profilul tematic al culegerii noastre în 4 exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiteri infrapaginale, numerotate de la 1 în continuare.

Correspondența privind colaborarea la publicația „Studii și articole de istorie” se va trimite pe adresa Societății de științe istorice, București, B-dul Republicii nr. 55, Sector III.

Coli tipo 9

Tiparul executat sub comanda 2158
la Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”.
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

DIN SUMARUL VOL. XVIII „STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE“

- Camil Mureșan — *Relațiile internaționale europene în prima jumătate a secolului al XVII-lea*
- Viorica Moisuc — *Originile și caracterul celui de-al doilea război mondial*
- Aron Petric — *România în perioada 1944 — 1947*
- Dumitru Almaș — *Monarhia absolută europeană în secolele XVII-XVIII*
- Florin Salvan — *Constantin I. Secăreanu — conducătorul Legiunii române a Țării Bîrsei în revoluția de la 1848-1849*
- Vasile Popeangă — *Relații integrative în studiul istoriei în liceu*
- Aurel Iordănescu — *Folosirea izvoarelor istorice — mijloc de întemeiere științifică a lecției*
- Dan Berindei — *Caracterul lucrărilor științifice de istorie și structura lor*
- Lucia Georgian — *Caracterul lucrărilor de metodică și structura lor*
- Gheorghe Smarandache — *Probleme actuale ale predării istoriei*

Sumarul mai cuprinde materiale la următoarele rubrici: *izvoare istorice comentate, planuri de lecții comentate, lexic de terminologie istorică, bibliografie comentată, calendar istoric, cronică.*

